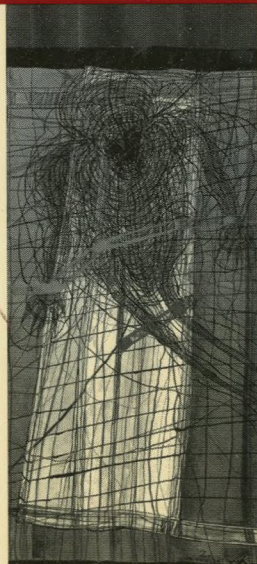

HÍD

irodalom

művészet

társadalomtudomány

2010. NOVEMBER
11. SZÁM

HÍD

irodalom
művészet
társadalomtudomány

Alapítási év: 1934

LXXIV. évfolyam

2010. november

11. szám

Szerkesztőség

Főszerkesztő:

Faragó Kornélia

(e-mail: cornaeunet.rs)

Főmunkatársak:

Bányai János

Böndör Pál

Harkai Vass Éva

Jung Károly

Lovas Ildikó

Náray Éva

Ózer Ágnes

Szabó Szilvia

Toldi Éva

Tolnai Ottó

Végel László

Vickó Árpád

Virág Gábor

Lektor/korrektor:

Buzás Márta

Tördelés:

Buzás Mihály

Fedőlapterv:

ifj. Sebestyén Imre

Nyomda:

Ideál, Újvidék

Tartalom

LENGYEL András: Kosztolányi „fekete Vénusz”-a (tanulmány)	3
BÁNYAI János: „Nóól” a hegyek rejtekében (Aleksandar Tišma posztumusz regényéről)	15
Aleksandar TIŠMA: Nóól (regényrészlet, GÉBER László fordítása) .	19
NYERGES András: Nászás a Vörös Golfban (regényrészlet)	27
Veronica A. CARA: Multság anyámmal (részletek, SZONDA Szabolcs fordítása)	43
ÖRDÖG Mónika: Test, testiség, testtapasztalat (Rakovszky Zsuzsa: <i>A kígyó árnyéka</i>)	55
JUNG Károly: A kőoroszlán nyelve, a bronzlovas sapkája és a vashíd iránya (tanulmány)	61
PASTYIK László: Jégzetek József Attila délszlávországi ismeretéhez . .	68
MAJOR Nándor: Kényszerhelyzetben árnyalatokért – Az áprilisi <i>Híd</i> és a körülmények (esszé)	76
BÁNYAI János: Maurits Ferenc: <i>Gion-fészület</i> (esszé)	86
KULTÚRÁK ÉS PERSPEKTÍVÁK	
NYERGES Gábor Ádám: „A sötétben kivirágzik” (szerkesztői jegyzet) .	90
TÖRÖK Sándor Mátyás: Miért éppen Verlaine?	91
Paul VERLAINE: Marine ■ Őszi sanzon ■ A hold ezüstje (versek, Török Sándor Mátyás fordítása)	92
BÁRDOS László: André Pieyre de Mandiargues-ról	94
André Pieyre de MANDIARGUES: Fagyos vidék ■ A fénykerülő Éva (versek, Bárdos László fordítása)	96
NYERGES Gábor Ádám: A halhatatlanság küszöbe – Boris Vian és a leírhatatlan	99
Boris VIAN: Deligny ■ Ízek és színek ■ Mi az, ami van? ■ A legyek ■ A nagy átkelés (versek, Nyerges Gábor Ádám fordítása)	101
SELÁF Levente: Marie-louise Chappelle: Etikett	103
Marie-louise CHAPPELLE: Az etikett (négy vers, Seláf Levente fordítása)	105
KILA Noémi: „Skatulyákban, vagy nélkülük?” (tanulmány)	107
Charles-Ferdinand RAMUZ: Bolondlány bohócruhában ■ A vadóc (novellák, Kila Noémi fordítása)	114

*A szerkesztésben (Nyílt struktúrák) közreműködött Bányai Éva.
A francia költészeti összeállításunkat Nyerges Gábor Ádám szerkesztette.*

*E számunkban Maurits
Ferenc Gion-feszület
című sorozatából közlünk
válogatást*

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat / Főszerkesztő Faragó Kornélia. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)– . – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350-9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2010. november. Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Németh Ferenc. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; a Híd honlapja: www.forumliber.rs; e-mail: hid@forumliber.rs – A Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma által tudományosnak (M53) minősített folyóirat. – Szerkesztőségi fogadóóra kedden 10-től 11 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es számlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 16-80250-742131-00-04-820); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2011-re belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában, Újvidéken. – YU ISSN 0350-9079

Kosztolányi „fekete Vénusz”-a

1.

A *Budapesti Napló* 1907. július 7-i száma *Fekete Vénusz* címmel egy három versből álló ciklust közölt Kosztolányi tollából. A három vers címe sorrendben: I. *A magány papja*, II. *Zsoltár*, III. *Táncok éjszakája*. A cikluscímadó „fekete Vénusz” szókapcsolat explicit alakban csak a második versben jelenik meg, ennek négyszer ismételt refrénje ez: „Fekete Vénusz”. De a másik két vers is valamiképpen vele kapcsolatos. Az első vers az egyedüllétnek, az imádható hölgy hiányának tematizációja, a második a fekete Vénusz „zsoltárba” foglalása, a szakralitás magasságába emelése, a harmadik pedig – bár itt a néven nevezés hiányzik – a vágy és az (implicit) fekete Vénusszal kapcsolatos érzéki „tapasztalat” megidézése.

A kérdés, ami óhatatlanul fölmerül: ki ez a Fekete Vénusz? Irodalmi fikció, vagy egy valódi szerelmi élmény metaforikusan megnevezett modellje? Ami ma a ciklus háttéréről tudható, az arra enged következtetni, hogy itt mindkét lehetőséggel érdemes számolni: a „fekete Vénusz” egyszerre irodalmi fikció és valóságos személy. Magának a jelzős szerkezetnek a nyelvi megképződésében alighanem szerepet játszott egy nevezetes Baudelaire-mű, *A romlás virágai*, amelyben egy valós, az irodalomtörténet-írás által már azonosított hölgy megjelenítéseként, fölbukkant már egy „fekete Vénusz”. A Kosztolányi-vers tehát a szövegköziség bonyolult hálózatán keresztül visszautal a Baudelaire-mű metaforikájára. Az ugyan, hogy Kosztolányi már ekkor ismerte-e *A romlás virágait*, egyáltalán: mit tudott Baudelaire költészetéről, ma még nem kellően tisztázott. Ám valószínűsíthető, hogy valamilyen – mégoly fölületes – tájékozottsággal már bírt. Mint mohón tájékozódó ifjú „modernnek”, szembesülnie kellett a modern költészet emblematikus életművével. S ezt-azt maga is fordított a

francia költőtől. A nyelvi egyezés mindenesetre föltűnő, s aminek mintája lehet, általában *van* is mintája. Magyarán: a „fekete Vénusz” emlegetése irodalmi szerepjáték, a konkrét vágyak esztetizáló textualizációja. De a jelek szerint nemcsak szimpla irodalmi allúzióról van szó, s e szókapcsolat nemcsak a szövegköziség példajaként említhető meg. Kosztolányi ugyanis nem csak versben, de magánlevélben is emlegette ezt a bizonyos „fekete Vénusz”-t. S a levelek utalásai, valamint az egyik címzett ide vonatkozó föltáró rájegyzése nyomán Réz Pál azonosította is a hölgyet. Az egyik utaláshoz írott jegyzetében a következőket találjuk: „*A fekete Vénusz* – Kosztolányi két versciklust írt hozzá. Mint a 116. sz. levél kéziratára Rozsnyay Kálmán feljegyezte: »Mahr [?] Nándorné, Keleti Juliska énekesnő, akivel egy házban laktam, nálam ismerte meg Kosztolányit, és alaposan belebolondult« (KDlev 886). Ez a Rozsnyayra támaszkodó azonosítás, persze, mint látni fogjuk, nem mentes kisebb pontatlanságoktól, lényege azonban bizonyosan igaz: a „fekete Vénusz” életbeli modellje azonosítható, Keleti Juliska a Kosztolányi-életrajz egyik, versben és levélben egyaránt megörökített szereplője.

De ki volt ez a Keleti Juliska, s hogyan alakult ez a „liezon”?

2.

Keleti Juliska (1885–1972) a kor egyik ígéretes, fiatal énekes színésznője volt, zenés színházakban és kabarékban lépett föl. Élete és pályája egyik fontos fordulópontja éppen 1907-ben következett be. Valószínű, hogy Kosztolányival való „liezonja” is ennek a határhelyzetnek a szülötte.

A róla rendelkezésre álló szórványos s egyáltalán nem valami gazdag adatokból egy ambiciózus, dolgait céltudatosan alakító színésznő sorsa vázolható föl. 1885. augusztus 4-én született Miskolcon, s tizenhat (!) évesen már színpadra lépett. Az Erődi–Schöpflin-féle színházi lexikon szócikke szerint 1901. október 1-jén debütált Krémer Sándor társulatában, majd valamivel később a Magyar Színházhoz szerződött. Amennyire megállapítható, magas, karcsú, dekoratív ifjú nő volt, jó énekhanggal, s megvolt benne a színpadi hatás varázsa is. Alighanem jellemző rá, amit 1903-ban a *Kis kofa* című zenés darabban nyújtott alakítása alkalmából *A Hét* kritikusa írt róla: „Az előadás kitűnő. A fénynek és mozgékonyágnak nagy szívóssága van rajta. Egy kissé még tapogatózó *beauté*, Keleti Juliska játssza Phrynét; – *bájos*, mert hála istennek, még nem kész, nem kerek és még nem rendelkezik a széles és mi reánk oly nyomasztóan ható komédiás-skálával” (*A Hét*, 1903. november 22., 769). Amikor, valamivel később „Beöthy László drámai színházat csinált a Magyar Színházból, Keleti Juliska jobb szerző-

dés híján a Bonbonnière-kabaréhoz szerződött és annak kis színpadáról is csakhamar meghódította a közönséget” (Erődi–Schöpflin, II. 398). 1904 körül megismerkedett Mahr Nándor (1882–1921) gazdag földbirtokossal, aki beleszeretett, s hamarosan feleségül is vette. Mahr maga is színészi képességekkel és ambíciókkal bírt, „[e]rős tehetsége volt a karakterkomikumra”, s – amikor sorsa úgy hozta – föl is lépett Nagy Endre kabaréjában, ahol egy-egy Tisza István- és Lukács László-karikatúrájáról, azaz paródiájáról „hetekig beszéltek az emberek” (Erődi–Schöpflin III. 182). A házasság azonban nem bizonyult túlzottan tartósnak. A bohém, s a pénzt „két kézzel szóró” férjnek ugyan Keleti Juliska 1907-ben még szült egy kislányt, Klárát, aki Clair Mahr néven később az Egyesült Államokban maga is színpadra lépett, de a házasság – a vagyon elvesztésével párhuzamosan – megromlott. Amikor a vagyon elúszott, a két ember külön költözött. 1907 nyarán, amikor a *Fekete Vénusz* című versciklus megszületett, Keleti Juliska és Mahr Nándor hivatalosan még nem váltak el, de már – ahogyan egy valamivel későbbi újságcikk fogalmazott – „válófélben” voltak.

1907 nyarán Keleti Juliska Budán, az Alkotás utcában lakott, ugyanabban a házban, amelyben a Sydney Carton néven írogató, korábban Oscar Wilde baráti körébe tartozó nagy különc, Rozsnyay Kálmán (1872–1948) is. Sajnos, a Kosztolányi–Rozsnyay-kapcsolat története még nem teljesen föltárt (egyik epizódját Bíró-Balogh Tamás dolgozta föl), de annyi bizonyos, 1907 nyarán már jól ismerték egymást. Összejártak. Ennek jele (s közvetett bizonyítéka), hogy Rozsnyay egyik tárcája, amelyet *Narciss* címmel a Wilde társaságában megismert Lord Douglas-ról írt, éppen június 30-án jelent meg Kosztolányi ekkori lapjában, a *Budapesti Napló*-ban. Ebben a tárcákban egy zárójeles mondat, fontos összefüggésben, Kosztolányiról szól: „Újabban sokat emlegetik Douglas lordot csak épp baráti köre számára kiadott verskötete révén is. Két parányi könyv dokumentálja a Wilde Oszkár barátjának költői talentumát. A költő megküldte nekem is: pompás pergament kötések; díszei könyvespolcomnak. (Kosztolányi Dezső fordított is belőlük néhányat nagyon szépen.)” (*Budapesti Napló*, 1907. június 30., 2.) Ez a dicsekvésbe foglalt utalás, nem is lehet kétséges, már Rozsnyay és Kosztolányi együttműködésének „népszerűsítése”, publikussá tétele. (A Rozsnyay birtokolta Douglas-kötetre egyébként valamivel később maga Kosztolányi is utalt: akkor, 1907 júliusában, a könyv éppen nála volt – Szabadkán.)

Valamikor ekkor, 1907 júniusában Rozsnyaynál történt meg Kosztolányi és Keleti Juliska megismerkedése is, amire Rozsnyay – Réz Pál idézte – följegyzése utal. A válófélben lévő énekes színésznő visszatérni készült a színpadra, jól jöhetett tehát neki a *Budapesti Napló* színházi rovatába rend-

szeresen dolgozó újságíró ismeretsége. Hogy pontosan mi s hogyan történt közöttük, fölösleges volna találgatni. Annyi bizonyos, 1907. július 2-án *Keleti Juliska Budán* címmel kis színes írás jelent meg a *Budapesti Napló*-ban. A szerzői jelzés nélküli, de valószínűleg Kosztolányi írta szöveg a következő: „Krecsányi igazgató egy talpraesett ötlettel frissíti fel a nyári szezont. Keleti Juliskát, a Magyar Színház volt művésznőjét vendégszereplésre nyerte meg. Keleti Juliska két év óta vált meg a színpadtól zajos tapsviharban. Most a színpad újra visszaköveteli magának ezt az igazán temperamentumos színésznőt, aki az operettszínpadra is mindig izlést, intelligenciát, igazi művészetet hozott. Két kedves operettben, a »Suhanc«-ban és a »Drótostót«-ban fog fellépni e hónap közepén. Ezek a vendégszereplések a nyárnak művészi eseményei lesznek” (*Budapesti Napló*, 1907. július 2., 11). Klasszikus piárcikk ez, célja nyilvánvalóan a hírverés, a visszatérés előkészítése. S ha csakugyan Kosztolányi írta (ami valószínű), egyben *captatio benevolentiae* is.

A *Fekete Vénusz* ciklus három verse ezt követően, 1907. július 7-én jelent meg, ugyancsak a *Budapesti Napló*-ban. A megismerkedés, a kis színes és a versciklus megírása, majd megjelentetése között nyilvánvalónak látszik az összefüggés.

De mit árul el a kapcsolatról a legintimebb dokumentum, a három vers? Ha a ciklust, szentségtörő módon, referenciális szöveggént olvassuk, s arra figyelünk, hogy mi tudható meg belőlük a versek ihletőjéről s modelljéről, illetve a költő hozzá való viszonyáról, akkor az első, amit mindjárt észre kell vennünk, az a kapcsolat nagymértékű átstilizáltsága, a *kódoltság*. Nem egy újságíró és egy énekesnő valóságos, szociológiailag is jellemezhető, félig-meddig illegitim szexuális kapcsolata rajzolódik ki itt, hanem – ehelyett – egy romantikusra hangolt, démonikus szcenikájú, férfi-nő viszony tematizálódik. Az egészet átlengi valami retorikai szakralizáltság, a versek szótára jórészt e szférából való (pap, zsoltár, istennő stb.). A szexualitás, a vágy e közegben jelenik meg, *expressis verbis*. De az erre utaló jelzős szerkezetek („kárhozott vágy”, „vágy-éhes tearózsa”, „gyászos vágy” stb.) valamiképpen a *bűn* kontextusát idézik föl. Maga a kapcsolat – alighanem Baudelaire és Ady inspirációinak is engedelmessé – egyszerre valami „bűnös” és szakralizált, ám retorikailag fölstylizált irrealitásban játszódik le. A modell, a „fekete Vénusz” két változatban is megjelenik: mint istennő, mint „éjkirálynő”, s – másik oldalát mutatva – mint (a mai szexuális szótárból kölcsönözve az ide illő szót) ’domina’, akinek kezében korbács van. A *Zsoltár*, amelynek refrénjében a „Fekete Vénusz” szókapcsolat négyszer ismétlődik, tehát igen hangsúlyos elem, az „éjkirálynő” idealizált megjelenítése, de már itt is a „kárhozott vágy” célpontja. A *Táncok éjszakája* pedig,

amelyik Ady igen erős hatásának nyomait viseli, ennek az „éjkirálynő”-nek a képét konkretizálja – s egyben démonizálja: „A kereveten ül, kezébe korbács, / Csípője lágy, szelíd bokája formás, / Szemébe hűs tűz s forraló hideg.” S jellemző, hogy az így megjelenített nőhöz való viszony is a *vágy* és az *erőszak* összekapcsoltságát mutatja. Előbb, erősen metaforizáltan és légiesítve: „Az asztalon vágy-éhes tearózsa, / A levegőben égve száll a csókja / S dacolva húzzuk az igát.” Majd a továbbvitt kép nyersebb lesz: „Szájunkba vértől tajtékzik a zabla, / Gyepőlők kaján mosollyal tartja-tartja / És nincs erőnk széjjelszakítani.” Egy érületi szinttel följebb pedig már a büntetés is bekövetkezik: „Szemünkbe gyászos vágy, sötét nyomor forr, / Meg-megbicsaklunk, ám *subint az ostor* / És táncolunk, loholva, balgatag.”

Külön kérdés, hogy „jók-e” ezek a versek? Azaz, azok az ösztönkésztetések, amelyek e kapcsolat során működésbe jöttek, esztétikailag mennyire hatásosan s mennyire „hitelesen” jelennek meg a versekben? Anélkül, hogy a versek érdemi esztétikai elemzésébe bocsátkoznánk, annyi itt is leszögezhető, hogy esztétikai szempontból a három vers közül a *Zsoltár* a leginkább kosztolányis, s a *Táncok éjszakája* a leginkább önfélreértő reprezentáció – ám lélektanilag mégis ez utóbbi árulkodik a legjobban Kosztolányi kielemezhető pszichoszexuális dinamikájáról. A ’domina’ bemutatásakor megalkotott rímpár (*korbács/formás*), amely funkciójából adódóan a leglényegesebb mozzanatokot kapcsolja össze, alighanem önleplező, s nagyon mélybe világít be. (Jellemző, hogy a *vágy* és az *erőszak* összekapcsolása később, Harmos Ilona és Kosztolányi viszonyában is ismételten fölbukkan: az úgynevezett Kis Ilonka játék, bár „játékként”, imitált formában, de ugyanerre az összekapcsoltságra épült.) Természetesen teljes félreértés volna azt föltételezni, hogy Keleti Juliska és Kosztolányi valóságos együttlétében valamiféle szadomazochista aktus valósult meg: ezt a versek alapján, megalapozottan föltételezni sem lehet. De a vágy esztétikai transzformációjának módja és eszközkészlete mégis a szexuális fantázia egyik jól körülírható esetére utal.

3.

A véletlen, vagy inkább Kosztolányi életrajzának valamely, egyelőre még nem ismert vonatkozása úgy hozta, hogy 1907 júliusának egy jelentős részét Kosztolányi Budapesttől távol, Szabadkán töltötte. Hogy pontosan mikor utazott haza szülővárosába és meddig maradt, nem tudjuk, csak annyi bizonyos, hogy július elején még Pesten volt, július utolsó hetében pedig már Olaszországban utazgatott, s valamikor e két dátum közt

három levelet is írt Szabadkáról. Egyet egy ismeretlennek (akit Réz Pál Franyó Zoltánnak vagy Mohácsi Jenőnek gondol), egyet Babitsnak, egyet Rozsnyay Kálmánnak. Mindhárom levél datálása csak ennyi: *Szabadka, 1907 július*, a nap egyikén sincs jelölve, s ezeknek még relatív kronológiája („sorrendje”) is bizonytalan. A három levél közül kettő, a Réz Pál besorolása szerinti 114. és 116. levél jelentős részben „a fekete Vénusz” körül forog. Bár ezek egyikének pontos időpontját sem ismerjük, bizonyos utalások (pl. a Rozsnyaytól kapott négy levél emlegetése) alapján úgy gondolom, a 114. és 116. levél sorrendje, relatív kronológiája éppen fordított: a 116. számú született hamarabb, s a 114. számú később. Azaz, a bennük elbeszélte események így követik egymást. Ha ennek figyelembevételével olvassuk a Rozsnyay Kálmánnak, illetve az ismeretlennek szóló leveleket, érdekes kép bontakozik ki Kosztolányinak Keleti Juliskához való viszonyáról.

A Rozsnyaynak írott levélből kiderül, a Szabadkán időző költő nem kapott levelet Keleti Juliskától, s Rozsnyay leveléből a címzett, azaz Kosztolányi azt következtette ki, hogy a színész nő le akarja őt rázni: „Megértettem belőle [ti. Rozsnyay leveléből], hogy *más levelet* nem kapok. Csakugyan ezt akartad írni?” (KDlev 128). Majd még nyíltabban: „Mister, légy hozzám egészen őszinte. A földszinten [ti. ahol Keleti Juliska lakása volt] bizonyára nagy kacagással fogadták az én kis kirohanásomat, s téged bíztak meg, hogy engemet hideg lepedő és brómnátrium nélkül szépszerével kiábrándítsál. Igaz?” (KDlev 128). Itt tehát Kosztolányi még bizonytalan: gyanakodik, de még nem bizonyos lerázásában. Hogy mi volt az emlegetett „kis kirohanás”, nem tudjuk meg, de a levél egy másik utalása, amely valami „affér”-t idéz föl, azt sejteti, valami féltékenységi jelenet zajolhatott le. Annyi bizonyos, Kosztolányi (valószínűleg már Szabadkáról) Keleti Juliskának is írt ekkoriban, s őt éppen az erre adandó lehetséges *válasz* izgatta. „Írd meg – írta Rozsnyaynak –, megmutatta-e neked a leveletem a fekete csoda? Írd meg – betűről betűre –, mit szólt hozzá? Tudod, minden érdekel, és nem is pusztán pszichológiai szempontból...” (KDlev 128). A sokat sejtető három pont folytatása már egyértelműbb: „Arról van szó, mi lesz velem?” Ez a vallomás, bár megfogalmazása rejtélyeskedő, valójában a Kosztolányit uraló szerelmi érzés banális kifejezése: „Elöttem a szabadság [ti. mehet Olaszországba], és sohasem voltam inkább rab, mint ma” (KDlev 128).

A levélnek van egy viszonylag nyílt utalása a Keleti Juliskával való „liezon” természetére is. „Egyébként – írta Rozsnyaynak Kosztolányi – tisztelem a szobádat, a pamlagokat, az íróasztalod fölött álló Wilde-képeket, az Alkotás utca köveit, az egész kedves, archaikus Budát” (KDlev 128). Bíró-Balogh Tamás, aki egyik írásában ezt az epizódot is érinti, e levél-

részlet alapján, aligha véletlenül, úgy vélte, Rozsnyay saját szobáját engedte át Kosztolányinak és Keleti Juliskának – egy kis együttlétre (Bíró-Balogh 2008. 119). Magam is úgy vélem, ez a sejtés indokolt. Kosztolányi másik, Szabadkáról írott, s megítélésem szerint a Rozsnyaynak címzettnél későbbi levelében még nyíltabb utalás olvasható e viszonyról. „Ámde elég a nőkből! A vaginák kellemetlen illata facsarja az orrom” (KDlev 126). Ennél nyíltabban és tárgyyszerűbben az adott társasági konvenciók keretében már aligha lehetett volna írni.

Az ismeretlen címzettű levélből egyébként az is kiderül, időközben Kosztolányi már négy (!) levelet kapott Rozsnyaytól, s bizonytalansága immár csalódottsággá vált: Rozsnyayra is, a „fekete Vénuszra” is megnevezte. „Hoske úr [ez Rozsnyay eredeti, ekkor már nem használt neve!] 4 levelet írt hamarjában, melyekre én természetesen sem direkt, sem indirekt nem válaszoltam. A »lovag« nem feledkezett meg a könyvekről sem, s ma már előttem fekszik Douglas – új bivalybőrökötésben, új Vorsatz-papírokkal – s a fekete Vénusznak szánt tiszteletpéldány, melyről azt sem tudom, át fogom-e adni, vagy sem. Akárhogy áll is az ügy, kérek, értesíts, mit beszél. Nekem fáj a tapintatlansága módfelett, s szeretném elfeledni, hogy a szerelmes leveletem úgy eldobta, mint egy árnyékszékpapírost” (KDlev 126).

Ez már a bizonyosság szava. Keleti Juliska, ha Kosztolányi információi jók voltak, ejtette a költőt, sőt kibeszélte, s ezzel megsértette önérzetét. A levél zárása az erre a helyzetre adott dacreakció jele: „A fekete Vénusz pedig aludjon jól, mert én is jól alszom!” (KDlev 126).

4.

Kosztolányi, minden jel szerint, 1907 júliusának nagy részét, sőt augusztus első felét is Budapesttől távol töltötte: Szabadkán, Olaszországban, majd újra Szabadkán tartózkodott. A *Budapesti Napló* 1907. augusztus 17-én *Vihar* jellegére még ezt a *Szerkesztői üzenetet* közölte: „K.D. ezidőszerint szabadságon van, mihelyt visszajön, értesíti önt tárcája sorsa felül.” A „fekete Vénusz”-szal kapcsolatos liezon tehát, legalábbis ideiglenesen, jegelődött.

De hogyan folytatódott? S egyáltalán folytatódott-e?

A folytatásra csak következtetni lehet, a *Budapesti Napló*, Kosztolányi akkori lapja ugyanis rendre regisztrálta a színpadra visszatérő Keleti Juliska szerepléseit. Nevét ugyan többnyire csupán mint a műsor részesét, színlapszerűen említették meg, de olykor egy-egy mondatot is kapott. Augusztus 18-án, 20-án, 22-én, 23-án csak jelezték, hogy ő is föllép, 25-én viszont

a *Színház, művészet* rovat egy mondatot kimondottan neki szánt: „E héten ismét műsorra kerül Keleti Juliskával a női szerepben Hervay Frigyes zsúfolt házakat vonzó »Manó« című kedvelt énekes bohózatja” (10). Ezt a mondatot, mint a rovat legaktívabb, legtöbbet író szerzője akár Kosztolányi is írhatta. Augusztus 29-én, szeptember 3-án, 4-én, 7-én, 13-án, 14-én újra csak a színlap elemeként említették meg nevét, 15-én azonban *Jubiláris előadás* címmel ismét érdemben emlegették, elismerve sikerét is: „Tegnap este érte meg a Városligeti Színkörben a huszonötödik előadás jubileumát Hervay Frigyes Manó című bohózata. A közönsége a szezon végéig is szívesen maradt hű Hervay darabjához, mely nem a nyári bohózatok fajából való, hanem ötletes és ízléses. Tegnap este is nagy sikere volt a darabnak is, az előadónak is. Ferenczy Károlynak és Keleti Juliskának egész este sokat tapsoltak” (9). Akár Kosztolányi írta ezt a kis hírt, akár valamelyik, e rovatba is dolgozó kollégája, a szöveg korrekt, de nem igazán kiemelős, nem „sztároló”. Ha a „szerelem” még élő lett volna, a *Budapesti Napló* színikritikája alighanem lelkesebb hangot ütött volna meg. De a liezonnak alighanem már vége volt. Szeptember 24-én legalábbis, amikor a *Budapesti Napló* beszámolt a Modern Színház Kabaret október 1-jére tervezett indulásáról, kiemelve, hogy a „személyzet lajstromában [...] oly ragyogó nevek találhatók, amilyen a Pálmay Ilkái és a Medgyaszay Vilmái”, Keleti Juliskát a lap csak a „tagok közt vannak továbbá” kezdetű felsorolásban említette meg. 26-án újra regisztrálták Keleti Juliskáról, hogy régi szerepében ismét föllép, majd október 9-én, a Modern Színház Kabaret 11-i előadását beharangozva, megint csak a „szerepel még” névsorában említették. 12-én, az első előadásról beszámolva már megtisztelőbb, de egyáltalán nem egyénített említést kapott: „igen hatásos kabaret-számokat ad elő Pálmai Ilka, Medgyaszay Vilma, Keleti Juliska, Vörös Ili, Nyáray Antal, Kardos Andor és Sólyom Márton” (11). Ha a szerelem élt volna még, Kosztolányi nyilván gondoskodott volna a kellő „méltatásról”.

Pedig Kosztolányi, talán nem is csak újságírói kötelességből, bizonyosan ott volt a megnyitón. A *Budapesti Napló* október 13-i számában *Modern Színház-Kabaré* címmel cikkben számolt be az estről, s ezt a cikket az akkoriban használt egyik szíglájával, nagy *D* betűvel jelezte is. Bizonyosan ő írta tehát. S e cikk egyik, női szereplőket méltató passzusa több mint figyelemre méltó. Keleti Juliskát ugyanis meg sem említette, a többieket viszont így dicsérte: „Pálmay Ilka népszerűségének, szépségének, művészetének verőfényében tündöklött. A tegnapi est azonban Medgyaszay Vilmái volt. Pár kupléba, pár dalba egészen beleszorította művészetét. Nagy, intelligens, sokoldalú művésznő ő, aki a disease, a drámai és operettszínésznő jelességeit egyformán egyesíti magában. A szűk, fényes színházacska

Medgyaszay énekszámait után valósággal dörgött az ujjongó tetszés-lármától. Ilyen ovációkat nagy színházakban is ritkán hallani. Ebből a tetszésből bőven kijutott Vörös Lidynek is, egy teljesen ismeretlen színésznőnek, aki készen, merészen ugrott a színpadra és a művészet kellős-közepébe” (9).

Ezzel Kosztolányi is „leírta” a „fekete Vénusz”-t, hiszen nemcsak Medgyaszayt (s Pálmayt) méltatta, de immár a tökéletesen kezdő, névtelen Vörös Lidy is fölfedezésszámba menő mondatot kapott tőle – csak Keleti Juliskáról hallgatott.

5.

A történethez tartozik, hogy hamarosan, már 1907. október 20-án kiemelten is foglalkozott a *Budapesti Napló* Keleti Juliskával. De nem a *Színház, művészet* rovatban, hanem egy bűnügyi beszámolóban. Az *Egy budapesti regény* című cikk lényegét már a cím alá tördelt alcím-bokor is előlegezi: „A színésznő és a váló férje. – Máhr Nándor lelövésével fenyegette Keleti Juliskát.” A cikk aláíratlan, nem tudni, ki írta. A jóhiszeműség (s a Kosztolányitól idegen rovat) azt föltételezteti a mai kutatóval, hogy a szerző *nem* Kosztolányi volt, egy ilyen botránycikket írni a régi kedvesről nem illett volna. De az így is beszédes összefüggés, hogy e cikk megjelenését Kosztolányi, aki a szerkesztőség tagja volt, nem akadályozta meg.

A cikkből kibontakozó karakterisztika ugyanis, finoman szólva is, dehonesztáló. Már az indítás is ilyen: „Keleti Juliskát ugyancsak megirigyelték pályatársnői, amikor három évvel ezelőtt feleségül vette őt Máhr Nándor földbirtokos, aki dúsgazdag ember hírében állott. De az irigyek száma olyan arányban fogyott, amilyen rohamosan gyérültek a fiatal, gavallér férj ezresbankói. A nagy vagyon, a százezresek hamar elúsztak, s amikor a fiatal házasoknál felütötte rút fejét a szegénység, vége lett a nagy szerelemnek és a házastársak elváltak egymástól.” „Máhr Nándor, a tönkre ment milliomos, azóta egy kabaret színpadán keresi meg a mindennapra valóját s Keleti Juliska is visszakерült a kulisszák világába.” A beszámoló a válófélben lévő pár konfliktusáról *leíró* jellegű, tárgyszerűnek is mondható; nem szállt rá egyik félre sem. De a leírt tények inkább Máhr mellett, s Keleti Juliska ellen szólnak. Kiderül a cikkből, a „volt milliomosnak nagyon keserű a komédiás kenyere és bosszút forral elvált felesége ellen, aki szerinte, egyedüli oka romlásának, tönkremenetelének”. S bosszújának tervét is nyíltan, többek előtt is emlegette: „Megölöm ezt az asszonyt, megölöm! Meglátjátok, revolvergolyót röpítek a szívébe, ha addig élek is!” A tervet azonban, s ez is kiderül a cikkből, Máhr nem realizálta, a megijedt Keleti Juliska azonban 18-án este a főkapitányságon „följelentést tett a férje ellen

életveszélyes fenyegetés miatt”. Az ügyeletes rendőrkapitány, Vaday László pedig „még az éjszaka maga elé citálta Máhrt”. S az ott tett vallomást a lap idézi is. Máhr a rendőrtiszt előtt így beszélt: „Tény, hogy fenyegető kijelentéseket tettem. De nagyon el vagyok keseredve. Különösen a kis leányunk miatt, akiért nagy harc folyik közöttünk a válópör során. Beismerem, hogy [...] mondtam, hogy vasárnap [azaz 20-án] tizenkét órakor tragédia lesz. De ne tessék komolyan venni a dolgot. Nem bántom én azt az asszonyt. Ha olykor-olykor ki is tör belőlem a keserűség, múltó dolog az s nem lesznek komoly következményei.”

Kiderül a cikkből az is, hogy az ügyeletes rendőrtiszt alighanem hitt Máhr Nándornak, hisz előbb ígéretét vette, hogy lemond tervéről, majd útjára engedte a megkeseredett férfit.

A botrány, amelyről a *Budapesti Napló* beszámolt, mindenesetre érdekes fényt vet a „fekete Vénusz”-ra. Az eset a maga összefüggéseivel megerősíti a versciklus harmadik versének „értelmezését”: Keleti Juliska, úgy látszik, tényleg nem volt veszélytelen nő. De érdekes, hogy Kosztolányit mégis vonzotta.

6.

Az ügy epilógusa két szálon, de röviden elintézhető. Ami Kosztolányit illeti, számára ez a szerelem végleg lezárult, nem lett folytatása. Ha csak azt nem tekintjük folytatásnak, hogy az író feleségül is olyan nőt vett, aki sok mindenben hasonlított Keleti Juliskára. Harmos Ilona is színésznő volt, s a két nő „érett”, már asszonyos megjelenése meglehetősen rokon fizikai alkatot mutat. Elég e tekintetben, ha összevetjük Keleti Juliska 1921-es fényképét és Harmos Ilona ugyanaz időből való fotóit. Kosztolányit, úgy látszik, egy bizonyos nőtypus vonzotta.

Ami Keleti Juliskát illeti: az ő további sorsa sincs minden tanulság nélkül. Mint operettszínésznő szép sikereket ért el, majd még az első világháború kitörése előtt Amerikába költözött, s „amerikai színésznő lett”. Az Erődi–Schöpflin-féle lexikon szerint: „A legelőkelőbb tengetentűli színpadokon játszott és hozzánk már csak döntő sikereinek híre érkezett” (II. 398). Az Incze Sándor szerkesztette, *Magyarok Amerikában* című 1921-es album szerint is: „Népszerű híresség a kitűnő Keleti Juliska is, akinek fellépéseit olyan ragyogó, vakító villanylámpás hirdetésekkel tudatja színháza, amilyent otthon nem egyhamar fog megengedni a szénügyek kormánybiztosa” (25). (Az illusztrációként közölt fényképen, a portré háttérben csakugyan neonfényes reklám hirdeti „Julia Kelety”-t.) Haza, legalábbis színésznőként, már csak egyszer tért vissza: „1924. aug.

23-tól a Fővárosi Operett-Színház vendége volt, ahol a »Párizsi lány« c. operettben volt az első fellépte. Betétképen egy amerikai dalt énekelt »Kis-asszony, kisasszony« kezdettel, amely igen hosszú időn keresztül egyike volt a legnépszerűbb melódiáknak.” Ezt követően visszatért Amerikába. „1928. december 19-én Honoluluban férjhez ment E. D. Fuller amerikai ügyvédhez, a Warner–Quinlau Olajtröst elnökéhez” (Erődi–Schöpflin, II. 398). Úgy látszik, volt érzéke a pénzes férfiakhoz.

Magas kort ért meg; mind Máhr Nándort, mind Kosztolányit évtizedekkel túlélte. 1972 februárjában Mrs Fullerként New Yorkban halt meg. Vasvári Ödön amerikai magyarokról gyűjtött gazdag adattárában (Szeged, Somogyi Könyvtár) róla is föllelhető egy lapkivágat és egy följegyzés (K2:56), jelezve, hogy a n. y. Star 1914. május 23-án, a Sun pedig 1923. május 9-én írt róla. A Vasvári megőrizte, föltehetőleg amerikai magyar lap kivágata pedig mint „a boldog békevilág amerikai és óhazai kedvenc primadonnájá”-ról emlékezik meg róla.

Most már tudható, Kosztolányi Dezső életében is jutott neki némi szerep.

Irodalom

- Bíró-Balogh Tamás: *A Holnap társaság „botrányos” kültagja. Rozsnyay Kálmán Nagyváradon. = Tiszatáj*, 2008. 11. sz. 115–135.
- Erődi–Schöpflin: *Magyar Színművészeti Lexikon. A magyar színjátszás és dráma-irodalom enciklopédiája 1–4. köt.* Szerk. Erődi Jenő összegyűjtött anyagának felhasználásával [...] Schöpflin Aladár. Budapest, 1929–1931
- Incze Sándor szerk. 1921: *Magyarok Amerikában. A Színházi Élet albuma.* Budapest KDlev: Kosztolányi Dezső: *Levelek. – Naplók.* Sajtó alá rend. Réz Pál. Budapest, 1996

„Nőól” a hegyek rejtekében

Aleksandar Tišma posztumusz regényéről

Aleksandar Tišma nemrégiben elhunyt neves újvidéki szerb író *Ženarnik* című, az író hagyatékában megőrzött és most kiadásra került regényének címe neologizmus, a szerb tyúkól, vagy galambpadlás, esetleg galambdúc jelentésű szavak mintájára készült, és talán – szó szerint – nőólnak, nődúcnak, esetleg nőpadlásnak lehetne fordítani, ha valamenynyire is jól hangoznának ezek a szavak. Maradjunk tehát inkább az eredeti címénél, emlegessük Tišma regényét *Ženarnik* címen.

A regényhez Ivan Negrišorac írt alapos, minden részletre odafigyelő előszót. Ebből tudható meg, hogy Tišma posztumusz regénye hosszú éveken át készült, és amíg készült, az író számtalan kéttellyel szembesült, sokszor évekre abbahagyta, majd újra elővette, és végül amikor elkészült, a kézirat egyik, a *Naplóban* M. betűvel jelölt olvasója azt javasolta az írónak, égesse el. Ennek ellenére a regény fennmaradt, majd az író halála után az örökösök is bizonytalanok voltak néhány évig, átadják-e kiadásra a regényt, vagy maradjon meg gyakorlatilag hozzáférhetetlen kézirat formában. Aztán mégis a kiadás mellett döntöttek, s az előszó szerzője szerint jól döntöttek, mert a regény Tišma regényírásának a korábbiaktól némileg eltérő jellemzőit viseli magán, ugyanis teljes egészében a fantázia terméke. Tudvalevő, hogy Aleksandar Tišma minden regényének feltárható valóság háttere, történeteinek könnyen felismerhető helyszíne és ideje van, alakjainak némelyike is azonosítható. Nem így a kéziratban maradt regény. Tišma *Naplójában* feljegyezte, idézi is az előszó szerzője, hogy egy minden valóság alapot nélkülöző, csupán a képzeletre támaszkodó regény írására készül, azután arra is találhatók nyomok a *Naplóban*, hogy megkísérelt a történetnek valamilyen jelképes jelentést, netán allegorikus hátteret biztosítani, ám semmi hasonlót nem talált. Hogy évtizedeken át készült a re-

gény, hogy írója sokszor tette félre, majd vette elő újra a kéziratot, közben más művek születtek, hogy maga sem talált megnyugtató magyarázatot arra, miért kell ezt a történetet megírni, hogy maga is gondolhatott arra, végül, miután mégis befejezte, megsemmisíti a kéziratot – mindez magyarázatot ad arra, hogy nem jelent meg a regény az író életében, meg arra is, miért kellett az előszó írójának oly nyomatékosan bizonygatnia, hogy mindenképpen ki kellett adni az író félretett, kéziratban hagyott munkáját. Nem férhet kétség ahhoz, hogy közre kellett adni a hátrahagyott regényt, bár csak távolról, Tišmanak az erőszak és a bűntény iránti, más műveiben erősen jelen levő érdeklődése mentén köthető az író gazdag életművének főbb vonulataihoz. Ám csak külsőségekben. Mert a hátrahagyott regény bővelkedik a bűnök elsorolásában és elkövetésében, hősei gyilkosok és áldozatok, rablók és rabszolgák; ez utóbbiak nőtagjait ütlegelik és megerőszakolják, közben meg nőiségük megőrzésére kényszerítik. Tišma korábbi műveiben a bűnnek és az erőszaknak jól kivehető akár történeti és társadalmi, akár lélektani háttere mutatta meg magát. Minthogy a hátrahagyott regény nélkülözi a háttérből következő esetleges indoklást, azt kell mondani, csak mennyiségében gazdagodott Tišma életművében a gyarlóságok narrációja, miközben az író elbeszélői gyakorlatához, regénypoétikai elveihez, retorikájához és stilisztikájához, de narratív világképéhez sem tett hozzá szinte semmit. Nem változtatott a Tišma prózairásáról kialakult kritikai és elméleti feltevéseken. Ennek alapján azt lehet mondani, a *Ženarnik* egy nagy író kevésbé sikerült regénye, olvasható, ám igazán mély hatást nem keltő munkája. Akár kudarcnak is mondható, hiszen benne az író a világnak egy olyan tájára tévedt, ahol nem igazán találta fel magát, bár az elképzelt és körülírt elbeszélői helyzet vonzónak tűnhetett számára. Felismerhető a regényben egy különös belső ellentmondás: egy vérbe és szennybe, bűnténybe és pornóba hajló erotikában, gyilkosságokban és rablásokban, testek meghurcolásában és megcsónkításában tobzódó regényről azt kell mondani, a tartózkodó, valamennyire a visszafogott elbeszélői modor, legtöbbször a szókimondás hiánya okozza a szöveg helyenkénti erőtlenségét, nem utolsósorban az egész regény viszonylagos sikertelenségét. Az előszó írója de Sade márki nevét említi, egyenesen azt állítja, hogy Tišma de Sade-i regényt írt, s ebben úttörőnek számít a szerb irodalomban, csak hogy Tišma posztumusz regénye csak távolról emlékeztet, és éppen lexikális visszafogottsága miatt nem is nagyon tart rokonságot a márki szövegeivel. Azt mondhatom tehát, hogy első pillantásra örültem Tišma új könyvének, várakozással olvastam, ám amint a végére értem, örömöm elcsendesült, hiszen azt kellett látnom, egy általam nagyra becsült szerző viszonylag silány munkájával álllok szemben, és ez az értékvesztés egyfor-

mán vonatkozik mind a regény szövegének elrendezésére, mind pedig a regény tartalmára. Amit Tišma naplójának tanúsága szerint megcélzott, hogy egy csupán képzeletre támaszkodó, csupán fantázia szülte regényt ír, és többszöri nekifutással meg is írta a regényt, éppen azért tévesztett célt, mert az elképzelhez nem talált se megfelelő nyelvet, se megfelelő formát. És ezért maga a cél is homályban maradt. Nem múltott a véletlenül hát, hogy a regényt az író életében nem adta közre.

A regény cselekménye valamilyen távoli, a puszkapor feltalálása előtti időkben játszódik, amikor az emberek még csak kardokkal és kopjakkal vívtak legtöbbször közelharcot, mégpedig két, földrajzilag azonosíthatatlan, de egymással ellenséges viszonyban levő ország határán, ahol is a határőrök, minthogy gyanús mozgásokat észleltek a hegyvidéken, jobb sorsban reménykedő parancsnokuk vezetésével járőrözni kezdenek, majd csapdába esnek, mindannyian odavesznek, egyetlen katonájuk kivételével, aki viszont szégyenteljesen sebesül meg, hímveszejét csapják le harc közben, majd a járőröző katonákat levágó rablóbanda tanyájára kerül, ahol gúnyolódások közepette sebesüléséből felgyógyul, és minthogy valamenynyire hasonlít rá, a Gazdának mondott rablóvezér kísérője lesz, mindenhol a nyomában kell járnia, durván szeretkező ágyában is ott a helye, rablásaiban is elkíséri. Ő az, aki végül is megmenekül, és menekülése után vallomást tesz, holott tudja, bűneire nincs bocsánat, pedig akarata ellenére keveredett a bűnbandába. A bűnbanda tagjai, vezérükkel és alattvalóikkal együtt, látható bélyeget viselnek magukon. Kardvágás mély nyoma látható az arcukon a szemtől az orcán át a szájnylásig. Megbélyegzettek tehát, ami azt jelenti számukra és mindenki más számára, menekülni kell tőlük, a mindennapi életbe nem térhetnek vissza; megbélyegzésüket jóvátehetetlen bűntény, legtöbbször gyilkosság, vagy éppen rablógyilkosság előzte meg. A megbélyegzést ilyesmivel kell kiérdemelni. Ebből azonban egymásrautaltságuk is következik, vagyis a megbélyegzettség gyilkosok és rablók közösségét teremtette meg. Lakhelyüknek a hegyet választották, ott egy mindentől elzárt, gyakorlatilag felfedezhetetlen rablótanyát rendeztek be belső udvarokkal, természetes és vájt barlangokkal, termekkel és titokzatos csatornahálózattal, mégpedig agyafúrt tervek szerint és persze a Gazda utasítására. A bűntanya be- és kijáratát szabályozható vízesés rejti. A völgyben megbúvó falvak rablásával tartják fenn magukat, s onnan rabolnak maguknak munkaerőt, valójában rabszolgákat, akiket sorozatos ütlegeléssel serkentenek munkára, és tyúkólra, vagy galambdúcokra emlékeztető kis lakhelyeket építenek sorjában egymás mellé, innen a regény címe. Negyvennél is több ilyen fülke készül el, negyven, vagy annál is több elrabolt, rabszolgává és kéjnévé tett lány vagy asszony részére, akik-

ben a Gazda leli örömét, mindenkor hímveszejét veszített kísérője szeme láttára. Az asszony vagy lány, aki már nincs a Gazda kedvére, vagy éppen valamiben tévedett, a Gazda alattvalóinak birtokába kerül, akik halálra kéjelegnek velük, majd a holttestet szakadékba dobják, ugyanoda, ahová a férfi rabszolgák tetemeit is vetik, mert a bűntanyáról senki sem kerülhet ki élve. Hűséges alattvalóival néha portyára indul a Gazda, rabszolgákat meg nőket rabolnak, aki ellenáll vagy nem kedvükre való, azt a helyszínen ölik meg.

Végre befejeződik a rablótanya építése, készen állnak a nőlak, fel is töltik rabnőkkel a fülkéket; a nők napközben a belső udvaron vannak, aztán visszatérnek a fülkéikbe, ahonnan este a Gazdát vidámítandó a belső terembe mennek, énekelnek és táncolnak... Így tart ez mindaddig, amíg a Gazda a közeli hercegség városának lerohanására nem vállalkozik. Az ottani őréséget legyilkolják, a herceget megölik, a herceg fiatal özvegye a Gazda szeretője lesz, s ez okozza majd a Gazda vesztét is. Összeesküvés áldozata lesz, és halálos ágyán hímveszejét veszített kísérőjének beszámol hányatott gyerekkoráról, amikor prostituált anyja szeretkezéseinek volt kötelezően szemtanúja. Abból a bűnből szabadulva kerül más bűnökbe, rablásokba és gyilkosságokba, majd megbélyegzett lévén maga is a megbélyegzettek vezére lesz és rablótanyájuk megtervezője. Ezt a részletet afféle kvázi freudista indoklásnak szánhatta Tišma, amivel azonban nem adott magyarázatot a regényre, ellenkezőleg, elsekélyesítette.

A *Ženarnik*, Aleksandar Tišma most kiadásra került hátrahagyott regénye lineáris elbeszélés, a regényhősnek, egyben kényszerű szemtanúnak vallomása; mindenben a képzelet szülte, ám az elbeszélői képzelet csak a helyszínek, a hegyek, a falvak, a városok meg persze a regényhősök nevének kitalálásáig terjedt, azon túl már nem igazán, vagy ha igen, akkor sem a tabuk, mondjuk a szexualitás, a promiszkuitás tiltott műveleteinek szó szerinti kimondásáig. Tišma a *Ženarnik* című posztumusz művében mintha sokat várt volna el a képzeletétől, holott csak megmosdatta valamennyire.

Nőöl

Regényrészlet

Ez egy olyan ember vallomása, aki sok vétségre emlékszik, és attól tart, hogy ezek nem lesznek neki megbocsátva, noha akarata ellenére vett bennük részt.

Mondom, „akarata ellenére”, mert a vétségek láncolata akkor kapott el, amikor katona lettem, katona pedig országom, Amberija törvénye értelmében lettem, amint betöltöttem a tizenkilencedik életévemet.

Abban az időben háborút folytattunk a szomszédos Zarbalahhal, s rövid kiképzés után engem is bevetettek. A többiekkel együtt kellett rohamoznom az ellenséges katonákat, szablyával kaszabolni s lándzsával döfködni testüket.

A véres jelenetek, amelyeket végignéztem, s amelyeket én magam is előidéztem, iszonyatot váltottak ki bennem, mások szenvedése és gyötrelme miatt én is szenvedtem. De nem volt olyan érzésem, hogy tévedek, mert támadásaink és védekezéseink katonai parancsnokaink utasításaiból következtek, ők pedig – ezt hittem – döntéseiket a Zarbalah által megtámadott országunk, ártatlan lakóink, otthonaink megőrzése érdekében hozták.

Amikor vége lett a háborúnak, új beosztást kaptam a Sziv állam felé eső határon. Föllélegeztem. Többé nem kellett gyilkolnom s féltennem az életemet.

Őrházunk egy sivatag közepén állt, az áthághatatlan Dargil hegység közelében; semmilyen út nem vezetett arrafelé, s csak ritkán tévedt oda a rossz időjárás vagy a vezetők hibájából egy kereskedőkből vagy utasokból álló karaván. Rövid időre föltartóztattuk és megbírságotlunk őket, majd átengedtük őket a határon.

Egyedül a sivatagi unalom esett nehezemre, de másoknak is. Lebilincselve tartott bennünket őrködésünk, de pihenésünk ideje alatt is. Ahogy

megnyergeltük a lovat – délután öt órákor, vagy éjfél után öt órákor, a váltástól függően –, tudtuk, hogy egész úton a Dargil hegy lábától a sivatagban lévő szomszédos őrházig mást sem látunk, csak homokot, a naptól átforrósodott vagy holdfényvel sápadtan megvilágított homokot. S miután leszálltunk a lóról, hogy átengedjük helyünket a következő váltásnak, a közös szobánk várt bennünket az őrházban meleg fojtott levegőjével, mindig ugyanazzal az étellel, a kimért, állott ivóvízzel, nehéz álmokkal, s végül egyetlen szórakozásként az egyforma ugratásokkal.

A határon való szolgálatom harmadik évében – a katonaságnál pedig az ötödikben – parancsnokváltás történt őrségünkben. Badahir, az új parancsnok negyven év körüli ember volt, nem túl magas, de széles, erőtlen, fejét őszülő göndör haj és szakáll borította, apró zavaros szemével gyanakvóan, szinte félénken tekingetett arcról arcra, az egyik tárgyról a másikra. A karaván hajcsárai, akikkel jött – a rendes járatú karaván, amely havonta egyszer ételt és italt hozott – bizalmasan elmesélték nekünk, hogy értesüléseik szerint Badahir nemrég még magas tisztséget töltött be a katonaságban, a határra büntetésként küldték, mert eljátszotta a kincstár pénzét.

Sohasem tudtuk meg, hogy ez az állítás igaz-e, s tapasztalatból sem ítéltünk erről, mert bár a szerencsejáték kedvenc időtöltésünk volt, Badahir egyszer sem mutatott kedvet arra, hogy a játékban csatlakozna hozzánk, vagy hogy valakit játszani hívjon. Szobájából csak kétszer jött ki naponta, az őrzőváltáskor, hogy az őrség előtt meghallgassa a jelentést, ezt is hiányos öltözékben, öv nélkül, mindig látszólag álmosan: soron kívül havonta még egyszer, amikor a városból érkezett az étel és a víz. A hátszögből érkező rendes szállítmány fogadására azonban gondosan fölkeszült: fölstuccolta a haját és a szakállát, megmosakodott, tiszta inget vett magára és fölötötte a kardját, mintha azt várta volna, hogy a karavánnal fontos személy érkezik, akinek fontos az ő kinézete. De mihelyt meggyőződött arról, hogy a tevéken csak hajcsárok ülnek, a körülöttük lévő lovakon pedig a fegyveres kíséret, lomhán, szó nélkül visszament az őrház emeleti szobájába, mi pedig ezután a közös földszinti helyiségünkben, ha véletlenül csend állt be, hallottuk súlyos és tompa lépteit, amint kitartóan egyike a másik után döngnek a mennyezeten átlósan a szoba egyik sarkából a másik felé.

Magatartása alapvetően megváltozott, amikor fülébe jutott az a kósza hír, amelyről mi már rég hallottunk, hogy a Dargil hegyen rablók vannak. A szünetben egyenként behívogatott bennünket az emeleti szobájába. Ott olyan rendetlenség uralkodott, amilyent egyetlen korábbi parancsnokunk sem tűrt volna meg: vetetlen ágy, a ruhák szétdobálva a padlón és a székeken, az asztalon a korsó mellett piszkos poharak és szétdobált papírok.

Ehhez a rendetlen asztalhoz ültetett bennünket, és hunyorogva vattatni kezdett, mit tudunk a rablókról, majd mindent gyorsan följegyzett az első papírra, ami a keze ügyébe került.

Mi azonban a szóbeszédén kívül semmit sem tudtunk: a hegyekben állítólag léteznek lázadók, de bizonytalan jelenlétük még senkit sem veszélyeztetett a mi oldalunkon. A határvonal ugyanis magán a Dargil hegyvonulaton húzódott, s az őrházból a hegy felénk eső lejtőjének csupasz és sziklás oldala volt látható; megfigyelőhelyéről az őr minden pillanatban a legkisebb gyanús mozdulatot, vagy változást is észrevette volna, ha lett volna ilyen.

De Badahir nyilvánvalóan nem így gondolta. Miután mindegyikünk-ből kifacsarta a hiányos értesüléseket (amelyeknek az ismételtetése nevétes tárgya lett, amikor munka híján a hálószobánkba kerültünk), külön őrzőjáratot küldözgetett a hegyekbe. Ezt úgy tette, hogy abból a csoportból, amely délután ötkor, vagy éjfél után ötkor készült a váltásra, leválasztott két-három embert, és elrendelte, hogy a szolgálatra kiszabott időt ne a társaikkal töltsék, hanem külön a fosztogatók után kutatva a hegyekben.

A határőrzőjárat mozgásának a megváltoztatására valószínűleg nem kapott felhatalmazást feletteseitől, mert mindig az utolsó pillanatban hozta meg a döntést; annak a kettőnek vagy háromnak, akiket a csoportból leválasztott, szinte suttogva közölte, szemét lesütve, az előírt részletekbe nem belemerülve, csak javasolta, s azt is félig könyörögve, hogy minél jobban hatoljanak be a hegyekbe, de vigyázzanak, hogy időben visszatérjenek, hogy nagyon óvatosak legyenek, de a legaprólékosabban vizsgálják ki a köveket, amelyekre fölmásznak és amelyeken keresztülhaladnak, majd tájékoztassák őt benyomásaikról.

Ezeknek a rendkívüli őrzőjáratoknak sokáig nem volt semmi hasznuk, vagy azért, mert kevés idejük volt átkutatni a kietlen sziklás vidéket, vagy mert Badahir habozó utasításait nem hajtották végre eléggé lelkiismeretesen. Néhányszor én is részt vettem a betörésekben, ezek pedig mindig egyformán végződtek: az első meredekebb sziklánál kikötöttük lovainkat, majd kőről kőre mászva folytattuk utunkat, kóboroltunk egyet, majd egymásra találtunk, figyelmeztettük a másikat a szakadék, az eltévedés veszélyére, mindaddig, amíg úgy ki nem fáradtunk, úgy összevissza nem vertük magunkat, hogy már egy szusz sem volt bennünk. Ekkor összejöttünk valamilyen lyukban, s mivel már későre járt, abbahagytuk a keresést, leguggoltunk, s rágcsmálni kezdtük a magunkkal hozott eledelt, arra várva, hogy a nap vagy a hold állásából fölismerjük az órát, amikor visszaindulhatunk.

Egy kiválasztott csapat egyszer azzal a hírrel tért vissza, hogy barangolásuk alatt ráfutottak egy emberre, még hozzá egy lándzsával felfegyver-

kezetre, aki rögtön eltűnt egy szikla mögött, de, és ebben egyöntetűen meg voltak győződve, mindaddig egészen közel volt hozzájuk, amíg megpróbáltak a nyomába eredni, de ez nem sikerült nekik, mert időben vissza kellett érkezniük az őrházba.

Erre a hírré Badahir egészen megremegett. Tudni akarta, az ismeretlen hogy nézett ki, fiatal volt vagy idős, kihívóan viselkedett-e, vagy meg volt ijedve. A katonák azonban csak a vállukat vonogatták, s minél jobban elhalmozta őket kérdéseivel, annál hallgatagabbá váltak: a végén az volt a benyomásunk, hogy csak az inge szélét és lándzsája hegyét látták az embernek. Badahir morgott, tépte a szakállát a hiányos válaszok miatt, majd határozottan kiegyenesedett, elengedte az őrjáratot, amely éppen a határvonalra készülődött, a hármast pedig fölszólította, kísérik a szobájába. Ott meggyújtatta a fenyőfáklyát (már esteledett), megkereste a tollat meg a tintát, és megparancsolta nekik, ismételjék el azt, amit láttak, majd sietve mindent lejegyzett egy papírra.

A következő napokat egyedül töltötte szobájában, mi pedig éjjelenként hallottuk, ahogy lomhán járkál egyik sarokból a másikba, majd hirtelen fölgyorsítja lépteit, végül a kopogás titokzatosan elállt. A katonák, akik az ételt vitték neki, azt beszéltek, hogy szobájának padlója szétdobált papírokkal van terítve, kifolyt tinta és homok van mindenütt, a parancsnok pedig rájuk sem néz, izzadtan és sápadtan turkál a halomban, és káromkodva keresi a lapot, melyet elvesztett.

Amikor a következő karaván megérkezett az élelemmel, Badahir a szokásostól eltérően nemcsak tisztán és karddal az övéen jött ki elébük, hanem karba tett kézzel egy vékony kötéllel összekötött papírtekercset tartott a kezében, amit ünnepélyesen átadott a kíséret vezetőjének, többször is hangsúlyozva, hogy azt személyesen a határőrség parancsnokának szánta.

E küldemény után többet nem küldött csoportokat a hegyekbe, visszavonult szobája magányába. Eltelt egy hónap, az őrházunk tetején levő őrszem jelentette, hogy érkezik a karaván. Badahir kardját igazgatva kiszaladt szobájából, de csalódottan állt meg a lépcsőn, amikor azt látta, hogy a szokásos tevesorról van szó, amely élelmet és vizet szállít, s amelyet nyolc katona kísér. Amikor a karaván közelebb ért, megkérdezte a vezetőjét, hol a katonaság, s mivel az csak biccentett, mert nem értett semmit, megkérdezte, van-e számára levél. Sem a kíséret vezetője, sem más a karavánból nem tudott semmiféle levélről, sőt arról sem, hogy a határőrség parancsnokának a kezébe jutott-e Badahir levele, amelyet az előző karavánnal küldött el. Badahir lehangoltan, lábát vonszolva visszament az őrházba, hogy tovább várjon.

Egy hónap múlva kora este, amikor a toronyban az őr elnyújtva ismét azt kiáltotta: „Karaváán!”, a lemenő nap fényében a málhás tevék mindkét oldalán a fekete lovak feje mögött ügető több tucat fehér köpenyt pillantottunk meg, ahogy hosszú kopjájuk hegyével integetnek nekünk. Gyorsan közeledtek, vezetőjük, egy szikár, sárga színű ember lepecsételt levelet nyújtott át Badahirnak, aki karddal az oldalán futott elébe.

Ahogy hamarosan megtudtuk, a határórség parancsnokának a jóváhagyásáról volt szó; át kell kutatni a hegyeket, és a rablókat, ha tényleg ott vannak, össze kell fogdosni.

Badahir úgy döntött, saját maga irányítja a vállalkozást, és ehhez olyan katonákat alkalmaz, akik már jártak a hegyekben. Ezért az őrház és a határórség fölötti parancsnokságot az erősítés eljáráójának adta át, a kutatásra pedig minket, régi katonákat vitt magával, csupán tíz újoncot vett még maga mellé.

Amikor egy délután felsorakoztunk az őrház előtt, negyvenketten voltunk. Mindenki maga vitte az élelmet és a vizet, mindegyikünk kopjával és szablyával volt felfegyverkezve. Gyalog indultunk el, mert a hegyekben a lovaknak nem sok hasznát vettük volna.

Csaknem az egészen estig tartó időre volt szükségünk, hogy a mély homokban a hegylábig érjünk, de Badahir épp azt akarta, hogy ott éjszakázzunk. Szokatlanul élénk volt: határozottan lépkedett a homokban, összeszorította állkapcsát, apró, máskor félénk szemei most szikráztak, mintha állandóan számolna bennünket, s amikor a legalacsonyabb sziklafal lábánál letáboroztunk, mindenkit személyesen ellenőrzött, hogy jól helyezkedett-e el.

Kora hajnalban ébresztett bennünket, és halkán, mintha már itt is a rablók vagy az őreik kémkedésére számítana, kiosztotta utasításait. Azt mondta, hogy lánc alakulatban sorakozzunk fel, egymástól minél nagyobb távolságban, de úgy, hogy a hozzánk legközelebb lévő lászon bennünket, és hogy egyszerre induljunk a hegycsúcs irányába. Elfütyülte azt a két egyszerű és könnyen megjegyezhető hangot, amely ismertetőjelként szolgált, és amely figyelmeztetés lesz, ha egymástól túl távolra kerülünk, és amilyen mi is visszajelezhetünk, hogy tudni lehessen, ki hol van.

Mászni kezdtünk. A Dargil hegy gombafej formájú, csaknem szabályos gömbölyű sűrű sziklafalából tevődik össze, természetesen most is ebből áll, egyre meredekebbek, ahogy fölfelé haladunk. A gömbölyűségek simák, csúszósak, mintha valaki faggyúval kente volna be, hasraestünk rajta, vagy arra kényszerültünk, hogy az őket körülvevő szűk, mély vajakokban kerülgessük. Ez valójában eltért Badahir utasításától, hogy tartsuk az irányt és az egymás közötti távolságot, ezért állandóan vagy ő, vagy mi

fütyültünk, s ez mindenfelé visszhangzott, jelezve bolyongásunk irányát. Mégis több energiát használtunk egymás keresésére, mint a kapaszkodásra, noha az sem volt könnyű.

A nap folyamán pihenőnkön bekaptnak valamit, majd folytattuk a másszást. Estére olyan fáradtak lettünk, hogy ott roskadtunk le, ahol éppen tartózkodtunk, a sziklás félgömb sima hátán, vagy a köztük lévő árkokban, amelyeket az áradások vájtak ki, s hordtak tele éles kövecskékkel.

Badahir azonban talpon maradt. Egy égő fáklyás katona kíséretében egész éjjel ide-oda kóválygott fekvő és elszenderült láncunk mentén, ébresztett, és őrködni küldött bennünket, halk füttyentéssel helyreállította a megszakadt kapcsolatokat, és kiigazította a távolságokat.

Egy szeles, holdfényes éjszaka rövid részét nekem is végig kellett őrködnöm a hegyes dombocskán állva, s figyelve a fölkhavart kősziklást. Badahir ezután a szomszédomat állította talpra, s én a legközelebbi árokba rogytam le.

Mihelyt megvirradt, ébresztett bennünket, és alakulatunk tovább haladt a hegy csúcsánál kiugró sápadt napkör irányába. Az előttünk lévő sziklás hegyerincek szinte teljesen meredekek voltak, és jól megkínlódtunk, amíg egyenként megküzdöttünk velük. Akkor hirtelen a vájatok, amelyek elválasztották őket, a csúcs előtt félúton, két mély kavicsokkal megtöltött árokba torkoltak, s ezekben gyorsan lehetett haladni.

Akaratlanul is egyre közelebb mentünk ezekhez az árkokhoz a nehéz kapaszkodás elől menekülve, amely már meghaladta erőnket; azonban ahogy ezt Badahir észrevette, egyre sűrűbben fütyült, arra kényszerítve bennünket, hogy tartsuk az egymás közötti távolságot. Ő maga hol az egyik, hol a másik árokban haladt néhány kísérőjével együtt, ezeket azonban minduntalan utasította, hogy cseréljenek helyet a szomszédjaikkal, majd azokat, hogy ezeknek a helyét foglalják el, úgyhogy – igazságosan – mindegyikünknek pihenésként jutott egy-két könnyebb kapaszkodó, amikor nem csúszkáltunk és buktunk lefelé.

A következő éjjel kevesebbet láttuk Badahirt. Megint körüljárta láncunkat, fölkelte, hogy őrködjünk, elfütyülte az ismertetőjelet, de megtörtént, hogy ugyanarról a helyről többször is meg kellett ismételnie, amíg a válasz megérkezett, időnként pedig fáklyája hosszan kóborolt ide-oda a sziklafalak között eltűnő fényt vetve az égre. Ez az éjszaka az elsőtől eltérően nedves és csendes volt, nekem úgy tűnt, hogy amíg őrködtem, a mellettem lévő katonák horkolásán kívül más suttogást is hallok, hogy a környező sziklákon őrködő katonák egyenes teste mögött elsuhanó árnyékokat látok. Hirtelen mintha valaki ruhájának a csillogását pillantottam volna meg a két szikla közötti vájatban; riasztottam a legközelebbi embe-

reket, és felkapaszkodva körbezártuk a gyanús helyet, de nem találtunk semmit.

A harmadik nap kimerülten, lázasan folytattuk utunkat, s amikor bajlódva magunk mögött hagyunk pár hullámszerű, gömbölyű óriási sziklát, meggyőződünk róla, hogy az előttünk lévő sziklás két magas és széles hegyorommá csúcsosodik ki, amelynek meredek sima oldalai, mint két óriási fog, s közöttük az a két vájat egyetlen szűk, kavicsos szorosba fut össze. Megpróbáltunk kézzel-lábbal rátapadni ezekre a sziklákra, de nem találtunk rajtuk semmilyen támasztékot, bemélyedést, mint egy ökölbe szorított kéz visszalökött bennünket.

Badahir a hátunk mögé jött, s kardja lapjával verni kezdett bennünket. Bizonyítanunk kellett, ismét belekapaszkodva a sima, csupasz, meredek kövekbe, ám semmit sem értünk el, csak újabb ütlegetést kaptunk, amikor visszacsúsztunk. Ekkor szünetet rendelt el. Lábunk reszketett, összeroskadtunk, nyeltünk egy kis vizet a csutorából, de alig volt valakinek ereje ahhoz, hogy egyen. Az alatt az idő alatt Badahir elküldött három felderítőt, másszanak fel a szorosban, mérjék föl, mekkorák az utunkat eltorlaszoló sziklák, és nézzék meg, van-e másik átjáró, amit innen letről nem láthatunk. Sokáig nem jöttek vissza, lehetővé téve nekünk a váratlan, édes pihenőt. Csaknem napnyugta előtt fölbukkantak mindhárman a szorosban, odamentek Badahirhoz, s közölték vele, hogy a két hegycsúcsig negyednapos a kapaszkodó, onnan egy vízzel gazdag síkság terül el, de odáig nincs semmilyen látható út, csak az, ami előttünk áll.

Badahir meghallgatta őket, elengedte, majd a szoros kanyarulatában idegesen forgolódott egy hepehupás talajon, rázta a fejét, s ernyed, lógó hasát. Végül megparancsolta, hogy hagyjuk el a láncot, és gyűljünk köré. Itt megszámlaltott bennünket – ketten hiányoztak, alig találtuk meg őket fáklyalengetéssel és füttyüléssel, jóval lejjebb voltak – ekkor magához szólított, és csendesen, fejét ide-oda rázva a következőket mondta:

„Úgy látszik, katonáim, közel kerültünk utunk céljához. Ha itt a hegyen tényleg vannak rablók, akkor kétségtelenül e magas hegyek mögött elterülő fennsíkon rejtőzködnek. Eddig lánc formában voltunk kénytelenek átkutatni a hegyet, mert biztosnak kellett lennünk abban, hogy egyetlen rablót sem engedünk magunk mögé. De tovább így nem mehetünk, de nem is szükséges, mert ha mi nem tudjuk megmászni ezt a két hegyormot, akkor azok sem tudják, akik megpróbálnának leereszkedni rajtuk. Tehát áttörünk ezen a szoroson, s amikor a végén leszünk, ismét láncot alkotunk, és a fennsíkot is átkutatjuk. Elöl haladnak a felderítők, azok, akik már voltak fent a fennsíkon. Ha útközben valaki valami élő fedezne fel, azonnal adjon füttyjelet, s akkor mindannyian a parancsomat hallgassátok!”

Ezután intett a felderítőknek, hogy induljanak. Hagyta, hogy előrehaladjanak, s amikor följebb a szorosban eltűntek, ő is megindult fölfelé, mi pedig összbújva, mint a birkák, mert a szoros olyan szűk volt, hogy egyszerre csak egy ember fért el benne, elfoglaltuk helyünket a lassan kialakuló sorban. Végül elindultunk egymás után. Az emelkedő továbbra is meredek volt, de most sokkal könnyebb volt azt leküzdenünk, mert nem csúszkáltunk, s mert mindenki, ahelyett, hogy az irányt kereste volna, egyszerűen az előtte lévő nyomát követte. Ezenkívül jól megpihentünk, amíg a felderítők kikémlelték a szorost, s éreztük, hogy már közel van az éjszaka, a takarodó és az erőgyűjtés órája is. A levegő körülöttünk egyre sötétebb lett, s noha fönt a sziklafal tetején az ég fénylett, itt, ahol lépkedtünk, alig ismertük fel a közelünkben lévő alakokat az árnyékok miatt, melyeket a kövek kiszögellései vetettek az útra. Elkábított bennünket a hegyi levegő és az álomosság, leragadt a szemünk, egymásnak ütköztünk, letapostuk a másikat; a menetoszlopban dühös és bágyadt szitkozódás hallatszott annak ellenére, hogy csendet parancsoltak.

Egyik pillanatban Badahir füttyszava hallatszott, de elcsukló vége már erőtlenül tűnt el a fülsiketítő robajban. A magasból dübörögve nagydarab kövek hullottak, s mi hiába húzódtunk félre, védtük magunkat kezünkkel, azok kíméletlenül a szoros meredek falainak csapódtak, s egyenként zúdultak ránk, összetörve csontjainkat s szétzúzva húsunkat. Láttam magam előtt a katonát, amint elfordítja tébolyult arcát, miközben egy véka nagyságú kő – amely különben lehet, hogy engem talált volna el – ferdén a tarkójára esik, s a lábam elé a földre dönti.

Megpróbáltam lejjebb húzódni, de a szoros már tömve volt kővel és holttestekkel, így én csak egy helyben csúsztam-másztam. Eközben a kőzárpor megszűnt, s a sziklák kiszögelléséről mozgó árnyékok estek ránk, villogni kezdtek a szablyák, a kések, s jajgatás meg halálhörgés hallatszott. Akkor mellettem termett egy izzadt lihegő ember, az ugrás után leguggolt, majd suhintott egyet pengéjével. Én félreugrottam, kihúztam szablyámat, hogy védekezzek, de megcsúsztam egy kövön, vagy valakinek a testén, megtántorodtam, közben fegyvere a hasam alatt megvágott. A fájdalomtól összeestem, s minden elsötétült előttem.

Nászás a Vörös Golfban

Részlet *A barátságshédelgő* című regényből

A vaskos brokátfüggönyt, ami a nászutas lakosztály díszeként azt hivattott szolgálni, hogy a vendégek megilletődjenek, mi az este be sem húztuk, hiszen nincs szemközti épület, ahonnan beláthatnának, a szállodát mindenfelől hatalmas park veszi körül. A szobánk teremnek is beillett volna, régen királyok, hercegek, grófok lehettek a lakói, egyszerűbb naplopók, kisebb burzsoák talán el sem érhatték, s az, hogy mi most itt lehetünk, engem is felértékelt Pálma szemében, a baldachinos dupla ágy nekem a pompa vérlázító túlzásának tűnt, ami sértett és zavarba hozott, ő azonban úgy viselkedett, mint aki végre hozzájut ahhoz a színvonalhoz, ami jár neki. Eleinte sötétben voltunk, de később azt kérdezte, ellenemre volna-e, ha világosban csinálnánk, úgy sokkal izgalmasabb, s amikor rávágtam, hogy csöppet sem, álmélkodva csóválta a fejét, András, nem lehet rádismerni, s érződött a viselkedésén, hogy a nap kellemes meglepetései közé könyvel el. Nem tudtunk betelni egymással, és Pálmát néha rajtakaptam, hogy fürkésző tekintettel néz, mint aki azon töpreng, mostanáig miért nem látszott rajtam, hogy ilyen is tudok lenni, de nem firtatta, ahogy én is későbbre halasztottam annak a valaminek a felderítését, ami azóta nyugtalanított, hogy először szóba állt velem. Tudtam, hogy arról, ami furdalja az oldalamat, csakis olyankor győződhetek meg, ha nincs rajta ruha, s ez most, a nászéjszakánkon fordul elő először, de egy nászéjszaka mégsem arra való, hogy az ember gyöngédség és elragadtatás helyett hideg tárgyilagossággal vizsgálgassa a párját. Azazhogy megteheti, ha nem bír magával, de nyilvánvalóan csak akkor, ha Pálma már nincs ébren, elvégre sejtenie sem szabad, hogy mit művelek, mert azt hinné, hibát keresek rajta, holott én éppen egy mások által feltételezett hibát akarnék cáfolni, ami talán nem is létezik. Pálma alaposan kimerült, most mélyen alszik, én

azonban fölédretem, és látom, hogy odakint még csak dereng, ezzel is szerencsém van, gondolom, ha este nem húzzuk szét a függönyt, most villanyt nem gyújthatnék, mert azzal fölriasztanám, anélkül meg semmit se látnék, de a szűrt hajnali fény éppen elég számomra, s mivel a szobát téliesen fűtik, és Pálma nemhogy pizsamát nem húzott, de úgy aludt el, anyaszült meztelenül, hogy még a paplan is lecsúszott róla, semmi akadály, hogy szerét ejtsem a vizsgálódásnak. Amit ellenőriznem kell, az csak feltételezés, amit látok, az viszont egzakt tény, Pálma nyaka nem kígyónyak, nem is túl hosszú, ellenben rendes, arányos és szépséges, mint bármelyik másik testrésze, amit kézzel, szájjal s minden egyéb módon megizleltem, csak éppen, mintha babonás lennék, a nyakához óvakodtam hozzáérni. Na, te hülye, suttogom magam elé a levegőbe, most elégedett vagy, mert újrakezdődik bennem az Ákom Bandival folytatott végtelen beszélgetés, mintha Budának arra a másik fertályára, ahol Bandiék laknak, az éteren át, vagy akármilyen titokzatos módon elhatolhatna, amit mondok, kellett neked elültetni bennem ezt a hülyeséget, egy éve nem hagy nyugodni Pálma nyaka, de én már nem is vitatkozom veled, mert te csak képzelődsz, én viszont láttam, és ha neked ez túl hosszú, hát szeretném tudni, mihez képest hosszú, kötve hiszem, hogy colstokkal lemérted volna, előttem viszont itt fekszik pucéran, úgyhogy még egyszer ne merd nekem azt mondani, hogy a nyaka kígyónyak. Arra ébredek, hogy az ajtón erőteljesen kopognak, sőt dörömbölnek, odakint pedig hét ágra süt a nap. Kábán és riadtan nézek Pálmára, nem értem, mi történik, lehet, hogy tűz van, motyogom, de ő azt mondja, biztos a reggelinket hozzák, és jó is, mert farkaséhes vagyok. Noszogatón néz rám, mire vársz, kapj magadra egy köpenyt, és engedd be őket. A mély alvástól még tétova és lassú vagyok, eszembe se jut vitatkozni, mutatja, hogy köpenyek a fürdőszobában, ajtót nyitok, átveszem a tálcát, és viszem befelé, de akkor az ő sértődött és gyanakvó hangjába ütközöm, borraivalót persze nem adtál. Felvonom a vállam, miért, kellett volna? Ezt mindenki tudja, akinek volt gyerekszobája, mondja eltorzult arccal, és megdöbbenve látom, hogy ebben a nőben, aki szikrázó szemmel, felháborodva néz rám, nyoma sincs az éjszakai gyöngédségnek, úgy viselkedik, mintha a sorsát átkozná, amely velem verte meg őt, s a hangerő azt érzékelteti, hogy amit elköttem, nem holmi apró botlás, hanem legalábbis felségsértés, és ha gondolt felőlem bármi jót, az egyszerűen érvénytelenné válik. Bocsánat, motyogom, ezt hová tegyem, azt remélve, hogy harag ide vagy oda, helyet csinál az asztalon a tálcának, bocsánat, mondom még egyszer, tényleg nem volt gyerekszobám, és még sok mindenem nem volt, mégis itt vagyunk, s a lelkem mélyén azt remélem, belátja, hogy a dühe túl van méretezve, mindjárt visszamászok mellé

az ágyba, hogy kiengeszteljem, aztán együtt megreggelizünk, de már az első lépésekre olyan elutasítóan néz, hogy meg kell értenem, a békülés nehéz lesz. Kínomban mentegetőzni kezdek, tudod, dunsztom sincs, hová dobtam este a nadrágomat, abban van az aprópénzem, elhallgatok és várom, sikerült-e eszébe juttatnom, hogy miért is dobtam el a nadrágomat, de a sértődöttség páncélja továbbra is ott az arcán, na jó, gondolom, akkor érveljünk, egyébként te sem mondtad, hogy adjak. Mert azt hittem, nem kell mondani, üvölt fel sebzetten, ezt minden idióta tudja, mindenesetre köszönöm, hogy az egész szálloda előtt lejárattál! Méltatlannak érzem, hogy védekezzek, már beleélttem magam abba, hogy szövetségesek leszünk, eszembe se jutott, hogy ezentúl is örök en garde-ban, mindig visszaszúrásra készen kellene élnem, olyan készületlenül ér a kifakadása, hogy butácska hebegésnél nem futja többre, mehetél volna magad is ajtót nyitni. Igen, mehettem volna, s a hangja fenyegetően vijjog, bennem pedig valami lefojtott indulat éledezik, mert már rég nem a borraalóról van szó, Pálma csak tudtomra akarja adni, hogy mindig annak kell történnie, amit ő akar, és úgy, ahogyan ő akarja, mert a „mindenki” az ő, és mi, akik nem, vagy másképp gondoljuk, vagyunk a senkik, most éppen én meg a szüleim, hiszen amit tudok, vagy nem tudok, azt hazulról, tőlük hoztam, vagy nem hoztam. Mintha a felsőbbrendűség tudatában hányná a szemünkre, hogy másképp merünk vélekedni, mint Lednekék, holott csak ők számítanak. Hogy ne mondjak olyat, amit megbánnék, szó nélkül odahúzok egy széket az asztalhoz, és neki csak annyit mondok, gyere, itt a reggeli, de Pálma dühöngve felugrik, hála neked, elment az étvágyam, s a pillantás, amit rám vet, olyan féktelen gyűlölettől szikrázik, hogy azt is mondhatná, dögölj meg. Berohan a fürdőszobába, bevágja az ajtaját, de olyan erővel, hogy akár ki is eshetne a tokból, én pedig juszt sem nyúlok az ételhez, pedig a kínálat és a szervírozás káprázatos, a porcelán teáskanna, a csészék, a kristályüveg cukortartó s még a teavaj bordázata is különleges, az üvegtálcákban háromféle dzsem van, egy negyedikben méz, más tányérokakon téliszalámi, gépsonka, sajtok, és talpas, ezüst pohárkákban lágy tojás, a fonott kosárkában pedig friss, ropogós péksütemények. Összefut a nyál a szájamban, roppant erős a kísértés, hogy legalább megdézsmáljak valamit, de a vágy, hogy visszavágjak Pálmának, még erősebb. Már semmi kétségem afelől, hogy az a pár óra, amit még itt töltünk, ugyanígy fog zajlani, Pálma a legjobb esetben is átnéz rajtam, mintha velem egy levegőt szívni is megalázó lenne, bennem pedig gyűlik az elszántság, hogy ha rákényszerít, én is előszámláljam, mi mindenért tehettem volna szemrehányást csak tegnap is, már mindjárt az anyakönyvvezetőnél, amikor a te-remszolgá azt hitte, hogy a jelen lévő férfiak legelegánsabbikát kell előre

tessékelnie, és Pálma után magától értetődően Brichtának csinált utat, engem pedig úgy próbált féken tartani, hogy a tenyerét a mellkasomnak feszítette, mert igencsak be akartam nyomulni, várjon a sorára, fiatalember, förmedt rám a rozsmárkás alól, de sürgős egyeseknek, én pedig zavartan kezdtem magyarázni, hogy azért sürgős, mert én volnék a vőlegény, és odabent szükség van rám, de a teremőr kétkedve végigmért, no hiszen, azt mindenki mondhatja, csak hogy addigra Pálma már tanúja volt a huzakodásunknak, és éles, érdes hangon rendreutasította az öreget, vén marha, fogja be a pofáját, mintha egy felbőszült kofa szabadult volna be a piacról, ne csináld, súgtam a fülébe, mindenki minket néz, mi az, hogy ne csináljam, torkolt le Pálma, amilyen málé vagy, képes volnál lemaradni a saját esküvődről, én ezt a vén marhát fel fogom jelenteni. A hangjától zengett a terem, Brichta visszajött a bejáráshoz, és gálánsan a karját kínálta neki, a kedves menyasszonyra ott bent nagyobb szükség van, s azzal vitte is, én meg úgy éreztem, Brichta most már meg is buktathat, ha akar, egész életében hálás leszek neki, és annak örültem, hogy holmi erkölcsi aggályok miatt, miszerint az ember a tanárát nem kéri fel esküvői tanúnak, nem álltam el az ötlettől, hogy ő legyen az, és ha emiatt bárki törtetéssel vádol, hát tegye. A szertartás után a négy szülőből, a két tanúból és belőlünk álló nyolctagú gyülekezet együtt sétált át a kerületi Tanácstól a Lúdláb étterembe, s amíg a többiek az elzavarhatatlan, erőszakoskodó fényképészt szidták, én magamban Ákom Bandinak magyaráztam, hogy miért nem hívtam meg ide, neked lett volna rossz látni, hogy azt a lányt vettem feleségül, akitől el akartál riasztani, márpedig ő az, akinek járőrben hátat is fordíthatnék, akkor sem döfné belém a kést, az esküvőnk a bizonyág rá, hogy tévedtél, de ha itt lennél, azt hinnéd, neked akarom megmutatni, mennyire más is lehet egy ilyen szertartás, mint a tiétek, nálunk nincs semmi felhajtás, a mi esküvőnk magánügy, és ezt Pálma ugyanúgy gondolja, mint én, de a szülei sem akarnak a saját kivagyiságuk kedvéért ránk kényszeríteni egy monstre ebédet, nem kellett meghívunk egy rakás olyan embert, akivel nem szívesen vagyunk együtt. Az esküvőnk olyan, mint egy diákcsíny, még gyűrűnk sincs, és az ünnepi ebéd a Lúdlábban lesz, két pár virsli, kávé, aztán ki-ki megy a dolgára, mi Pálmával vissza az egyetemre, mert délután még óráink lesznek. Miközben ezt a tirádát pörgettem magamban, tudni véltem, hogy Bandi miként fogadja a szavaimat, megpróbálja titkolni, de alapjában véve irigykedik, számomra pedig ez a legnagyobb elégtétel, sőt megnyugató, jó érzés, ami azonban átmenetileg elhagy, amikor a Lúdlábban Lednek tata nagy torokköszörülések közepette elkéri a számlát, s közben jelentőségteljesen rám pillant, vajon látom-e, mit csinál, aztán szemüvegét a homlokára tolvá ellenőrzi a felszámolt tételeket.

Pálmának feltűnik a hosszas bibelődés, és az asztal túlsó végéről odakiabál, mi a baj, papácska, be akarnak csapni? Lednek tatát ez bosszantja, a lányára pisszeg, de Pálma nem akarja megérteni, és tovább kiabál, ha valami nem stimmel, nehog kifizesd! Az apját szemlátomást kellemetlenül érinti a hangos biztatás, hagyd már békén, súgom Pálma fülébe, bízd rá, hogy mit csinál, de Pálma letorkol, nem fogom hagyni, hogy becsapják, a nászajándékunkról van szó, azt kapjuk tőlük, hogy papácska állja a cechet, ő ugyanis legalább próbálkozik, nem úgy, mint egyesek. Értem a célzást, mégis úgy kell tennem, mintha nem érteném, mert ha kikérem magamnak, elrontom a meglepetést, amit anyám szervezett, tegnap azt mondta, elutazni se pénzetek, se időtök, de az esküvőt mégiscsak illik emlékezetesé tenni, úgyhogy mi apáddal kitaláltunk valamit, mondd azt Pálmának, hogy meg akarod szöktetni, ülj fel vele a Fogaskerekűre, és azontúl nincs más dolgotok, mint kiszállni a végállomáson, végigmenni a Rege utcán, ott a Golf, az ország legelőkelőbb szállodája, apád Vörös Golfnak nevezi, mert azóta Vörös Csillag lett, de ő épp akkor, amikor születted, ott játszott a Heinemannékkal fél évig a Golf dancing-bárjában, szmokingos hely volt, ti azonban nehog megijedjete, ott fogtok aludni, mert ez a mi nászajándékunk, le van foglalva a nevetekre a nászutas lakosztály. Úgy néztem rá, mintha a szemem láttára tört volna ki rajta az elmebaj, pesti ember Pesten nem kaphat szállodai szobát, ezt mindenki tudja, már a kabarében is téma volt, miből gondolod, hogy mi kapnánk? Anyám titokzatosan mosolygott, el van intézve, interjút csináltam az igazgatójukkal, nem ezért persze, de a végén kiderült, hogy ő is nagyapád tanítványa volt az Izabella utcai Felsőkereskedelmiben, elkezdett kérdegetni a családról, mire én elmondtam, hogy van egy nagy fiam, aki megnősül, s erre ő maga ajánlotta fel, hogy töltsön el náluk az ifjú pár egy éjszakát, nászutasoknak most, holt szezonban, szinte ingyen van, mert aki bemutatja az anyakönyvi kivonatát, nagy kedvezményt kap, úgyhogy sipirc, legyetek boldogok, csak arra ügyelj, hogy Pálma idő előtt meg ne szimatolja, én már az anyjával mindent megbeszéltem, összekészít neki pár holmit, te pedig két órát közt elrohansz érte, berakod a táskádba, és csak odafent a hegyen áruod el, hogy ez is meg van oldva. Pálma a szokásosnál is magabiztosabban utasítja el, hogy beleavatkozzam, a Lúdláb fizetőpincérével zajló vitájába, a pincér már ott áll az asztalunknál és méltatlankodva érdeklődik, van-e valami probléma, s amolyan tanító halksággal beszél, értse belőle a vendég, hogy itt ez a kívánatos hangerő, de Pálma nem akarja érteni, igenis, van probléma, kiabálja a házasságkötő teremből már ismerős, érdes-éles hangon, van képük zenés felárat számolni, mikor itt egy szál hegedű se cincog, mióta betettük a lábunkat ebbe a, és úgy hallgat el, mint aki a közhelyesnél sér-

több kifejezést keresi, ebbe a bájzliba! A pincér arca bíborvörösre gyúlik, hölgyem, kérem, moderálja magát, ezzel azonban épp az ellenkezőjét éri el, Pálma hangja valóságos vijjogásba csap át, én moderáljam, maguknak volna félnivalójuk! Ez az a pillanat, amikor a képzeletemben élő Ákom Bandi újra megszólal, és kajánul azt mondja, Ditke engem sose hozna ilyen helyzetbe. A pincér azonban nem folytatja a szópárbajt, hanem a terem másik végében látható emelvényre mutat, hegedünk nincs, de van zongoránk, és momentán azért nem szól, mert Turán művész úr az ebédjét költi, amihez joga van, s ezen a ponton apámból kitör az egykori zenész, a szakszervezeti szünet mindenképp jár, a pincér megőrül a váratlan támogatásnak, ahogy mondani tetszik, na jó, fejezzük be, vet véget a jelenetnek Pálma apja, és fillerre, komótosan kiguberálja a számlán szereplő összeget, a pincér azonban visszakotor elé egy zöld tízforintost, a zenés felár miatt ez visszajár, és úgy vigyorog, mint akinek ez a pillanat megér egy tízest, Pálma apja szemrebbenés nélkül zsebre vágja, épp csak meg nem köpködi, apád-anyád idejőjjön. A pincér kitarja előttünk az ajtót, legyen máskor is szerencsénk, Pálma felfortyan, én visszamegyek, és isten bizony felpofozom, de az apja rádörren, nem mész sehová, Pálma pedig felém vág a szemével, hát nem is az én dolgom volna. Képtelen eltitkolni, hogy a vereséget nem viseli el, mondd csak, Ágnes, veszi célba anyámat, nincs kedved leleplezni ezt a szemét bandát, a zenés felárral ki tudja, hány embert vernek át naponta, de anyám azzal tér ki a provokáció elől, hogy majd megbeszéljük, ha visszajöttetek a nászútról. Eláll a lélegzetem, attól félek, hogy mindjárt elszólja magát, és idő előtt kiderül a meglepetés, de Pálma arca elárulja, hogy a nászút említését ízetlen viccnek véli, képes feltételezni, hogy anyám az egyetemig megteendő utat érti rajta, nna, köszönöm szépen, mondja lebiggyesztett szájjal, felejthetetlen élmény lesz, két megálló a hatossal, átszállás a hatvanhetesre, szebb nászutat el se tudnék képzelni. A feszültséget Brichta oldja fel, aki gavalléros kézcsókkal búcsúzik el a nőktől, sajnos, engem vár az egyetem, mondja, de anyám oktondian közbeszól, titeket is az vár, miért nem mennek együtt, Brichta azonban mosolyogva hártja el a javaslatot, utazzon csak kettesben az ifjú pár, ennyi igazán jár nekik, magára pedig, András, holnap délután számítok, ugye, nem felejtí el, látom Pálma fején, hogy azt hiszi, Brichta nem átallotta a nászútra vonatkozó viccet újból elsütni, de hát most sem szólhatok. A villamos peronján egymás derekát átkarolva szorongunk, de egyetlen szót sem szólunk egymáshoz. Pálma sértődöttsége roppant beszédes, micsoda szégyen, gondolja, hogy az esküvőnk napját semmi sem különbözteti meg a közönséges hétköznapoktól, én meg azért hallgatok, nehogy elszóljam magam, és mégis, amikor az egyetemre érünk, már majd a szívem szakad meg érte,

és kész lennék sutba dobni a megfogadott titoktartást, csak felvidíthassam. Már éppen meg akarnám súgni, hogy kár nekibúsulnia, mert a napból még hátravan valami, ami különleges lesz, amikor azzal köszön el, hogy remélem, elégedett vagy, legyen legalább neked jó napod, s úgy néz rám, mint ha nem is együtt találtuk volna ki, hogy minden flanc nélküli esküvőt tartunk, egyszerűt és vidámat, és nem verjük a szüleinket adósságba, de ha mégis másfélre vágyott, miért nem akkor szólt? Ez annyira rosszul esik, hogy mégsem mondok neki semmi biztatót, délután ötre beszéljük meg az újabb találkoztót, addig főjön csak saját keserű levében. Negyed hatkor azonban, mivel nem látom a Pesti Barnabás utcai kapunál, elfog a rémület, nem is jön, elege lett belőlem, s ez a gondolat annyira elviselhetetlen, hogy mikor végre megjelenik, már nem bírom tartani a számat, most jön a meglepetés, meg foglak szöktetni, csak hogy a késés nem volt betervezve, sietnünk kéne. Szomorkás mosollyal veszi tudomásul a bejelentést, hová sietnénk, talán egészen a Margit hídig elmegyünk, vagy annál is tovább? Úgy teszek, mintha nem fognám fel, hogy ez gúnyolódás, azt válaszolom, jó partit csináltál, vagyok olyan gazdag, hogy kétszer két átszállójegyre is teljen, úgyhogy ha hiszed, ha nem, a Moszkva téren megint átszállunk, s abban reménykedem, hogy ezen végre elneveti magát, de csak egy savanyú mosoly telik tőle, s olyan kelleetlenül lépdel mellettem, mint aki azzal is szívességet tesz, hogy nem hagy faképnél. Talán éppen most tesz magának szemrehányást, amiért feljött hozzám az Eötvös utcába, ahelyett, hogy hagyta volna annyiban a szakításunkat, nekem pedig a szívem szakad meg, hogy ennyire szomorúnak látom, másfelől tisztában vagyok vele, hogy minél bánatosabb most, annál boldogabb lesz, ha kiderül, hogy tévedett. Amikor már a Fogaskerekű csattog velünk felfelé, kesernyés mosollyal nyugtázza az útirányt, s azt hiszi, abból áll a meglepetés, hogy arra a járműre ültettem fel, amelyiken mi ketten, együtt, még sohasem utaztunk. Minden megállónál azt kérdezi, nem kellene-e már kiszállni? Megtudod, ha odaérünk, felelem a Diós-árokknál, ugyanezt az Evetke útnál, ott azonban nem képes tovább túrtóztatni magát, és indulatosan kifakad, már csak a végállomás jön, remélem, ott végre kiszállunk, és eláruod, hogy hová hurcolsz. A vállamat vonogatom, bírd ki még egy kicsit, hidd el, megéri, de fenyegetően rám förmed, előre szólok, hogy túrázni máshol és máskor szeretek, most nincs kedvem az erdőben éjszakázni. Nekem sincs, vágom rá, légy nyugodt, lesz fedél a fejünk fölött. Szemlátomást bosszantja, hogy fordult a kocka, és nekem van titkom, amit sehogy sem tud kiszedni belőlem, képtelenségekkel próbál beugratni, akkor valami rokonotok lakik errefelé, és arra spekulálsz, hogy hátha ott rekedünk éjszakára, aztán reggelig hallgathatunk bölcs tanácsokat és prédikációkat, csak hogy sajnálom, én

ma nem vagyok erre hangolva, inkább szálljunk ki, és menjünk haza, tudomásul veszem, hogy a te feleséged ennél többre nem számíthat. Egy pillanatig szinte elfelejtem, hogy pár percnyi gyalogútra vagyunk a céltól, szívem szerint rávágnám, menj csak, ahogy gondolod, de észbe kapok, a sértés a tájékozatlanságából fakad, jobban járok, ha a lehető leggyöngédebb hangon kezdem bizonygatni, olyan nászéjszakánk lesz, hogy mindenki irigyelni fog, és csodák csodája, Pálma végre elneveti magát, akkor valami disznóságon töröd a fejed, s ezt úgy mondja, mint aki reménykedik is, hogy tényleg disznóságról van szó, én pedig megpróbálom sejtelmességbe burkolni, hogy eltalálta-e, semmit sem mondok, mert ez titok, de ne félj, most már hamar kiderül. Legalább azt árul el, faggat tovább, hogy én-tok vagy te-tok? Végre csillog a szeme, egyik se, felelem, ez mi-tok. Újabb pár méter után megtorpan, tapodtat se mozdulok innen, ha nem mondod meg, mi a cél. Jó, de egy lépést, egyetlenegy pici lépést azért még tegyél meg, kérlelem, mert onnan, ahol én állok, már látni egy tornyot, ami alighanem a szállodáé, és színpadias mozdulattal odamutatok, voilà a Golf Szálló, alias Vörös Csillag, ez a fedél jó lesz a fejünk fölé? Ma éjszakára tudniillik miénk a nászutaslakosztály. Pálma hosszasan, gyanakodva firkészi az arcomat, azt latolgatja, kitelik-e tőlem, hogy ilyesmivel ugrassam, aztán megrázza a fejét, ennél átlátszóbb vagyok, gondolja, de van más, amin fenn lehet akadni, azt hiszem, nem tudod, mit beszélsz, itt csak külföldiek kaphatnak szobát, az elit, diplomaták, gyárosok, mindenféle előkelőségek, velünk szóba se fognak állni, úgyhogy jobb, ha be se megyünk, ezért a hülye viccért kár volt engem iderángatni. Egyáltalán nem vicc, válaszolom, ma éjjel itt alszunk, anyám elintézte, ez a szüleim nászajándéka. Pálma arcán egymást kizáró érzések váltják egymást, mintha azon medítalna, hogy amennyiben ez igaz, megfogta velünk az isten lábát, másfelől a sértettség fortyog benne, és valósággal keresi, hogy mi fogja megghiúsítani a kedvező végkifejletet. A dühe végül anyám ellen robban ki, elintézte, ugye, na persze, de az nyilván nem érdekelte, hogy a szüleim halálra fognak rémülni, ha csak úgy, ukmukfukk nem alszom otthon! Éppenhogy érdekelte, vágom rá elégedetten, a szüleid mindenbe be vannak avatva, és fognám is karon, hogy végre bemenjünk a szállodába, de elrántja magát, mert eszébe jut még egy akadály, más baj is van, amire persze nem gondoltál, nincs nálam se pizsama, se fogkefe, egyáltalán semmi, amire egy nőnek szüksége van. Ebben is tévedsz, mondom, és kezdem élvezni a helyzetet, igenis mindened itt van, pizsama, harisnya, váltás bugyi, fogkefe, itt a táskámban, anyád rakta össze, stiliztika és tudszoc között elszaladtam érte, de ha még sokáig ácsorgunk idekint, a végén tényleg az erdőben alszunk, mert hétig el kell foglalni a szobát. A foyer-ben olyan látvány tárul

elénk, amitől elakad a szavunk, filmekben láttunk csak ilyen luxust, de képtelenségnek tűnik, hogy nekünk is részünk lehessen benne, elképedve toporgok a vastag szőnyegen, és bár az az öltöny van rajtam, amiben színházba szoktam járni, ma meg az esküvőm kedvéért vettem fel, látom, hogy itt szánalmasan kopottnak hat, és örülhetek, ha a nesztelenül cikázó, egyenruhás alkalmazottak egyike nem fog karon, nem akar feltűnés nélkül kivezetni azzal, hogy nálunk tilos a kéregetés. Aki csak elmegy előttünk, némán is szinte azt kérdi, hogy kerül ide ez a szerencsétlen? Állok lecövekelve, és moccanni se merek, mert itt az önbizalmamat tépázva minden azt sugallja, hogy bármit tennék, azzal csak hibáznék, vagy nevetségessé tenném magam. Sóvárogva keresek valamit, ami bátorságot öntene belém, mert rettegek a lekezelő, szánakozó pillantástól, amivel majd végigmér az itteni közeg megtestesítője, és kattogni kezd a fejében a számológép, összeadva a rajtam látható ruhadarabok árát, hogy végül megállapítsa, nyilvánvalóan se címem, se hatalmam, de ha nincs, milyen alapon várok el a többi vendéggel azonos bánásmódot? Legalább olyan holmijam lennének, amik kifinonult ízlésről és jómódról árulkodnak, de nincsenek az általam bejárt városok vignettáival teliragasztott bőrdíszek, sem szivarzebből az órazsebbe vezetett arany óraláncom, sem vastag pecsétgyűrű az ujjamon, még a gojzerverrott borjúbőr cipő sincs a lábamon, vagyis semmi sem érzékelteti, hogy valaki lennék, és ha nem most vagyok valaki, akkor valaha voltam, és ha nem én, akkor a felmenőim. Egyetlen jogcímem lehetne rá, hogy legalább határesetnek tűnjek, az is csak akkor, ha volna a személyzetben bárki, aki szokott olykor irodalmi lapokat olvasni és a nevemről, halványan bár, de rémlene, hogy ez valami költő, akkor azt mondhatná a többieknek, én már hallottam róla, én pedig nagy szerényen belesúvasztanám a mondókámba, hogy jövőre megjelenik az első önálló könyvem, csak hogy itt aligha facsarhatok ebből önbizalmat, mert ebben a közegben az ilyesmi fikarcnyit se számít. Húzom az időt, mielőtt beljebb kellene lépnem, kétségbeesésemben a falat pásztázom, és a tekintetem meg is akad valamin, amitől a szorongásom máris csökken, mert a régi vendégek által lőtt óriási szarvasagancsok között egy oklevelet fedezek fel, s amikor közelebb merészkedem hozzá, az üveg alatt azt olvasom, hogy a szálló kollektívája a népi demokrácia vendéglátóiparának felvirágoztatásában szerzett érdemeiért a Munka Vörös Zászlórendje kitüntetést kapta 1955-ben. Mire ezt kislabizálom, a foyer nyomasztóan gögös közegét sem érzem már annyira ijesztőnek, hozzá még eszembe jut a név, amit a szálloda a Nyerges-féle keresztségben kapott apámtól, ahhoz meg csatlakozik az emlékeimből a vonyítós nyári részeg is, aki a Szondi utca sarki kocsmából távozóban szokta, évente legalább egyszer, de már régóta elkurjongatni a

maga mástól sose hallott nótáját (míg csak valamelyik ablakból le nem öntik), Horthy Miki, Horthy Miki, mért nem lettél bolsevik, és ahányszor felveri ezzel a környéket, mindig kihallani a szívből jövő bánatot a „mért nem lettél”-ből, és a nosztalgia gyöngédségét, ahogy lemikizi a lovastengerészt, és mindig azt gondoltam, hogy ekkora gubanc csak egy szesz kazán fejében teremhet meg, képtelen voltam bármiféle értelmet tulajdonítani a szövegnek, de most, hogy látom, az agancsokon kívül a Vörös Zászlórenddel is épp úgy dicsekednek, megvilágosodás ér, és egyszeriben azt is tudom, hogy nemcsak a mi sarki részegünk szeretné keresztezni a múltat s jövőt, de ezek itt a szállodában szintén horthymikire áhítoznak, viszont egyúttal azt is szeretnék, ha bolsevik fazont öltene, másfelől eltűrnék a bolsevikokat is, csak lennének olyanok, mint horthymiki, épp ahogy a szállodájuk vörös is meg Golf is. Uraim, kvittek vagyunk, mondanám, ha éreztetni próbálnák velem, hogy sehogy sem illek a vendégeik közé, elismerem, furcsa dolog egy ifjú szocialista költőtől az itteni luxusra pályázni, de kapaszkodjanak meg, önöket nálam is röhejesebbé teszi a trófeák közé akasztott vörös érdemrend, úgyhogy azt hiszem, nincs mit egymás szemére hányunk. Töprengéseimnek Pálma vet véget, aki rám szól a recepciós pult mellől, és valami sose hallott affektáltság színezi át a hangját. András, kérlek, volnál szíves idefáradni? Úgy csacsog, mintha annak látszatnak akarna megágyazni, hogy mi ketten különcök vagyunk, de a társadalmi rangunkat illetően ideillünk, senkit se tévesszen meg hóborunk, a szegényes külső. Meglep, hogy milyen ügyesen talál bele a szeleburdi, jól szituált fiatalasszony szerepébe, nekem annál kevésbé sikerül a praktikus teendők dolgában segítségre szoruló, de dölyfös filozoptert alakítanom, s olyan sután adom elő a szobát illető mondókámat, mintha nem a meglévő foglalás érvényesítéséről lenne szó, hanem a portás jóindulatáért esedeznék, aki ennek megfelelően túl sokáig lapozgat is a könyvében, és aztán úgy néz fel, mintha maga se hinné el, hogy azt látja ott, amit lát, Nyerges András és neje részére van bejegyezve opció a nászutas kedvezményre, önök volnának azok? Mégis, mi olyan hihetetlen ebben, ezt kellene kérdeznem, ha képes lennék a feltételezett státusomhoz illő arroganciára, de nem vagyok, alig jön ki hang a torkomon, s csak egy félénk igent vagyok képes elrebegni. A portás átad két papírlapot, mindenekelőtt a bejelentőt szíveskedjenek kitölteni, azután beszélhetünk a többiről. Széleseben sercegnek a tollaink, zárthelyi dolgozattal tudnánk olyan gyorsan elkészülni, mint ezzel, poggyászuk, amint látom, nemigen van, jegyzi meg, és megenged magának egy kétértelmű mosolyt, na persze, ahhoz, amiért jöttek, minnek is több, én pedig érzem, hogy ebben van valami sértő, de mire kibogoznám, hogy mi, már mással kell foglalkoznom, mert a bejelen-

tőink láttán a portásnak elkomorodik a képe, és vészjóslóan közli, hogy van egy probléma, kulcsot nyújtó keze pedig félúton elakad a levegőben, önöknek nem jár a nászutas-kedvezmény, anélkül viszont a lakosztály sem. Mióta beléptünk a forgóajtón, a lelkem mélyén valami effélére számítottam, és most tudni vélem, hogy mégis a pesti illetőségünk a kizáró ok, nem kellett volna anyámra hallgatnom, mindent ő sem tudhat elintézni, most aztán szégyenszemre kulloghatunk haza, és Pálma még diadalmaskodhat is, mert ő egy percig sem hitte, hogy kaphatunk itt szobát. Próbálok vitatkozni, ne haragudjon, de nem értem az egészet, mi tényleg házások vagyunk, itt a friss anyakönyvi kivonat, ma állították ki a hatodik kerületi tanácsnál, mi a problémája ezzel? Ezzel semmi, csóválja a fejét, annál több azzal, hogy a lakosztályt Nyerges András és Nyerges Andrásné nevére foglalták, a kis hölgy viszont azt írta, hogy ő Lednek Pálma Veronika, kis hölgy a nénikéje, csattan fel Pálma, és csipőre tett kézzel kiabálni kezd, magának semmi köze hozzá, hogy engem hogy hívnak, kutya kötelessége kiadni a megrendelt szobát, sajnálom, hölgyem, vitázik a portás, engem szabályok kötnek, ha a neve nem egyezik a foglalási névvel, nem jogosult a szobára, márpedig kegyed a papírok szerint Lednek Pálma Veronika, és nem Nyerges Andrásné. De miért, jajdulok fel, miért jönnénk ide, ha nem volnánk házaspár? Nézze, tárja szét mindkét karját a portás, önök lehetnek egy alkalmi párocska is, próbálkoztak már nálunk ezzel a trükkkel, de nászutaslakosztály kizárólag bejegyzett ifjú házásoknak jár. Pálma orrcimpái kitágulnak a dühtől, és arról még nem hallott, portások gyöngye, hogy aki férjhez megy, megtarthatja a lánykori nevét? Hálásan köszönöm a kioktatást, feleli a portás, s a hangja még nyugodt, de már magasabb regiszterbe csúszik, a nászutaslakosztályba Nyerges Andrásné beköltözhet, Lednek Pálma nem, értse meg, hölgyem. Nem, kiabál Pálma, maga értse meg, hogy megüti a bokáját, ha öt percen belül nem miénk a lakosztály! Ez így nem megy, gondolom, de majd én, s a pultra könyökölve közelebb hajolok a portáshoz, mintha a férfiszolidaritáshoz fellebbeznék, nézze, mi nem vagyunk csalók, egyszerűen arról van szó, hogy a feleségem nem akar „né” lenni, én pedig megértem, és nem akarom kényszeríteni. Hiába fojtom le a hangomat, Pálma szükségesnek találja, hogy hangosan letorkoljon, na még szép, hogy nem akarsz, nem is tudnál, Nyergesnének lenni nem akkora dicsőség, bárki megmondhatja, még maga is, és a portásra néz, hogy a Lednek sokkal szebb név, érdekesebb is, ritkább is. A portás olyan pillantást vet rám, mintha eddig észre se vett volna, s a szája hangtalanul lehel egy szót, részvétem. Azután jelét is adja, hogy megszánt, föltesz egy mentőkérdést, tudná-e a hölgy igazolni, hogy ez a helyzet? A hölgy tudná, kiabál Pálma, de nem akarja, csak ha maga előbb bocsánatot kér, mert

velem egy portás nem fog packázni, szelíden megérintem a vállát, ne rontsa már el, ami kezd egyenesbe jönni, de lerázza a kezemet, hagyjál békén, kiabálja, te málé vagy, jobb, ha az ilyesmit rám bízod, majd én elbánok ezzel a ripókkal, s a szó, amit használ, még ebben a helyzetben is elképeszt, honnét jönnek a nyelvére ilyenek, de míg ezen töprengek, időt is veszítek, a felbőszült portás már nem türtőzteti magát, nézze, hölgyem, ha kihívom a rendőrséget, abból nem nekem lesz bajom, szóval vagy mutat egy akármilyen igazolványt, de gyorsan, vagy mind a ketten távoznak. A kétségbeesés eszembe juttat valamit, várjon csak, az én személyimbe beleírták, hogy ki a feleségem, ha az elég, megmutathatom, de Pálma a pultra csap, nem mutatsz meg semmit, s a következő pillanatban dermesztő rikácsolásba kezd, az anyósom újságíró, a lakosztályt ő kötötte le a maguk igazgatójánál, és ha megtudja, hogy velünk hogyan bántak itt, nem én fogok repülni, az hétszentség. Kifut a vér a fejből, az anyámat hagyd ki ebből, suttogom, és még Pálma ruháját is megrángatom, de ő nem törődik vele, igenis csak tudják meg, hogy kivel kötöttek ki, s ebben a pillanatban újra Ákom Bandi szólal meg a fejemben, na, öreg, még mindig irigyeljelek? Rémületesen már szinte látom is a cirkusz következményét, anyámat pellengérré állítják a Magyar Sajtó című szakmai lapban, ez az eset lesz a szemléltető példa az újságírói mivolttal való visszaélésre, emiatt aztán a Hétfői Híreknél is megbüntetik, mindez pedig nem csupán hagymázos álom, a bekövetkezte azon múlik, hogy a szállodának eszébe jut-e jelenteni az esetet, de a nászutunknál vannak fontosabb dolgok is, ezt mindenképp meg kell akadályoznom. Majd később megmagyarázom, sűgom Pálma fülébe, de most tűnjünk el, mielőtt kitörne a botrány, lakosztályunk már nem lesz, de legalább botrány se legyen. Megfogom a kezét, és rántok rajta egyet, csakhogy késő, a hátunk mögül vészjósló suttogás hallatszik, Kornél, hozzám, vajon kinek szól az ellentmondást nem tűrő parancs, egy magas, kopasz férfi áll a foyér közepén, és a portásunk rezzen össze, aztán azt makogja, de Taubner elvtárs, a vendégek, érdekes, gondolom, most egyszerre vendégek lettünk, Kornél, hangzik másodszor is, és a portás most már habozás nélkül odaiszkol, ahol Taubner elvtárs várja, megállnak a foyér tőlünk legtávolabbi pontján, papírokat lengetnek, alighanem a mi bejelentőinket, a tanakodást mutogatás tarkítja, Taubner arc kifejezése halálos ítélettel ér fel, és számomra nem kétséges, hogy a miénkkel, ki tudja, mióta állhatott az előcsarnokban, s hallgatta Pálma hangoskodását, az ilyesmit itt nem tűrik el, félénken odapillantok, hogy kifürkészem, mire számíthatunk, és meglepetésemre Taubner elvtárs megbicceni felém a fejét, mintha köszönni akarna, Kornél pedig visszanyargal a pultja mögé, széles mosollyal nyújtja át a kulcsot, minden a leg-

nagyobb rendben, mondja, fel lehet fáradni, első emelet egy. Magam a lépcső felé indulnék, huszonkét évesen nem fogok az első emeletre lifttel menni, de Pálma beszáll és int, hogy kövessem, szemlátomást majd szétveti a düh, csak addig türtőzteti magát, amíg be nem érünk a szobába, képzelem, milyen jó kis éjszakánk lesz, könyvelem el magamban, de mikor belépünk, a hangulatunk egy csapásra megváltozik, Pálmát az esküvőnk óta először látom boldognak, elragadtatottan jár körbe, képtelen betelni a luxussal, ami itt mindent áthat, megtapogatja a bútorok huzatát, a drapériát, szorgolgtja az ágyneműt, s alig hiszi el, hogy mindez nem káprázat, kurrogó hangokat hallat, mintha a pompa ajzószerként hatna rá. Úgy döntök, rajtam ne múljon, kész vagyok az iménti jelenetet elfelejteni, odaülök mellé, és azt suttogom, tudod, félttem egy kicsit, hogy a végén otthon alszunk. Pálma fürkészsze megnéz magának, mintha azt latolgtatná, ezt szemrehányásnak vagy békítésnek szánom-e, és melyiktől féltél jobban, érdeklődik, attól, hogy otthon alszol, vagy attól, hogy ma is csak aludni fogsz? Mindkettőtől, vágom rá, és megtoldom egy kacér félmondattal, végül is nászéjszaka nélkül mit ér az egész? Elképesztő a hatása ennek a pár szónak, Pálmából tomboló jókedv tör ki, maga mellé ránt az ágyra, tudod mit, ne is beszéljünk, csak csináljuk gyorsan, és valósággal tépi le magáról a ruhát, az én vetkőzésemet lassúnak és körülményesnek találja, úgyhogy segít, de nem tagadja meg magát, mert amikor a meztelensége már megvadítana, mégsem enged magába hatolni, valami különös, fojtott torokhangon azt kezdi követelni, hogy előbb mondjam ki hangosan, mit fogunk csinálni, de én csak zavartan motyogni tudok, szeretkezni fogunk, és még mit, követeli a folytatást, te mondtad, hogy most ne beszéljek, védekezem, ne is, de ez más, ezt légy szíves, mondd ki, és úgy mondd, ahogy a férfiak mondják, ahogy magatok közt mondjátok, már aki, vetem közbe, de meg se hallja, na, igazán, a kedvemért, hidd el, sokkal izgalmasabb lesz, ha mondod. A szemérmességemen kívül azzal a dilemmával is szemközt találok magam, hogy nem tudom, melyik változatot akarja, nyilván nem a legdurvábbikat, viszont ha mégis azt mondanám, kikérné magának, inkább megpróbálom elhárítani a feladatot, nekem ez így nem megy, suttogom, dehogynem, kiabál rám, ennyit csak megtehetsz a kedvemért, hát jó, adom meg magam, legyen, közösülünk, kettyintünk, kúrunk, kamatyo-lunk, elhallgatok, mint aki megtette a magáét, de ökölrel püföli a mellkasomat, ne hagyd abba, azt akarom hallani, azt a bizonyosat a te szádból, és utállak, ha nem mondod, én a feleséged vagyok, mitől félsz, na jó, nyelek egy nagyot, és félénken, alig hallhatóan a fülébe súgom, de még kérdő hangsúllyal is enyhítem a szó súlyát, baszni fogunk? Látod, megy ez, kiabálja, és repes az örömtől, ragyogó arccal ismételteti, baszni fogunk, basz-

ni fogunk, és remélem, most nagyon meg akarsz baszni, hiszen azért vagyunk itt, aztán hozzáteszi, tőlem csinálhattuk volna házasság nélkül is, te voltál az, aki nem állt kötélnek. Ez visszamenőleg érthetővé teszi, hogy mire célzott olyankor, mikor azt hajtogatta, hogy sose történik semmi. A testünk könnyebben megérteti magát a másik testével, mint amennyire szavakkal sikerül, de később, amikor Pálma elszalad megnézni, hogy mi található a minibárban, mégis úgy érzem, van valami végiggondolandó abban, ami történt, mert nem egyszerűen csak azt tudtam meg, hogy Pálmának nincsenek gátlásai, és szereti szavakkal fűszerezni a szeretkezést, ez a magyarázat elég lehetne bármikor máskor, de számomra nyilvánvalóan üzenetet hordoz, lássuk csak, miféle, nem kell hozzá túl nagy fejtörés, hogy rájöjjenek, és meg is hatódnak, amikor egy nő semmit sem szégyell a másik előtt, ha ennyire ki meri adni magát, az a legnagyobb fokú bizalom jele, Pálma ezzel adja tudtomra, hogy vége annak, ami a legnyomasztóbb volt a kapcsolatunkban, az örökös adok-kapoknak, nincs szükség többé gyanakvásra, nem tart többé attól, hogy félreértem, ha viszont továbbra is húzódozom, azzal cserbenhagyom őt, mintha nem mernék a szó minden értelmében lemeztelenedni előtte. Egyszerre érteni vélem, miért volt annyira fontos, hogy ne szemérmeskedjek, most már szeretném megmutatni, hogy felfogtam a helyzet lényegét, és megpróbálom jelezni, hogy bízhat bennem, gyere már, kiabálok utána, szeretnék megint *nászni* veled! Kezében két miniüveggel megtorpan és álmélkodva kapja fel a fejét, jól hallottam, kérdi, és bizonytalanul mered rám, csak nem kimondtad magadtól, de igen, vágom rá, azaz a magam módján, *nászni* akarok veled, nocsak, kitört belőle a költő, és elégedetten mellém veti magát, ez a beszéd, akkor légy szíves annyira *násszál* meg, hogy kétfelé álljon a fülem. Órákon át azzal telik az idő, hogy elalszunk, felébredünk, kimerülünk, erőre kapunk, s közben a meghittségnek eddig nem ismert fokára hágunk, aminek hála, régóta nem tapasztalt békesség száll belém, és az álmom olyan mély, hogy később egészen valószínűtlennek tűnik, mire vetemedtem, amíg ő aludt, és nem is értem, hogy vehettem komolyan Ákom Bandi fenntartásait. Amikor később kezembem a reggelinket tartalmazó tálcával visszafelé bocorgok az ajtóból, s újra egy háború kellős közepén találom magam, az már készületlenül ér, mert eszembe se jutott, hogy nem hagyhatom fedezetlenül magamat, hiszen éjjel éppen az tett boldoggá, hogy Pálma többé nem az elenségem, így hát felfogni sem tudom, hogy ez már miért nem érvényes, miért zajlik minden ugyanúgy, mint azelőtt, de hát félre sem lehet érteni, hogy Pálma megint alsóbbrendű lényként kezel, vagyis úgy, ahogy tegnap a teremőrt, a Lúdláb pincérét, a Kornél nevű portást kezelte, sajátos módon mindig azokat, akik a helyzetük folytán nem üthetnek vissza, csak

hogy a teremőr, a pincér meg a portás idegen volt, hozzám viszont azzal állított be pár hete, hogy rám mint szövetségesre van szüksége, de úgy látszik, a nászéjszakánk arról győzte meg, hogy nem szövetséges, hanem alattvaló vagyok, akit bátran meg is alázhat, s a helyzetem folytán nem tehetek ellene semmit, várakoztatni is ezért várakoztat már egy órája, ő bármit megtehet, nem jön ki a fürdőszobából, a távollétével próbál megtörni, hogy mire kijön, úgy érezzem, békességet csak feltétel nélküli engedelmisséggel nyerhetek. S épp ez a túlzás lázít, Pálma taktikája beválhat bárki mással szemben, de engem veszélyes dolog egyedül hagynia, mert amint nem vagyunk egy légtérben, és nem szerel le a teste iránti vágy, elkezdek gondolkodni a történeteken. Szerencsének fogom érezni, hogy még nem szoktam rá olyanformán, mint alkoholista a szeszre, így ha nélkülözöm kell, nem lesznek elvonási tüneteim, eddig is magányos voltam, ezután is magányos maradok, cserébe nem kell eltűnnöm a megaláztatásnak azt a fokát, ami már az önbecsülésemet szünteti meg. Ha majd kijön a fürdőszobából, és meglátja, hogy a reggelihez hozzá se nyúltam, azt kérdezi majd, mit akar ez jelenteni, hogyhogy semmit sem ettél, és megvetése jelül úgy fogja mondani, zabáltál, én meg a kérdésre kérdéssel válaszolok, na és nálad mit akart jelenteni, hogy legyünk szövetségesek, mert velem úgy viselkedsz, mint az ellenségeddel, ettől majd zavarba jön, és arra is ráébred, hogy az én nevevésem intő jel a számára, azt üzenem vele, hogy tőle is meg tudom türtőztetni magam, ha nem hagy más választást. Idáig jutok a helyzet elemzésében, amikor nyílik az ajtó, és gőzölgő testét a szálloda fehér frottírköpenyébe burkolva, üdvözült mosollyal az arcán megjelenik, megáll mögöttem, s úgy hajol előre megnézni, mi maradt a tálcán, hogy a tarkóm a meztelen, illatos hasához nyomódjék, a fejem búbja felől rögtön mágneses hullámok indulnak a testem többi részébe. Pálma mindent tud, villan át az agyamon, vagy tudja, hogy mit határoztam el, vagy megérezte, s ezért nem kéri számon, amit lát, szavakkal nem biztos, hogy győzne, de az illatos, feszes bőre ellen nincsenek érveim. Észnél kéne lennem, egy határozott, lendületes mozdulattal felkelni a székről, Pálmát ugyanazzal a lendülettel távolabb tolni magamtól, akkor megértené, hogy most nincs hatalma fölöttem, de az üde illatától reszkető orrom, a bőrére emlékező bőröm, a gerincemen fölfelé kúszó bizsergés mást parancsol, mint az agyam, s a legtöbb, ami kitelik tőlem, hogy megfékezem a kezeimet, ne induljon el a testén, ülök mozdulatlanul, mintha elutasítás előtt a kísértés pillanatait akarnám meghosszabbítani, s közben elönt a szégyen, ennél azért különbnek, erősebbnek hittem az akaratomat, de sebaj, gondolom, a kábulatnak rögtön vége, úgysem bírja ki, hogy ne tegyen rám valami becsmérő megjegyzést, amivel érezteti a felsőbbrendűségét, és ha mű-

ködésbe lép ez az automatizmus, nekem is lesz erőm szembeszállni vele, csakhogy Pálma egy eddig sosem hallott becenéven szólít, és a hangja teli van játékosággal, gyöngéd aggodalommal, szegény *borsókröcském*, hát téged arra se tanítottak meg, hogy mikor az ember sokat *nászik*, sok tojást kell ennie? Felfortyanás helyett elröhentem magam, pedig az a közbeszúrt „se” megint célzás volt a bárdolatlanságomra, és mindenki butaságára, aki foglalkozott a neveléssel, de most olyan hangfekvésben hangzik el, mintha Pálma ezt nemhogy idegesítőnek, de egyenesen meghatónak találná. Jólesik, hogy az általam gyártott szót sem felejtette el, sőt a játékunk részévé avatta, és nem akarja előlem titkolni, hogy alig várja a „nászás” folytatását, és a hang, melyen ezt tudtomra adja, sötéten, mélyen, rejtelmesen zeng, mintha nem a torkából jönne, hanem lentebbről, testének azon részéből, ahol a fejem a hasával érintkezik. Még a mondat folytatása is szelíd, évődő puhatólózásnak hat, szerintem a másnap reggel még a nászéjszaka része, kiszáradt a szájam, csak bólogatni tudok, erre elibém penderül s az ölembe huppan, a dereka köré fonja a karomat, ott a helye, és hiába érzem, hogy ez az utolsó pillanat, amikor még megmutathatom, nem működik, hogy előbb megalázzuk az embert, aztán kielégítettjük magunkat vele, de az agyam már kibúvókat keres, nem akaródzik megmutatni, s arra gondolok, hogy határidőt nem szabtam az ellenállásra, kezdek holnap is, vagy holnapután, adnék magamnak egy kis haladékot, annál is inkább, mert az eldobott fürdőköpenye végigszárnyal a lakosztályon, mint egy nagy fehér madár, az ágyon pedig hívogatón hempereg a viruló rózsaszínű test, és a széttárt combjaihoz képest minden okoskodás érthetetlennek tűnik. Rávetném magam, de gonoszkodva megakaszt, mi van, te sanda képmutató, otthon kettőig se tudsz számolni, itt meg abba se hagynád? Nem bizony, mondom türelmetlenül, *nászni* akarok, *nászni*, amennyi csak belefér. Lehet. Már nem sok fér bele, súgja a fülembé, délig át kell adnunk a szobát.

Mulatság anyámmal

Részletek

II.

„Az én koromban egy férfinak már inkább nehezebbre esik, hogy vallo-
másokat fogalmazzon meg.

Az öregedés miatt nevetségesnek érzem magam. Feszélyező dolog
öregnek lenni! Sajnálom, hogy nem vonultam el a saolin szerzetesek vala-
melyik kolostorába. Talán az ezotéria, a meditáció meghozta volna szá-
momra a nyugalmat. Az a bölcsesség és szellemiség, amellyel egy művelt
ember rendelkezhet, nem tette meg ezt. A férfiak nem képesek méltóság-
teljesen megöregedni. Mindig is szerettem volna, ha ez a feladat a nőket
terhelné. Hogy ők nyugodjanak bele, hiszen ők vittek először bennünket a
bűnbe. Mi pedig testileg fiatalok maradnánk, és idővel egyre ügyesebbek
és okosabbak volnánk, miközben ők ugyancsak fokozatosan leépülnének
és megbutulnának, hogy belenyugodhassanak végül. Nem csupán kicsi-
nyességből kívánom ezt, hanem abból a rengeteg szeretetből adódóan is,
amellyel feleségem iránt viseltetek. Mindig szerettem őt, szeretni fogom
mindvégig és még azután is, mégis örülnék annak, ha én fiatal maradtam
volna, ha hazahozhattam volna egy elbűvölő fiatal nőt, és a feleségemnek
ezzel egyáltalán nem okoztam volna szenvedést. Nagyon szeretem őt, nem
akarnám szenvedni látni soha. Mindeközben azonban továbbra is férfi va-
gyok, így a testi szerelem fontos számomra. Nem a feleségemmel, nyilván.
Őt egyébként régóta nem kívánom már ilyen értelemben. Nem undoro-
dom tőle; csak akkor tenném, ha vágyam tárgyaként ötlene fel bennem.
Hűséges ember vagyok, alaposan meggyötör mindaz, amit érzek. Magam-
ból azért mégsem tudok kilépni. Én itt lakom. Késő már, hogy másvalakit
is ide hozzak. Nyolc évtized után senki sem képes módosítani önképé-
nek színeit. A bölcsesség még inkább bebörtönöz. Nincsenek hozzávetőle-
ges válaszaim, kizárólag pontos kijelentéseim vannak. Úgy rombolom szét
az illúziókat, mint valamiféle fölösleges lépcsőfokokat, reggeleim és nap-

palaim tényszerűek, a költészetben is a tényszerűt keresem, nem az érzelmet – mégis élni akarok. Semmit ne vonjanak el tőlem, amit nem utasítanának vissza, ha egy fiatalember igényelné. Erőm felmagasztosuló csomópontjában érzem magam. Talán a testem sem árulna el, ha nem venném észre az idevágó előítéletet mások szemében tükröződni. Húszéves unokám kis taknyosnak tűnik a számomra. Ízetlennek, majdnem szálnalmasnak találom. Az igazi férfiaságot csupán önmagamban vélem felfedezni. Elismerem, nem mondhatom el ugyanezt a velem egykorúakról. Őket elesetteknek látom. Szégyellem magam helyettük emiatt. Úgy gondolom, ők az oka annak, hogy rám vonatkozó előítéletek születhettek. Óvakodok attól, hogy a szemükbe nézzek, kerülöm őket. Valamiféle ocsmány összeesküvés részeseseinek tekintem mindegyiküket. Ha az ölemben fektetnék ama gyönyörű fiatal nők valamelyikét, ugyanaz a férfi lennék, aki fiatalkoromban. Enyhe kétség sem férhet ehhez. Odajutottam, hogy nem merek többé régi barátnőim szemébe nézni. Miattuk vagyok ilyen szétदारabolt férfi. Ráncaik és műfogaik láttán velőmíg ható, mély undor fog el. Azt szeretném, ha mindegyiküket összeszednék és elvinnék egy rezervátumba. A fiatal férfiakat úgyszintén. És ott nagyon jó bánásmódban részesüljenek. Adjanak meg nekik mindent, ne kelljen dolgozniuk. Én pedig maradjak egyedül ezen a vidéken, amelyet megszoktam, a fiatal és szép nők társaságában. A fiatal, de csúnya nők is maradhatnak. A testi szerelem most fontosabb számomra, mint harminc évvel ezelőtt. Filozófiává lett, majdnem metafizikává, semmi köze már a tényleges aktushoz, a hajdani szenvedélyhez. Tényleg, semmiféle szenvedélyt nem érzek, de nem szeretném, ha ez a dolog eltűnne az életemből. Úgy érzem, méltóságom utolsó mentsvára. És ebből ered tárgyyszerű filozófiája, amelynek a képletében nincs helye a bölcsességnek; egyáltalán nem kételkedtem abban, hogy az évek múltával egyre bölcsőbb leszek. Nem problémázok sem a múlt, sem a megbánások kapcsán. Megtanultam annak az embernek a méltóságával olvasni, akinek már nincs szüksége arra, hogy mindent elsajátítson. Boldog vagyok, hogy nem paráználkodom mindenféle célból elkövetett mondatperverzciók révén. Egyfajta egyetemes zsenialitásban hiszek, amely már besűrűsödött és elhelyezkedett az univerzális transzcendencia valamelyik csigajaratában. Nincs szükségem elszigetelt meteorokra, amelyek a lehető legváratlanabb helyeken zuhannak le. Eltűnnek a nevek, el az identitások is. Mindazt, ami erőteljesen személyiségembe hatol, egyetlen egységes forrásnak tulajdonítom. Csöppet sem érdekel, milyen irányba pattannak szerteszt sorozatos robbanásainak repeszei. Mint ahogyan az is hidegen hagy, hogy kik láttak ufókat. Mit érdekelhet engem, hogy hívják az illetőket! Évtizedeken át alkalmam volt látni, amint egyetemi hallgató-

im eltorzulnak abban reménykedve, hogy ők fogják hordozni az elhivatottság égő fáklyáját. Éreztem, hogy legszívesebben megrugdosnám őket vagy durván kiráncigálnám az előadóteremből, bezárnám az egyetem kapuit, és elbarikádoznám magam odabent. Az a sok kínos szenvedély bennük! A tojás, a tyúk, mindegyik külön-külön, az egyén kifinomult egyedisége, egy halom disznóság, amely hiúsággal mázolja be a lelkeket. Abszolút visszafejlődéssel! Mit számít az, hogy az a fáklya kinek a kezébe pottyant? Tartsd jó erősen, amíg már éget. Mert nem ér véget a karoddal együtt, hanem folytatódik benned. Saját erődben fog égni. Micsoda baromság ilyen gyötrelmet áhítani minden porcikáddal. A mártírokat nem találta fel senki, önmagukat találták fel. Akárcsak az Isten. A szellemiség fotoszintézisének alapja néhány olyan szerencsétlen mártírsága, akiknek a neve nem is számít a megtermékenyített zsigerek tudatában, csak mint laccím vagy mint nyilvántartási adat. Ennyi. Marad szürkülő forrásként, észrevehetetlenül saját csigajaratában, Isten, Jézus, az egyetlen név, amely világosan tudatosul önmaga igazságalapján, a Szentlélek, amelyet megígértek nekünk és meg is kaptuk ennek következtében, a bennünket őrző arkangyal fényes kardja, illetve az út azokkal a kanonikus szelepekkel ellátva, amelyeken beszűrődik a kegyesség. Annyi az egész, hogy akarnunk kell felfelé folytatódni. Mi viszont nem ezt tesszük, hanem elterpeszkedünk ideleint, mint a híg palacsinta. A gyökerekbe húzódva. És a nőkbe. Én ezt akarom. Oly sokat tudok, mégis csupán ennyit akarok még. Végre-valahára megszabadultam a szenvedélyességtől. Azokra hagyom a szónoklást és a dicsőülést, akik nem akarnak élni. Én élni akarok. Nyolc évtized után végre felfogtam: csupán amiatt bánkódhatunk, hogy létezésünknek ez a motorja, bár még egyetlen filozófus sem érti, hogyan. Toljuk félre a transzcendencia filozófiáját, nem nekünk való, annyira tárgyszerű, hogy kötelezővé válik. Az összes örültnek belopózik az agyába a transzcendencia tudata, és mindegyikük azt képzei, hogy annak felkent képviselője, mintha valamilyen szent zsírral borították volna be a testét. Létezésünk értelmét nem kellene többé annyit boncolgatni, mintha a kétségek lennének az erősebbek, létezésünk értelme nem pusztán filozófia, hanem konkrét, sőt, egyenesen szerves valami, ott ül szófogadóan, anélkül, hogy eltávolítható lenne, annak a láthatatlan köldökzsinórnak a redőiben, amelytől soha nem fogunk elszakadni, és amely körül szüntelen forog az arkangyal ragyogó pallosa. Nekem volt részem dicsőségben is, és olyan időszakom is volt, amelyekben megégette kezem a fáklya, amelyet röptében kaptam el, és nem tudtam, hogyan tartsam. Aztán egy évkeresztelkedésnél, amikor épp senki sem látott, egy félreeső sarokban hagytam. Nem volt az enyém, nem nekem szánva dobták fel. Egy pillanatig sem kételkedtem abban, hogy nem az

találta meg, akinek címezték. Megkaptam én is az élettől a magam dicsőségét, nagyszerűségét, mestertitulusát. Istenem, milyen keveset nyomott a latban mindez! Megérkeztek, felfaltak, eltávoztak. Jó, hogy eltávoztak. Jó, hogy nem azoknak az őrülteknek a táborát gyarapítják, akik azon vannak, hogy ezek a dolgok fennmaradjanak. Nemzedékek egész sorát tanítottam arra, amit magam sem tudtam, láttam szemükben az éhséget, láttam, hogyan kísérti őket az általam is jól ismert szenvedély, és keserűen bánkódtam miattuk. Egészen addig, amíg ez az egész el nem kezdett feszélyezni, annyira, hogy inkább elfordítottam a fejem. Onnantól egészen jóra fordult a dolog! Felszabadultam! Csak onnantól kezdve tudtam úgy végezni a munkámat, ahogyan kellett. Mi több, immunissá váltam, mintha védőoltást kaptam volna. Szemem előtt elterült a láztól gyötört szemek amfiteátrumaiból kirajzolódó panoráma, én pedig felszabadultan, mindenféle maszk nélkül sétálgattam benne. Mint egy sokat próbált méhész. Ma az egyetlen dolog, amire igényt tartok, az a férfiaság. Jogom van ehhez. Elnyertem a jogot arra, hogy ezt választhassam. Továbbra is fiatal, megtermékenyülni képes testekbe akarom csorgatni a magomat. A bölcsesség nem kelhet harcra a létezés, a túlélés fő törvényével. Őreg ember vagyok, akit feszélyeznek a többiek pillantásai, és aki éhezve töltötte el élete eddigi nyolc évtizedét.”

*

Titkokat lopkodok! Ahányszor alkalmam van rá, kilesem a többiek titkait, egészen közelről követem azokat, megfigyelem, hová rejtik el, aztán ellopom onnan. Elemeltem tiszteletre méltó professzorom kéziratát is. Azelőtt kitaróan a nyomában voltam, képmutató módon számtalanszor megkerestem őt, úgymond eligazításért, minden alkalommal láttam a szemében a nemtörődömséget, a közönyt, a zavart, de nem vettem figyelembe, nyomultam tovább, rátarti fickó vagyok. Egy napon írás közben találtam; amikor beléptem hozzá, gyorsan elrejtette a kéziratot egy fiókba. Két nap múlva észrevétlenül besurrantam az irodájába, és ellop-tam a szövegét. Szikrányi megbánás sem volt bennem. Már hosszú ideje egyáltalán nem hibáztatom magam a szóban forgó szükségletem miatt. Évek óta művelem, egyesek szemében rettenetes dolog, számomra viszont mintha lényeges lenne ahhoz, hogy élhessek. Az első, erre való késztetést úgy tizennégy évesen éreztem. Két évig emberfölötti erőfeszítések árán ellenálltam neki. Aztán, nem is tudom, átadtam magam ennek a szükségletnek, amelyet egyféleképpen az erőmet meghaladó dolognak tekintek. Tulajdonképpen azt kellett tennem, hogy nem gondolok rá egyáltalán. Életem tabujává vált. Azzá a cselekedetté, amelyre elkövetője nem gondol

aztán soha. Nem az a dolog, amelyhez azért nem ér az ember, mert az egy tabu tudatát hordozza. Elkövetve azt, ami tabu, túlléptem az általa okozta pánikrohamon, úgy programozva be az agyam, hogy ne tudatosítsa ennek az egésznek az értelmét. Ügyesen belopakodtam a törvények és büntetések rögeszméi mögé. Sikerült kivonnom magam a legsötétebb szankció, önmagam megbüntetése alól. Azt mondtam magamban, hogy így nem mehet tovább, és ezzel maradtam. Azóta teljes a szabadságom. Ellopok minden titkot, amihez hozzáférhetek. Rendre elloptam a kollégáim titkait, az unokahúgaim és -nővéreim titkait, az Andrei, a Sandu, az Alina, a Lucia, a Cora titkait... Egyből felismerem a titkokat hordozó embereket. Úgy keringek körülöttük, mint a dög fölött köröző keselyű. Kiszolgálom őket, elnyerem a bizalmukat, olykor a barátságukat is, elaltatom az éberségüket; idővel olyan készségeket fejlesztettem ki magamban, amelyeket addig nem is gyanítottam. Kinyomozom, hol tartogatják a titkaikat, aztán ellopom onnan. Nem csupán gyűjtöm azokat, általuk élek. Tudom, hogy mindenkinek van titka, és azt is, hogy egyesek titkai sokkal mélyebbek, mint hinnénk. Mások szégyenletes titkairól értesülve nyugodtabban alszom éjszaka. Az, ami az ő lelküket hatalmas félelemmel tölti el, úgy tűnik, engem megment. Ha egy nővel vagyok, csak akkor gerjedek be, ha felleltározom magamban az összes nagy félelmet és hatalmas titkot, amelyről tudomásom van. És az embereket, akik ezekhez társulnak. És az aljas pillanatokat, amikor elloptam ezeket. A szándékaimat kísérő ravaszság és galádság táplálja a férfiaságomat. Mások titkai felszabadítanak az összes megszorítás alól. Huszonnyolc éves vagyok, és élményeim tetőfokán kellene találnom magam. Nem így van. Rá se bagózom az élményeimre. Mintha valahogyan kívül lennék mindegyiken, és valami olyasmit keresnek bennük folyton, ami mögöttük van. Mintha ott, mögöttük a saját titkom várna rá. És az szép lenne, illetve nyilván még felfedezetlen, nem pedig szégyenletes és ijesztő, mint a többieké. Valamiképpen nem fűz szerelem egyik nőhöz sem, akit megszeretek. Fizikailag annyi történik, hogy erekcióm van, és kész. Még nem léptem túl azon, hogy a merevedéseim elragadtatnak. Szeretném, ha szobrot mintázna rólam valaki, miközben erekcióm van. Hogy az egész világ így szerezzen tudomást rólam, és én is mindig így lássam magam lelki szemeim előtt. Sőt, szeretném, ha a nyakamban viselhetnék folyamatosan egy kis, láncra akasztott medalliont, amely engem ábrázol, amint épp erekcióm van. Egy miniatűr szobrocška legyen. Egyáltalán nem tartom magam vonzónak merevedési állapotban. De életerősnek tűnök ilyenkor, és ez megnyugtat. Alina, Oana, Tatiana, Liana, Adela, Cristina, Olga, Codrina, egyszer, és az a Gina, íme a nők az életemből. Deeaival más a helyzet. Deea nem a nő az életemből. Deea

nem a nő senki életéből. Szörnyű egoizmusa közepette Deea az a nő, aki önmagához sem tartozik. Most éppen Ana lehetne. Angyalarcával, tömött szempilláival, gyöngyházfényű szemhéjával... Hm! Egyféle anti-nő. Mintha törvénytelenül birtokolna vaginát, csiklót és egyebeket, amik konkrétan jelentik a nőt. Anát én magam öltöztetném játékbabának, és odaadnám valami kislányoknak. Addig veszekedjenek fölötte, amíg meggyűlölik. Aztán dobják el valahol egy padláson vagy valamelyik lépcső alatt, amíg végül Ana zokogni fog önsajnálataiban. Fogalmam sincs, mit akarhat tőlem! Folyton ott lebzsel körülöttem azzal a nedves szemével, félénk ajkával és selymes hajával. Vagyis pontosan olyasmikkel, amik engem halálra idegesítenek. Nem akarom őt! Viszont emlékeztet valamire, amiről én már nem tudom, mi az, de azt igen, hogy létezett. Nem vagyok képes megbántani és elkergetni őt, sem arra, hogy mondjak neki valamit is minderről. Hagyom tehát, hogy a nyomomban legyen, s bár soha nem érintettem meg a tenyerét, tudom, hogy hideg. Jéghideg. Mintha a szerelmes levélkét mélyhűtőben tárolná. Biztos vagyok abban, hogy folyamatosan olyan érzelmeskedő versikéket és levélkéket írkal. Aztán folyton kajtat utánuk a mélyhűtőben. Elolvassa és újraolvassa őket, a nyitott hűtőajtó mellett. Olykor beleteszi őket az italába, és megissza, még mielőtt feloldódnának. Nem is rágszálja, egészben nyeli le mindegyiket, megerőltetve nyelőcsövét, hogy lecsusszanjanak rajta. Ettől van az, hogy folyton hideg a gyomra és a keze, szótlantul nagyokat nyel. Nap mint nap találkozom vele az iskolában, nem tudom elkerülni, és nem érdekelnek sem a titkai, sem a selymes szépsége. Olyan titkai vannak, amelyekért senki sem ítélné el. Csak ő szégyenkezne, hogy aztán elveszítse a valóságérzékét. Szinte elviselhetetlen, hogy egy olyan ember legyen folyton a közeledben, akinek semmi fölött nincs ellenőrzése. Elviselhetetlen Deeat is a közelben tudni. Deea minden fölött kontrollt gyakorol, a vérnek a pimaszságával, amelynek egyébhez nincs köze, csak a törvényekhez, amelyek monitorizálják. Ana mintha a Deea szépségálvása lenne. Aluszékony pillanataiban Deea mintha feltöltődne azzal a sok száz szép nővel, akiket az utcán látok. Amikor Deea álmos, a vére visszahúzóódik a bensőjébe, ahol a helye. Amikor összpontosít valamire, a vére körülveszi őt, mint valami aura vagy palást. Amikor üzenni akar valamit, vérvörös gömbbe zárkózik be. Nem tudod megfogni, nem tudod megtalálni őt. Fogalmam sincs, milyen Deea, amikor szeret valakit; igaz, Deea nem szeret senkit. Ha szeretne valakit, bíborvörösé válna, és felköltözne az égbe. Szüntelenül kellene integetned neki. Kénytelen vagyok naponta látni Deeat is. Arra használom Anát, hogy beférközhessenek a Deea szépségálvásába. Deea a leginkább elképzelhetetlen titkot hordozza – a közömbösség titkát. De nem jegyzi fel sehová, ezért lehetetlennek tűnik,

hogy szert tehessek rá. Semmivel sem tudom sakkban tartani: Deea nem szégyenkezik a közömbössége miatt. Gyűlölöm őt. És ezt célként tűztem ki magam elé, hogy reggelente jókedvűen ébredhessek. Szeretném, ha a világ megtudna róla valami borzasztót. Talán éppen ő valljon be valami ilyent. Szeretném feleségül venni Deeát, hogy mindenki ítélje el a házasságunkat. Deea bújjon elő bíborvörös gömbjéből, és járkáljon meztelenül az utcán. Az az érzésem, hogy egy napon Deea ellop valamit, és én a magam során ellopom azt tőle.

III.

Tegnap nálam járt Sandu. Fogalmam sincs, miért megyek el vele ide-oda, már kezdtem szégyellni az utóbbi időben, hogy a társaságában látnak. Rég ismerem, szinte gyermekkorom óta. Hosszú ideig nem találkoztunk, aztán egyszer csak szembementem vele az utcán. És felelevenítettük a barátságunkat. Így is mondhatnám. Lényegében annyi történt, hogy egyre sűrűbben kezdtünk találkozni. Valójában ő volt az, aki folyton felkeresett. Gyermekkorunkban Sandu nyurga volt és szétszórt. A nagyobb fiúk szabályszerűen üldözték őt. Amikor elkapták, ketten lefogták, a többiek pedig a gesztenyeburok tüskéivel szurkálták. Úgy nevezték, Icig. Ennyi, ami eszembe jut róla gyermekkorunkból. A félelem folyton szolgálai magatartást erőltetett rá. Egyszerre viszolyogtam tőle és sajnáltam is. Engem anyu úgy nevelt, mint egy kislányt. Ettől is viszolyogtam. Nem volt testvérem, ezért anyu rettentően sokat foglalataskodott velem. Szép ruhákba öltöztetett, púderezett, folyton fésülgetett (meghagyta a hajam hosszúnak), ápolta az arcbőrömet. Anyu borzasztóan szép volt. És ez is olyasmi, amitől viszolyogtam. Szüntelenül kenegette a karomat és a vállamat a krémjeivel, miután azokat egy kicsit szétdörzsölte bársonyos, puha tenyerén. Valahogyan résnyre nyitott szemmel végezte mindezt, szempillái beárnyékolta az arcát, mintha bársonykarikák lennének a szeme alatt. Minduntalan átölelt, jó szorosan. Mígnem elkezdtem húzódozni ettől. Sanduhoz sajnálatból közeledtem. Együtt jártunk iskolába, tapodtat sem tágított a sarkamból. Sandu nagyotmondó volt. A félelem miatt. Egyfolytában szüksége volt arra, hogy hazudjon önmagáról. Egy idő után elkezdett hazudni mindenkivel kapcsolatban. Úgy lódított, ahogy lélegzett. Mindenki tudta, hogy hazudozik, Sandu pedig azt, hogy mindenki tudja róla, hogy hazug. Ettől kiakadt, és még elvetemültebben hazudozott. Már senki nem szurkálta őt tüskés gesztenyével, de nem is igyekezett a közelében maradni senki. Egy ronda kamasz volt. Mintha a fizimiskája is a természetéhez idomult volna. Nyurga és hanyag maradt, feje tetején szőke, örvénylő hajboglya

éktelenkedett, szörnyű gyűrűket képezve, dagadt orr, szeplők sokaságával, vöröslő pattanások az állán, a homlokán és az arcán, fakó szemöldök, nagy lófogak elől. Impertinens volt, és ez még ocsmányabbá tette a kinézetét. Hosszú ideig nem láttam őt, de mondhatom, semmit nem változott. Nincsenek már pattanásai, de mintha mégis lennének. Nincs benne semmi finomság, ugyancsak szétszórt, gyűrött ruhákban, elhanyagoltan jár-kel, ugyanaz a rettenetes hajboglya van most is a fején. Rútsága azonban nem a külsejéből származik, hanem a bensejéből ered. Amikor alszik, Sandu nagyon szép. Angyalhoz hasonlít olyankor. De amint felébred, ismét undorítóvá válik. A nőekkel impertinens, ezt amúgy meg is engedheti magának, mert semmiféle viszonyban nincs velük, bár folyton mindenféle hihetetlen nőügyeiről mesél, amelyeket elképzél; az időséssel faragatlan, dicsekvő, és idegesítő a férfiakkal szemben, nekem pedig szakadatlanul, disznó módon hazudik. Olykor figyelmeztetem erre, de tovább hazudozik. Minden második szava rám a „balfék”. Sejttem, hogy még soha nem volt nővel, és folyamatosan retteg attól a pillanattól, amikor ez majd bekövetkezik. Mielőtt a fiúk elkezdték szurkálni őt tüskés gesztenyével, Sandu egy aranyos kisfiú volt. Szőke hajfürtök, kék szem, pisze orr, vidám, fénylő arckifejezés. A kislányok egészen odavoltak érte. Mindig a nevét mondogatták, és kuncogtak hozzá, szájuk elé kapott kézzel. Aztán Sandu megcsúnyult. Ez, azt hiszem, egybeesett zaklatásának a kezdetével. No, mindegy, tegnap megjelent nálam abban a kirojtosodott és kibolyhosodott nadrágjában, amelyik le nem esett róla, és abban a bűdös bakancsában.

– Hogy vagy, balfék? – kérdezte már az ajtóból.

– Sandu, nincs időm rád, dolgoznom kell egy terven...

– Mit mondjak erre, balfék, kellett neked az iskola vénségedre is...

Hát nem volt elég egy!? Vagy nem voltál már úgy is művész, mi? Hahaha, művész a faszom! Ember, el se képzeled, micsoda kalandom volt az éjszaka! Meséltem már arról a cédáról, amelyik ugyanabban a lépcsőházban lakik, mint én? Szőke, előkelő, férjezett, tele van pénzzel. Épp befejeztem az okádást, azelőtt egy csomó ramatyságot magamba töltöttem, szóval reszelt a torkom rendesen, és bűzlöttem, mint egy állat. Hallom, kopognak az ajtón. Azt hittem, Lenci, ő hozza nekem azokat a csömör innivalókat. Nyitom, ott a céda. Vörös pongyolában, kirúszozott szájjal, fehér magassarkúban. Tisztára kurvás volt, ahogyan állt ott, a küszöbön! Jól kidomborodtak a pongyolán át azok a nagy mellei, rendesen előre is nyomta őket. Egyik karjával nekitámaszkodott az ajtókeret felső sarkának, pont úgy, mint az akciófilmekben. Sejtelmes ringyómosollyal az arcán azt kérdezte tőlem, vajon túl későre jár-e már ahhoz, hogy megigyunk valamit együtt. Mondtam neki, hogy én épp azelőtt okádtam, és nincs is mivel

megkínálnom. Ekkor előhúzott a háta mögül egy palackot. Hozott magával italt a ringyó! Tudod, abból a drága fajtából, amilyen a bárban a felső polcon szokott lenni. Vesszek meg! Mondtam neki, jöjjön be nyugodtan, a fasz ki van vele! Azzal bementem a fürdőbe, és megint okádtam egy sort. Erősen rosszul voltam. Amire visszaértem a szobába, a csajszi már hozott be poharakat, kitöltötte a piát és kereste, milyen zenét tegyen fel. Aztán elkezdett táncolni előttem, lassan, kéjesen, szinte az arcomhoz dörzsölte a melleit, ahogy mozgott.

– Sandu, hagyd a francba ezt a sok maszlagot, jó? Dolgom van, mondom. És amúgy is hányingerem van tőled! Mikor jössz rá végre, hogy senki sem fogja elhinni soha az ökörségeidet...

– Mi van, balfék, azt hiszed, te vagy az egyetlen ezen a világon, aki baszik? Hát tudd meg, hogy a lotyóidnak fogalmuk sincs arról, mi a baszás! Ezek a cédák viszont, mert nekik van titkos életük, mesterei a baszásnak.

Amúgy sem folytattam volna már vele ezt az egészet, valahogy így zajlott le mindegyik beszélgetésem Sanduval. Ha én is eltolnám magamtól, senkije se maradna. Mindenki félreállt Sandu mellől; tulajdonképpen az emberek elmenekülnek tőle már mielőtt megismernék. Azt hiszem, az anyja is, az apja is levette a kezét róla. Amikor azon gondolkodom, melyik lenne a legbiztosabb módszer arra, hogy megszabaduljak tőle, az egyetlen megoldásnak az tűnik, hogy elhagyjam az országot. Másként nem tudnám megtenni! Tudom, hogy nem leszek képes megváltoztatni őt soha, majdnem biztos vagyok abban, hogy a mostani Sandu semmi nem változtatja meg soha, ezt ő is tudja; saját magával szembeni undora teszi, hogy Sandu úgy akaszkodik rám, mint valami reményre, amelyből soha nem fog leszűrni semmilyen tanulságot. Biztos vagyok abban, hogy Sandu tudja, milyen ő, de már nem bírja visszafogni magát. Úgyhogy szörnyű lesz a végtelenségig, miközben egyre inkább eluralkodik rajta a félelem.

– Mit szólsz, balfék, kimegyünk egyet a városba?

– Mondtam már, dolgom van...

– Hagyd a faszba a munkát, úgyis agyalágyult maradsz. Azt mondd meg, mi jót csinál mostanában az a perverz Deea?

Mindig megdöbbenek, ha Sandu az én problémáimmal törődik. Értem, hogy ilyen módon vesz részt ő érzelmileg a dolgokban. Tőle nem érdemes senkinek kifinomult intuícióra és következtetésekre számítania. És mégis! Sandu azonnal ráérez arra, hogy hol a bibi. Csak épp túlságosan lefoglalja az impertinenciája ahhoz, hogy megmutassa emberi arcát, váratlanul megmecsillanó intelligenciáját és gyöngédségét, olyasmiket, amik engem is mindahányszor meglepnek. Nem emlékszem, hogy valaha is beszélgettem volna Sanduval Deearól. Csak futtában említettem a nevét, ahogyan más

ismerőseimét is elejtem beszélgetés közben. Ennek ellenére Sandu rájött, mi a helyzet. És nem azért, mert olyan jól ismerne engem. Sandu senkit sem ismer sehogyan. Egyszerűen rájött arra, hogy Deea nem akar ki. Szinte minden alkalommal érdeklődik felőle. Megérezte, hogy szeretem hallani a nevét, s hogy nincs bátorságom beszélni senkinek erről a lányról. Sandu amúgy senki másról nem érdeklődik nálam. Engem pedig senki más nem kérdez Deeáról. Lehet, Sandu az egyetlen, aki igazán ismer engem. Tőle is elloptam egy titkot. Ki gondolta volna, hogy még Sandunak is van olyan régi titka, ami miatt azóta is mardossa őt a szégyen. Tizenhárom éves volt, egy nagy zománcos mosdótálban fürdött, egy raktárszerű helyiségben. Széttérpesztett lábbal hajolt a tál fölé, és egy nyiszlett szivaccsal épp az érzékenyebb testrészeit tisztogatta, bőséges szappanozás után. Néhány osztálytársa érkezett hozzá látogatóba, hogy hívják el focizni. Sandu nagyanyja az udvaron sertepergelt, alaposan szédelegve az italtól. Betessékelte a fiúkat, azok voltak vagy heten, és a Sandu által fürdőszobának használt helyiség felé irányította őket. Meg se fordult a fejében, hogy Sandunak valami rejtegetni- vagy restellnivalója volna a társai előtt. Szélesre tárta a raktár ajtaját, és beinvitálta oda a látogatókat. Sandu az ajtónak háttal állt, a tál fölé hajolva, szappanhabba burkolózva. Egyik kezében a nagy, puha, habos szivacsot tartotta maga elé, zsenge pénisze alá helyezve azt, a másik kezével pedig azt művelte, amit az idők kezdete óta szoktak az emberek, amikor nem állják meg, hogy ne csinálják. Épp átlépte a megkönnyebbülés küszöbét, amikor nyílt az ajtó, és megpillantotta válla fölött nagyanyja réveteg arcát, az elképedést az osztálytársai szemében, teljesen feléjük fordult ijedtében, de már nem tudta visszafogni magát, mert épp akkor borította el az élvezet, rémülten tovább huzigálta a fütyijét, a nagyanyja lényegében nem is fogta fel, mi történik, egyre csak invitálta beljebb a fiúkat, erősködött, hogy nem kell restellkedniük, hiszen ők is fiúk, Sandu pedig biztosan nem szégyenlős, a srácok egymásra néztek, és elkezdtek hahotázni, Sandu megvárta, amíg az utolsó csepp is kifolyik, aztán lekuporodott a tálban, és karjait a fejére fonta. A szivacs a tál mögött hevert, a padlón.

– Sandu, lelkem, leejtetted a spongyát, lépett oda határozottan a nagyanyja, hogy segítségére siessen az unokájának, tessék, szívem, fejezd be a mosakodást. És ne is figyelmezz ránk, fiacskám, mert én a nagyanyád vagyok és öregasszony, ők pedig fiúk, mint te. Tessék a szivacs, lelkem, ne hagyd ott heverni, mit is tudtál ennyit rátenni, no, vedd el és fejezd be a dolgod, mert jöttek a fiúk, hogy hívjanak labdázni, jobb lett volna, ha előbb kifutkorászod magad, és utána fogtál volna neki ennek, mert úgyis meg fogsz izzadni, de hagyjad csak, legfeljebb utána még egyszer megteszed, mert nem árt kétszer sem. Még mindig jobb, mint egyáltalán.

A srácok ájultoztak a röhögéstől, egymás oldalát bökdösték, Sandu még mindig kuporgott, a szemét eltakarva kezével, a nagyanyja pedig végül aztán ott hagyta őket, dohogva kifelé menet:

– A nyavalya törje ki az üvegeiket és a samponjaikat, erősen ragacsosak és randa szagúak tudnak lenni, az biztos. Né, teljesen összeragadt a kezem tőle! Nem tudom, hogy tudtok mosakodni ezekkel a marhaságokkal, ennél már a lúg is jobb, az tisztább. Nézz te oda, hogy megáll az ujjaim között ez a sampon... Mintha valami kocsonyaféle volna!

*

„Az emberek mintha már régen elhagyták volna ezt a világot, mintha teljesen magukba költöztek volna. Hiúságból írnak, hiúságból olvasnak, hiúságból élnek, hiúságtúltengés révén éreznek. Életemnek több mint a fele amfiteátrumokban telt el. A szem eggyé vált, egyetlen állandóvá, változatlan mivoltában szendergővé, úgyszólván sokszor kérdeztem magamtól, vajon számít-e az, amit mondok, vajon hová és hogyan érkeznek el a szavaim. Olykor hirtelen témát váltottam, összevissza beszéltem, faképnél hagyva az előadás témáját, de senki meg se rezzent, észre se vette. Elegem lett a megismerésből, míg mások tudomására hoztam azt. Mi a megismerés? Elmes törekvés, amelynek révén az ember elveszíti az ösztöneit. Én már nem tudok óvakodni a veszélyektől. Egykori, örökös félelmem megbékéltséggé oldódott. A folyamat már régebben elkezdődött, amikor elveszítettem az ösztönök spontaneitásának tökéletességébe vetett hitem. A rációt választottam, hogy legyen palló és kapocs az Univerzum felé. Úgy tűnt akkor, ez az egyetlen befogadóképes tányér, az egyetlen érvényes antenna. Szűrőjén át, analógiák és szimbólumok mellett, különváltak a transzcendencia esszenciái. Az alatt lévő tágas tál volt a lélek, ebben rétegződtek azok az esszenciák. Ma már nem tudom, mit higgyek! Minden dolog egymással egyenlőnek tűnik és egyaránt kevésbé fontosnak, akár alkotóelemeiket tekintem, akár mindegyiket a maga egészében. Olyan ez, mintha mindnyájunkon túl, egyenként mindegyikünkön túl ott maradna az a kivehetetlen egész, amelyet éppen azért kerül el a tekintet, mert arra ítéltük magunkat, hogy ne használhassuk ki magunkat jobban, mint amennyire képesek vagyunk erre – és így árnyékolódott be az a távoli egész, tökéletességünk nagy revelációjaként. Úgy tűnik nekem, hogy nem csináltam meg semmit mindabból, amit meg kellett volna tennem, ha felismerem a feladataimat. Úgy tűnik, csupa olyasmit vittem véghez, ami véletlenszerűen történt meg. A hatalmas, örökkön változatlan szem, amely nemzedékektől függetlenül néz az amfiteátrumban, teljesen letaglóz a maga állandó változatlanságával. Mindig ilyen lesz, úgy ötszáz év múltán is változatlanul, mozdulatlanul él

majd, mint egy nagy, legyőzhetetlen lény, mint egy dinoszaurusz, amely könnyűszerrel alkalmazkodik mindenhez évmilliók során, épp azért, mert képes túlélni száz esztendő is táplálék nélkül, mert változatlan mivoltában sikerül túlélnie, mert kívül kerül az evolúción. Unottan, szenderegve, lesben állva. A dinoszauruszszem!”

Lám, sikerült elemelnem még egy oldalt a professzorom kéziratából. Még próbálkozom!

Munkája elkészítése során a fordító a Magyar Könyv Alapítvány Babits Mihály műfordítói ösztöndíjában részesült.

Test, testiség, testtapasztalat

Rakovszky Zsuzsa: *A kígyó árnyéka*

A testről és a testtapasztalatok reprezentációjáról beszélni Rakovszky Zsuzsa *A kígyó árnyéka* című regénye esetében egyáltalán nem magától értetődő. A mű egyik legszembetűnőbb jegye az önéletrajziság (tulajdonképpen fiktív önéletrajzról van szó), a test és önéletrajz összetartozása, a test és a testi tapasztalatok kimondása pedig egy önéletrajzi jellegű textusban nem olyan magától, ha a műfaj konvencióit vesszük figyelembe. Mint Séllei Nóra írja: „a nyugati/keresztény civilizációnak a testre és szellemre, anyagi és spirituális létre kettéosztott emberképéből az önéletrajz elsősorban a szellemi »én«-re, az önéletrajzi én lelki fejlődésére koncentrálnak”.¹

A nyugati gondolkodást sokáig erőteljesen befolyásolta a test/lélek dichotómiája (mint azt Bryan S. Turner írja *A test* című tanulmánykötet nyitó tanulmányában²). E két princípium viszonyát hierarchikusan gondolta el, s sokáig nem kérdőjelezte meg a lélek (szellem, tudat) elsőbbségét a hierarchiában. (Nietzsche már kétségbe vonta a tudatosság primátusát, és testinek tekintette a szubjektumot.) A testként és lélekként elgondolt személyiség megjelenik *A kígyó árnyékában* is, megfigyelhető a szubjektum e két alkotóelemének szembeállítását, de ez az oppozíció hierarchikusan eldöntetlen struktúrájú. A test léleknek való alárendeltsége ebben a szövegben nem jut szerephez; a textus önéletrajzi jellege ellenére sem tünteti fel a lelket a személyiség lényegibb alkotóelemének, s nem fókuszál nagyobb mértékben a szubjektumnak lélekkal, szellemmel kapcsolatos vonatkozásaira.

¹ Séllei Nóra: *Tükröm, tükröm...* Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2001. 57.

² Mike Featherstone – Mike Hepworth – Bryan S. Turner: *A test*. József Műhely Kiadó, Budapest, 1997. 29.

Ami a test/lélek oppozíciót, test/lélek kapcsolatot illeti, Orsolyának több olyan testélménye van, amely e kapcsolat meglazulásához vezet, s amelyet a személyiség testi és lelki valójának szembenállása is meghatároz: „Mondják, olykor halálos veszedelem órájában az ember mintha nagy messzeségből szemlélné a tulajdon testét, s mindazt, ami történik vele. Igaz, az első szempillantásban, amikor éreztem, hogy kísérom nem taszít el magától, hanem viszonozza ölelésemet, minden porcikámban eláradt a boldog megkönnyebbülés hulláma [...], utóbb azonban a lelkem mintha elszibbadt volna, s mintha végtelen magasból, közömbös szemlélőként tekintett volna le testem örömeire és fájdmáira” (186–187); „Már-már úgy éreztem, nem is vagyok többé, mintha lelkem csak gyöngé, könnyen szakadó szálakkal lett volna odafércelve testi valómhoz, s most fölszippan totta és magába nyelte volna ez a titokzatos, fojtott ragyogás, a szekéren zötykölődő testemet pedig úgy hagytam volna hátra, mint a mély vízbe bocsátkozó fürdőző levetett ruháit a parton” (90).

Orsolya testtapasztalatainak egy másik csoportja nem a test/lélek, hanem a test/test oppozíciójával írható le, ezek elsősorban a vérfertőzés motívumához kötődnek, és általuk jól megmutatkozik, hogy a tapasztalat testi konstitúciója kettős természetű.

Foucault a vérfertőzésre vonatkozó fejtegetésében arra keresi a választ, hogy miért születik a család vérfertőzésben. (Bataille az egész emberiség egyetemes tabujaként értekezik róla, mely tabu másként érvényesül a civilizált és másként a természeti népek körében.³) A családot úgy ragadja meg, mint a kötelékek és a szexualitás stratégiájának találkozó pontját. Mint írja, a kötelékek és a szexualitás mechanizmusa is szexuális partnerekre épül, de más-más módon: „[a] kötelékek stratégiája egy olyan szabályegyüttes köré épül, amely meghatározza, mi szabad, mi tilos, [...] legfontosabb céljai közé tartozik, hogy újratermelje a kapcsolatok játékát, és fenntartsa az őket irányító törvényt; [...] számára a meghatározott státusú partnerek közti kötelék a lényeg; az utóbbi számára viszont az érzéki élmények, az élvezet minősége⁴, a burjánzás, a csapongás. Foucault szerint a vérfertőzés tilalma a legszigorúbb tilalom a családban, „legalábbis amíg az a kötelékek stratégiájaként működik; de ezzel egyidejűleg, mintegy állandó követelmény is, hiszen a család csakis így lehet a szexualitásra való szakadatlan felbújtás központja”.⁵ (Nem tartja igazoltnak a felfogást, miszerint a nemi gyakorlat különféle formáit gyakran minden eszközzel és mindenféle okokból meg-

³ Georges Bataille: *Az erotika*. Nagyvilág, Budapest, 2001. 252.

⁴ Michel Foucault: *A szexualitás története*. Atlantisz, Budapest, 1996. 109.

⁵ Michel Foucault, i. m. 112.

próbálták volna korlátozni; művében azokat az eljárásokat és folyamatokat mutatja be, amelyek gerjesztőleg hatottak rájuk.)

Arról a nemi kapcsolatról, melyet *A kígyó árnyéka* vérfertőzőként tematizál, illetve amelyet főhős-elbeszélő a vérfertőzőként él meg, sosem derül ki, hogy voltaképpen az-e. Az apa magyarázata szerint Orsolya nem az édes-, hanem a mostohalánya, s vérségi viszonyukban a lány sem bizonyos. Ennek ellenére sem képes úgy tekinteni a patikusra-apjára mint férjére (Ödenburgban úgy mutatkoznak be mint férj és feleség), illetve hozzá úgy viszonyulni, mintha az volna – már eleinte is borzadva fogadja közeledését, de később sem motiválja ezt a deviáns szexuális viszonyt semmiféle incesztuózus gerjedelem az ő részéről („...oly kevésbé éreztem magam részesnek a bűnben, [...] olyannyira hiányzott belőle mindama polkbéli szenvedély és gyönyörűség, amit az ember képzeletében az efféle, természet elleni vétkekhez társítani szokott...” 381), de tulajdonképpen az apa részéről sem („...hozzám való ragaszkodása más, nehezebben megnevezhető indulatból táplálkozott, nem testi vágyból...” 383).

Vermes Katalin a testtapasztalat kettőssége kapcsán írja, hogy testünket megtapasztalhatjuk eleven, átélt testként és tárgyi testként is (test/test opozíció)⁶. Orsolya teste az apjával való, vélt vagy valós vérfertőző kapcsolatban tárgy. Apjának közeledéseire testének eltárgyasításával válaszol – alvást színélve, mozdulatlan bábként tűri őket: „Egyik este, amikor szokásom szerint apámnak háttal, az oldalamon feküdtem az ágyon, s az álomra vártam, egyszerre csak ott éreztem kezét a csípőmön, s nekem nem volt hozzá sem erőm, sem merszem, hogy ellökjem onnét, hanem engedtem, hogy csípőmet maga felé vonja, és úgy tegyen velem, mintha csakugyan felesége volnék, és nem leánya – úgy és mégsem egészen úgy, mert orcámat mindvégig elfordítottam tőle, s lélegzetemet visszafogva, igyekeztem úgy tenni, mintha mélyen aludnék, s nem is tudnék róla, mi történik velem. Nemsokára meghallottam ziháló lélegzetvétélét, két combom között mintha sikamlós halat éreztem volna vergődni...” (380). Egyetlen alkalommal fordul elő, hogy Orsolya nem válik apja szexuális tárgyává, hanem közeledésére partnerként lép fel (azaz teste eleven, átélt testként funkcionál) – ekkor viszont az apa elutasítja: „...olyankor, amikor valami alkalom fölkorbácsolta benne a féltékeny indulatot, éjszaka mindig közeledett hozzám, némán és csak a legszükségesebb mozdulatokkal, ahogyan szokott, s én is úgy fogadtam, ahogyan mindig is tettem, arcomat elfordítva és alvást színélve. Egy ízben azonban, tulajdon képzelgéseimtől fölzaklatva, [...] apám felé fordultam, átkulcsoltam a nyakát és testemmel

⁶ Vermes Katalin: *A test éthosza*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2006. 29.

az övéhez tapadtam. Apám e mozdulatomra valósággal kővé dermedt, majd vadul eltaszított magától...” (431).

A kígyó árnyékában a test az élettörténet részévé válik, az én-elbeszélő emlékezetsruktúrájában a testhez kötődő emlékek is helyet kapnak, mind a negatívak, mind pedig a pozitívak – bár az előbbiek vannak túlsúlyban. *A kígyó árnyékában* a test elsősorban a negatív élmények, a kiszolgáltatottság, a nyomorúság forrása. Nyomorúságot okoznak Orsolya testi létezésében az incesztuson kívül a különféle betegségek (pl. a hagymáz: „Hetekig magas lázban feküdtem, és sem apám patikaszerei, sem az öreg doktor minden tudománya nem látszott használni semmit. Testem úgy megapadt, hogy a bordáimat meg lehetett olvasni, tagjaim elvékonyodtak, mintha megint növendék lányka volnék. Hajam is sok kihullott...” (394), a sorozatos bántalmazások az apa részéről („...kétszer erősen arcul ütött [...]. Az ütések erejétől meglazult az egyik fogam, melyet azután nem kevés vér kíséretében kendőmbe köptem” (307). „Egy alkalomra emlékszem, amikor nem érte be vele, hogy egyszer vagy kétszer arcul üssön, hanem nagyon megvert, úgy, hogy hetekig viseltem a nyomát.” 429), melyek tematizálásához újra és újra visszatér a regény. Mások átható pillantása mint kellemetlen testélmény szintén visszatérő tematikus mozzanata a szövegnek: „Ott álltam hát a ház előtt a déli napsütésben, várva, hogy a háziak kaput nyissanak, s közben a hátamban éreztem a közeli házak ablakának függönye mögül belém fúródó, kíváncsi tekinteteket” (220). A következő szöveghely a másik pillantása hatására végbemenő transzformációt a bizonyos testi reakciók megjelenésével írja le: „förmedt megint csak a jelenlévőkre, lélekbe látó, kék szemét hol annak, hol ennek a hallgatójának szemébe fúrva, s úgy láttam, nem magam voltam egyedül, aki tekintetére összeresztentem” (421–422). Többször értesülünk az öregedő Orsolya testi állapotáról is, amikor az én-elbeszélő számba veszi magán az idő munkálkodásának nyomait: „...olybá tűnt előttem, mintha az idő csak odalent, a téren folytatná szokott útját, benn a ház falai között azonban moccanatlanul állana, [...] hacsak azon romboló munkáját nem számítom, amelyet apámon és énrajtam vitt véghez azon tizenhét esztendő alatt, amelyet e házban töltöttem. Ámbár az emberek pillantása s a kisebbik szobában függő, meglehet eléggé homályos, kerek tükör is mintha arról tanúskodtak volna, hogy énrajtam e rombolás jelei alig-alig mutatkoztak” (275). A test öregedési folyamatai mindazonáltal ritkán jelentenek negatív testélményt Orsolya számára, legfőként azért, mert az ő vonatkozásában az öregedés nem jár együtt a testi szépség (és vonzerő) csökkenésével: „Ha mosdás vagy öltözés közben végigtekintettem testemen, azt éppoly tetszetősnek s virulónak találtam, mint leánykoromban...” (428).

A pozitív testi emlékek textualizálása jóval kisebb mértékben valósul meg a regényben, de meghatározónak mondható az a változata, melynek során mások testi közelléte mint az oltalom biztosítója jelenik meg: „...igyekeztem minél szorosabban odasimulni az oldalához, hogy testének közelségéből merítsek megnyugvást e sötét és félelemmel teljes világban” (12). A szöveg részévé válik továbbá az örömteli szeretkezés leírása, melynek nyelvezete radikálisan különbözik a szenvedélytelen közösülés ábrázolásának nyelvezetétől, ahogy arra Gács Anna rámutat: „Az örömtelen szeretkezés leírása tárgyilagos, részletező, testrészeket, pozíciókat és mozdulatokat nevez meg nem különösebben túlzásba vitt szemérmességgel.”⁷ (Lásd az incesztushoz idézett szövegrészt!) A szenvedélyes egyesülés ábrázolásából viszont kimarad a test, a testi rekvizitumok: „A gyönyör szövegei szimbólumokkal dolgoznak és említést sem tesznek a testről; a test nem magasztalódik fel a szerelemben, hanem inkább felszámolódik, mintha a gyönyört éppen az tüntetné ki, hogy ilyenkor sikerül teljesen megfeledezni forrásának amúgy nyomasztó jelenlétéről.”⁸ Ezt tanúsítja a következő szövegrészlet (Orsolya Szent János feje megtalálásának ünnepén szeretkezik egy idegennel): „Behunytam a szemem, s úgy tetszett, a szél hajtotta tűzfal, amely elől annyiszor menekültem álmaimban, utolér és reám omlik, s én ámulva érzem, hogy ez a tűz nem a kín, hanem a mélységes gyönyörűség forrása, amely mintha megolvasztaná lelkem kemény, külső burkát, hogy testvére, a bennem lakozó tűz kiszabadulva szanaszét röpködjön a külső világban, hogy ott fölhaladjon fákon, füvekben, a föld férgeiben és az ég csillagaiban lakozó rokonságát, hogy én legyek egyszerre mindez: fű, fa, féreg és csillag, s hogy ne legyek többé senki sem” (238).

A kígyó árnyékának néhány szövegrészletéből olyan viszolygás olvasható ki, mely a Julia Kristeva-i abjekció fogalmával hozható összefüggésbe. Az abjekció „a tisztátalan, nemkívánatos tulajdonságok, folyamatok, (testi) jelenségek kizárása, elutasítása”.⁹ Kristeva elkülöníti három formáját, „az étellel és általában az inkorporációval, bekebelezéssel, befogadással; a testváladékokkal, testi melléktermékekkel és holttesttel kapcsolatos szorongásokat, végül pedig a szexuális különbözőségekre irányuló abjekciót”¹⁰, *A kígyó árnyékában* az abjekció tárgyaként minősíthető a holttest, a testi maradványok. Orsolyából viszolygást vált ki pl. egykori kéréje, Lang Mátyás merev teste: „Amikor megemeltem, halkán fölkiáltottam, mert a sző-

⁷ Gács Anna: Orsolya vándorévei. = *Jelenkor*, 2003. 9. 899.

⁸ Gács Anna, i. m. 899.

⁹ Csabai Márta – Erős Ferenc: *Testhatárok és énhatárok*. Jászóvegy Műhely Kiadó, Budapest, 2000. 76.

¹⁰ Csabai Márta – Erős Ferenc, i. m. 91.

nyegbe csavart test meglepően súlyos volt, [...] s a vastag szőnyegen keresztül is érződött már valami viszolyogtató merevség... [...] Terhem puffanva esett le a lábam elé a lépcsőre, s amikor újra fölemeltem, ismét éreztem ama különös, viszolyogtató súlyt és merevséget” (448).

Megjelennek a regényben végezetül olyan testi funkcionálással kapcsolatos mozzanatok, jelenségek is, mint a falánkság vagy az érzékek szenzuális élessége stb. A falánkság Orsolya kedvenc csemegéjéhez, az aszú szilvához és a szamócahoz kötődik, az intenzív szenzuális élmények-tapasztalatok pedig leginkább ízekhez („...lábamnál szamóca fűrészes szélű, tojásdad leveleinek bokrát láttam, s még néhány érett szem is piroslott meghajló szárán. Lehajoltam értük, s nyelvemen előmlött mondhatatlan édességük” (399), szagokhoz-illatokhoz („Kevéssel előbb kecmeregtem elő nagy kínnal-bajjal a tyúkólból, s még ott volt az orromban a poros tollak s a léceket s a padlót vastagon borító, fehér tyúkganéj szúrós szaga. Rekkenő meleg volt, szél sem rebbent, de még ott, a hátulsó udvarban is érzett a liliomok erős, kábító illata, amelyek a ház előtti kiskertben tátogatták viaszos, aranyporral teli kelyhüket a hőségtől kifehéredett égre. A liliomillat elkeveredett a perváta bűzével meg a fa alatt vastag szőnyegben heverő, rothadó szilva édeskés, erjedt szagával” (242).

A kőoroszlán nyelve, a bronzlovas sapkája és a vashíd iránya

A kotnyeles kisinas meglátja, amit más nem lát

Az idén emlékezik meg a magyarság Széchenyi Istvánnak (1791–1860), 19. századi történelmünk egyik legnagyobb alakjának, államférfinak, politikai írónak, a magyar reformmozgalom legjelentősebb alakjának elhunytá másfél évszázados évfordulójáról. E jelentős évforduló kínálja az alkalmat, hogy Széchenyi egyik nagy kezdeményezése eredményeként létrejött építészeti alkotás: az első pest–budai állandó híd, a Lánchíd építéstörténetével kapcsolatos folklórhagyomány adatait felelevenítsük, s egy pillantást vessünk e hagyomány idegen párhuzamaiként felbukkanó szövegváltozatokra.

A Lánchíd, mint közismert, 1838 és 1848 között épült, s ünnepélyes átadására 1849. november 20-án került sor. Az ünnepélyes átadás során – mint a hagyomány tudni véli – váratlan incidens történt. Egy minden lében kanál kotnyeles kisinas a hibátlannak tartott alkotáson olyan hibát fedezett fel, amit más nem vett észre addig, s felfedezésének hangot is adott a helyszínen. Aminek – ugyancsak a hagyomány szerint – gyászos következményei lettek az egyik alkotó sorsa további alakulásában. Az egész esetet újabb változat létrehozása helyett Tóth Béla megörökítésében mutatom be:

„Mikor a lánchíd négy sarkára odatették a négy hatalmas kőoroszlánt, Pest és Buda csodájára járt a gyönyörű faragott képeknek, és azt mondta:

– No ezeknél nincs szebb szobor Magyarországon!

(Ami különben ma is csaknem igaz.)

A magasztaló sokaság között azonban felrúgja a papucsát egy vargaines:

– Hohó, nem érnek ezek az oroszlánok annyit sem mint a macska, mert nincs nyelvük!

Az emberek odapillantanak. Hát szent igaz, amit a vargainas kurjantott. Az oroszlánoknak csakugyan nincs nyelve. A szobrász elfelejtett nekik nyelvet faragni!

Kacagással lett teli a város. No még ilyet nem pipált Európa!

És a szegény szobrász, ki ebben a rettentő feledékenységben leledzett?

Úgy elröstelte a dolgot, hogy beleugrott a lánchídról a Dunába. Ő volt a *hídarvató*, a lánchíd első öngyilkosa.

...Csakhogy hát mindez nem igaz. Az oroszlánoknak van nyelve, ha nem is akkora, hogy lássék (micsoda művész volna, aki ilyesmit csinálna?) és a szobrok jeles faragója, Marsalkó, a nyolcvanas évek közepén az aggok szép csendes halálával, végelgyengülésben múlt ki a világból.

A nyelvetlen oroszlánok anekdotáján sokat nevetett világeletemben. Azt szokta mondani:

– Nem vagyok én hentes, hogy a füstre való nagy nyelveket keresgéljem.”¹

Tóth Béla a vargainas és a nyelvetlen kőoroszlánok hagyományára korábban is felfigyelt, s nem véletlen, hogy egy másik híres művében, a *Mendemondák*² címűben is foglalkozik vele. Ebből világosan kiolvasható, hogy az egész történetet mendemondának tekinti, miként arra utal fentebb idézett összefoglaló szövegében is, ahol – mint olvashattuk – kijelenti a történet végén: „Csakhogy hát mindez nem igaz.” A történet folklórjellegét az is aláhúzza, hogy ebben a másik összefoglalásában a vargainas szavait egészen más megfogalmazásban idézi: „Nini, az oroszlánoknak nincs nyelve!”³ Tehát a változatokat maga is szaporította a két említett dolgozatában.

Tóth nem volt folklorista, szövegében azonban olyan észrevételeket tesz, amelyek ma is idézésre méltóak, mintha a néphagyomány szakértője tette volna: „A vargainas, ki minden hibát elébb lát meg, mint az egész tudákos világ, valóságos legendás alak; de a lánchídi vargainasnak még a nevét is tudta a világ. Frick Jakabnak hívták, s mikor 1897 novemberében Pinkóc túladunai faluban mint öreg ember meghalt, elsírátták az újságok.”⁴ Érdemes figyelni Tóth fogalmazására, mert abból véleménye is kihámozható az egész történet valóságtartalma értelmezésének szempontjából. Azt írja, hogy a vargainasnak még a nevét is „tudta a világ”⁵, nem pedig azt, hogy valóban élt a történetbeli vargainas, s annak mi volt a neve.

¹ TÓTH 1900. 95. Címe: *A lánchíd kő oroszlánjai*.

² TÓTH 1901. Ez a mű második kiadása. A kérdéses rész: 186–188.

³ TÓTH 1901. 186.

⁴ Ugyanott.

⁵ Ugyanott.

Részletet is idéz egy korabeli lapból, amiből az újságok szenzációhajhászó módszereinek már akkor is (1897) kirajzolódó természetéről értesülhet az évszázaddal későbbi olvasó. Ezt a részletet is érdemes idézni, mert abból világosan kirajzolódik a vargaines „felfedezése” néphagyománnyá (pontosabban: közhagyománnyá) alakulásának útja: „Fölfedezése: hogy az orosz-lánoknak nincsen nyelve, gyorsan terjedt el. Egész Pest erről beszélt, s Marsalkó János szobrász sok gúny és csúfolódás tárgya lett. Egy darabig tűrte, míg aztán egy este, mikor megint bosszantották, nagy hangosan azt mondta: »No, hát fogadjunk ötszáz forintba, hogy mikor az orosz-lán úgy tartja a száját, mint az én kőoroszlánjaim, nem is látszhatik a nyelve, mert mélyen lent fekszik.«

A fogadás megtörtént, és Marsalkó elvitte a barátait egy menazsériába, mely az István-téren ütött tanyát s ott aztán bebizonyította, hogy neki van igazsága. Az ötszáz forintot a művész jótékony célra adta.”⁶

Tóth Béla szövegének későbbi részében „országossá lett mendemondának”⁷ minősíti az egész történetet, ami lényegében ugyanazt jelenti, amit fentebb olvashattunk az egész történetet elmesélő „anekdota”-változatban. A „valóságos legendás alak vargaines” alakjának felbukkanását már ő is számon tartotta a pestihez hasonló esetek felsorolásában: „Képeken, szobrokon, épületeken mulatságos hibákat keresni ősrégi mulatsága a népnek. Már Apelles egy képén is *felfedezte a varga*⁸, hogy valamelyik alak cipőjén egy fűzőlyukkal kevesebb van a kelleténél. *A folklore mindenütt emleget*⁹ templomokat, amelyeknek elfeledtek ajtót vagy ablakot csinálni. Örökké megújuló anekdota hőse a szerencsétlen piktor, aki császároknak és királyoknak cudar szórakozottságában a jobb oldalára festi a kardot, s *aztán szegyenében elemészti magát*.¹⁰ De a nép malíciája olykor igazi hibákra is bukkan. Így az 1891-ben leleplezett bécsi Radetzky-szobron már első nap észrevették, hogy a marsál nem ülhet a nyergében biztosan, mert a művész a ló hasa alá elfeledt terhelőt csinálni. E mulatságos hibát később ki is javították.”¹¹

Hogy a Tóth Béla által bemutatott pesti történet valóban folklór, azt nemcsak az általa felsorolt példák (voltaképpen a vargaines esetének változatai) erősítik meg, hanem egyéb külhoni adatok is, amelyek – ismerek-

---

⁶ Ugyanott.

⁷ Ugyanott.

⁸ A kiemelés tőlem: J. K.

⁹ A kiemelés tőlem: J. K.

¹⁰ A kiemelés tőlem: J. K.

¹¹ TÓTH 1901. 187–188. Az idézetben előforduló *terhelő* szó jelentése: Széles szíj, heveder, mellyel lovon, számaron, öszvéren a nyeret, a pokrócot megszorítják; heveder (ÉrtSz).

teim szerint – a nyelvetlen kőoroszlánok anekdotájával még nem kerültek egybevetésre. Az alábbiakban két ilyen példát mutatok be, amelyek azt szemléltetik, hogy a kotnyeles vargainas típusa némi metamorfózison átesve más-más világokban is felbukkan, csupán eddig még nem vettük észre.

A 19. század vége felé, tehát korban is a pesti vargainas történetének kialakulása közelében, a még alig állammá szerveződött Szerbiában döntés született, hogy a fővárosban, Belgrádban emlékművet emelnek a korábban merénylet áldozataként elhunyt III. Obrenovics Mihály (Mihailo Obrenović III) szerb fejedelemnek. A bronz lovas szoborra kiírt nemzetközi pályázat eredményes volt, s mi sem természetesebb azonban, mint hogy a szoborművet nem az első helyezett bécsi szobrász (Pilcz), hanem egy olasz művész, Enrico Pazzi készítette el, s hogy a dolog még nemzetközibb legyen, a bronz lovas szobrot Münchenben öntötték ki.¹²

A kész szoborművet 1882. december 19-én leplezték le az akkori király, Milan, a miniszterelnök, az országgyűlés elnöke, továbbá jeles katonai, polgári és egyházi személyiségek jelenlétében. A beszédek során a megszólalók dicsőítőleg szóltak a szoborba öntött Mihály fejedelem elévülhetetlen érdemeiről Szerbia javára.¹³ A krónikás, akitől mindezt megtudjuk, a következő mondatokkal fejezi be a szoboravatási szertartás ismertetését:

„Az emlékmű leleplezése után hosszabb idő elteltével egy történet terjedt el arról, hogy a leleplezés során egy legényke felkiáltott: »De hol van a sapkája?« A szobrász, aki büszke volt legújabb művére, mivel Firenzében több emlékműve állt már, de főleg amiatt, hogy a fejedelem valós alakját teljes hűséggel megmintázta, amikor meghallotta a legényke megjegyzését, öngyilkosságot hajtott végre. Ez az elbeszélés napjainkra már legendává vált.

Az igazság azonban másmilyen. Enrico Pazzi nem vetett véget életének. Ezek után még hosszú ideig élt és megérte a mélységes öregkort. Amikor elhagyta Szerbiát, búcsúzásul meghatódottságról tanúskodó búcsúlevelet tett közzé egy akkori belgrádi lapban.¹⁴

Ha most az olvasó újraolvassa a Tóth Béla által összefoglalt pesti történetet a kotnyeles vargainas megszólalásáról a lánchídi szoboravatás során, az lehet a benyomása, hogy – mutatis mutandis – vagy a belgrádiak vagy a pestiek koppintották le a maguk „legendáját” a másiktól. A két történet ugyanis annyira egymásnak változata minden részletében, hogy a két szöveg alapján meg lehet alkotni azt az alapmodellt, amelynek alapján ez az elbeszéléstípus működik:

---

¹² PAUNOVIĆ 1971a. 639.

¹³ Ugyanott: 640.

¹⁴ PAUNOVIĆ 1971a. 640.

1. Valamely fontos létesítmény avatása során
2. a tömegben jelen lévő kotnyeles legényke
3. olyasmit vesz észre a létesítményen, amit más nem lát, s ami hibának, hiányosságnak tekinthető, de más nem látja vagy nem teszi szóvá.
4. Az avatáson jelen levő alkotó, aki művét hibátlannak véli,
5. szegényében vagy önérzetében megbántva
6. önként vet véget életének.
7. Az „esemény” híre széles körben elterjed, széltében mesélik, sőt kinevetik, gúnyolják a hanyag alkotót.
8. Az így terjedő történet írásos megörökítést nyer, aminek alapján a későbbi kutatás megismerheti és egybevetetheti az egyes változatokat.
9. A feljegyzők tudják, hogy „legendáról” van szó, aminek nincs köze az igazsághoz, s közlik a valós, cáfoló adatokat is.

Mint láttuk fentebb, Tóth Béla a folklór körébe sorolta akár a pesti vargaines történetét, akár azokat a párhuzamokat, melyeket a kérdést taglaló egyik írásos megnyilatkozásában felsorolt. Mást magunk sem állapíthatunk meg, legfeljebb elismeréssel adózhatunk neki, hogy a közvéleményben magyar anekdotaként terjedő történetnek rámutatott néhány idegen párhuzamára, s már kimondta, hogy a pesti „anekdotahős” valóságos legendás alak, tehát egy népi elbeszéléstípus jellegzetes hőse, akinek jellemzői a változatokban azonos vagy hasonló megfogalmazásban bukkannak fel, vagyis megtestesít egy olyan figurát – amint írja – „ki minden hibát előbb lát meg, mint az egész tudákos világ”.¹⁵ A pesti vargaines és a belgrádi legényke alakjában egy az előkelő és tekintélyes személyiségekkel szemben álló, belőlük gúnyt űző, őket kinevető jellegzetes népi figura alakja fogalmazódik meg, nem csoda hát, hogy magyar és szerb alakváltozatának is nagy közönségsikere volt. (Persze jó lenne áttekinteni a pesti és a belgrádi lapokat is, mert a történet nyilván azokban is lecsapódott, s ott látni lehetne, hogy a kor tömegtájékoztatása miként írta le és kommentálta a széles körben terjedő történetet.)

Ugyanebből a korból, tehát a 19. század utolsó évtizedeiből, ránk maradt egy szerb „népi elbeszélés”, amelynek tartalmi jegyeiben rá lehet ismereni a pesti és a belgrádi történet jellemzőire. Nem azt állítom, hogy ez a történet a két előbbinek a változata, de úgy találom, hogy a kettőhöz nagyon közeli verzióknak tekinthető. A szöveget egy gyálai, tehát Szeged környéki szerb tanító jegyezte fel a 19. század vége felé (pontos időpont nem ismeretes), s szegedi vonatkozású. Nem elképzelhetetlen, hogy a történetnek van magyar változata is (vagy vannak magyar változatai is), melyeket

¹⁵ TÓTH 1901. 186.

én nem ismerem. Ennek a feltételezésnek az az alapja, hogy Bajić kisded könyvecskéjében¹⁶, ahol a most bemutatandó „népi elbeszélés” megjelent, tartalmaz két szerb nyelvű Mátyás-mondát is¹⁷, s feltételezhető, hogy ezek a szövegek magyarul hallott Mátyás-mondák szerb nyelvű lecsapódásai vagy megfogalmazásai az akkori Dél-Magyarország szerb kisebbségének néphagyományában. A Bajić által közzétett történet magyar fordítása így hangzik:

„Amikor Szeged alatt a Tiszán elkészült a vashíd, sok úr és néhány miniszter érkezett Pestről, hogy lássa az emberi kéz e szép alkotását, s hogy megvizsgálja annak erősségét és alkalmasságát. Nézték az emberek a hidat és csodálták szépségét és erősségét, s nem tudtak benne semmiféle hibát találni. Az egyik miniszter észrevette, hogy két bánsági szerb ugyancsak nézegeti hol a hidat, hol az összegyűlt uraságot, ezért maga elé szólította őket, és azt kérdezte tőlük: »Nos, szól, itt vagyunk sokan tanult emberek, de mi nem tudunk semmiféle hibát felfedezni ezen a hídon; ti, az az igazság, egyszerű és tudatlan emberek vagytok, de én szívesen meghallgatnám, hogy ti a magatok faragatlanságában mit gondoltok erről a műről?» Erre az egyik bánsági így válaszolt: »Hitemre mondom, kínos dolog lenne kifogást tenni erre a munkára és kivitelezésre.« A másik meg ezt mondta: »Nos, nagyon bölcs dolog volt részletekről, hogy a hidat a Tiszán *keresztül* építettétek, mert ha rossz órában *hosszában* kezdtétek volna, tán soha be nem fejeztétek.« Mikor ezt meghallotta a miniszter, nevetve mondta: »Amit kerestem, meg is találtam. Bizony jól mondják az emberek: ne hívd a tudóst, hogy ekédet beállítsa, se ne hívd a parasztot, hogy neked könyvet írjon!«¹⁸

Mint látható, ez a történet valamiképpen hasonló a pesti vargaines és a belgrádi legényke történetéhez, de azoknak nem párhuzama vagy változata. Ez a történet inkább a bánsági szerb ember agyafúrtságának szemléltetésére van kihegyezve, aki minden helyzetben feltalálja magát: vagy kerüli az egyenes választ, vagy pedig talpraesetten megfogalmazott mellébeszélésével még annak is szerét ejti, hogy gúnyt űzzön az őt kérdező urakból.

Ez a történet annak is példája, hogy a néphagyományban kialakult prózai elbeszélések hasonló alaphelyzetből kiindulva más-más irányba ké-

---

¹⁶ BAJIĆ 1905.

¹⁷ Mindkettőt bemutattam és tárgyaltam: JUNG 2008a. és JUNG 2008b.

¹⁸ BAJIĆ 1905. 12–13. Címe: *Keresztben és hosszában*. Az anekdota nyilván a Szeged mellett épült vasúti vashíddal kapcsolatos. A hidat 1857 és 1858 között építették, tervezője és előállítója egy francia cég volt, s a helyszínen szerelték össze a helyi munkások francia irányítás alatt. Ünnepélyes avatása 1858. december 2-án volt. A hagyomány szerint a hídaton a történetben említett két bánsági szerb atyafi is jelen volt.

pesek eljuttatni a végkifejletet. A szegedi történet alapszituációja ugyanis létrehozhatta volna a pestihez vagy a belgrádihoz hasonló népi próza változatát is. Sajnos, kézikönyvek hiányában nem tudom megállapítani, hogy akár a pesti és belgrádi, akár a szegedi eredetű történetnek (népi elbeszélésnek) típusát a megfelelő katalógusok feldolgozták-e, megvan-e a típuszámuk, felsorolásra kerültek-e nemzetközi változataik. Abban azonban reménykedem, hogy a szegedi magyar néphagyomány és a gazdag szegedi művelődéstörténeti irodalom ismerői egyszer előássák, vagy már régen előásták a két virtuális népi elbeszéléstípus változatait, csak én nem tudok róla vagy róluk.

Irodalom

BAJIĆ, Svetozar

1905 *Srpske narodne pripovetke iz Banata*. Novi Sad

JUNG Károly

2008 *Tanulmányok a Mátyás-tradíció délszláv kapcsolatairól. Déli szláv Mátyás-énekek és Mátyás-mondák eredetiben és magyar fordításban*. Újvidék

2008a A Mátyás király lustái (AaTh 1950) szerb változata. In: *JUNG 2008*. 53–64.

2008b Mátyás király lusta lányát megtanítják dolgozni. In: *JUNG 2008*. 103–109.

PAUNOVIĆ, Marinko

1971 *Beograd kroz vekove*. Beograd

1971a Legenda o gologlavom spomeniku. In: *PAUNOVIĆ 1971*. 638–641.

TÓTH Béla

1900 *A magyar anekdotakincs III*. Budapest

1901 *Mendemondák*. A világtörténet furcsaságai. II. jav. és bőv. kiadás. Budapest

Jegyzetek József Attila délszlávországi ismeretéhez

Költőnk neve és műve a délszlávországi magyar irodalomban viszonylag hamar, már a húszas évek második felében feltűnik, jelképpé azonban csak a költő halála után válik. Kultusza szinte halála pillanatától napjainkig tart. Irodalmunk József Attila emlékét a leghívebben és a legtartalmasabban abban a negyedszázadban ápolta, amely 1937-ben kezdődött s 1962-ig tartott.

De minderről beszéljenek az irodalomtörténeti tények.

Az 1980-ban tartott újvidéki József Attila-értekezleten felolvasott dolgozatomban a költő jelenlétét a vajdasági irodalomban 1928 karácsonyától számítottam.¹ A *Bácsmegeyi Napló* ünnepi számában ugyanis ekkor három József Attila-vers jelent meg. A válogatás és a gondozás a hírlap irodalmi szerkesztőjének, Haraszi Sándornak volt az érdeme. A *Karácsony*, a *Jónál jobb* és az *Öröklét* című versek variánsok, s ezt a tényt a legutóbbi kritikái kiadás is rögzítette.²

De nézzük, milyen elfelejtett dokumentumok módosítják József Attila korai ismeretének dátumát.

Péter László Két dedikáció címmel 1959-ben egy rövid írást közölt az *Élet és Irodalomban*.³ A publikált József Attila-ajánlás a *Nem én kiáltok* című kötetben így szól:

Gantner Aladár barátomnak, hogy derék és nemes barátját (ti. engemet) magasztos buzgalommal mutassa be Jugoszláviában, annál is inkább, mert ez elsőrendű kultúrészükséglet: intelligens zsebeim számára.

¹ Pastyik László: József Attila és a jugoszláviai magyar irodalom a két háború között. *Hungarológiai Közlemények*. 13. évf. 3(48.) sz. 281–285.

² *József Attila összes versei*. Rögtönzések, tréfák, személyes érdekű apróságok. Jegyzetek. Kritikai kiadás. Közzéteszi Stoll Béla. Budapest, 2005. 59. és 80.

³ Péter László: Két dedikáció. *Élet és Irodalom*, 1959. december 4. 49. sz. 5. In uő: *József Attila nyomában*. Válogatott írások. Budapest, 2000. 75–76.

A verseket nem muszáj elolvasni, különben használat előtt febrázandó az érdeklődés; börkötésben az asztalon már messziről tehetséges, mindamellettszeretettel

Wien, 1926. ápr.

József Attila

Péter László tanúsága szerint Gantner Aladár 1959-ben szentendrei tisztviselő volt. A könyvet és az ajánlást pedig azért kapta, mert Bécsben volt együtt József Attilával, s a költő szűkös időszakaiban szállást is adott neki.

Számunkra is talány, hogy Gantner Aladár mi módon mutathatta volna be Jugoszláviában már 1926-ban József Attilát. Melyik irodalmi orgánnummal volt kapcsolata? Mert a dedikáció azt sejteti, sőt serkenteni akarja, hogy tegyen valamit költő barátja délszlávországi ismeretéért.

Sajnálatos, hogy ez az adat nem épült be Szabolcsi Miklósnak a József Attila-monográfiájába.⁴ Hogyan kerülhette el a figyelmét? Hiszen Péter Lászlónak a költőnkkel kapcsolatos minden más adatát kritikailag megvizsgálta és beépítette munkájába.

Egy másik homályba merült mozzanat, hogy József Attila és Csuka Zoltán együtt szerepelnek verseikkel a *Levelek* című avantgárd röpiratban. A szocialista fiatalok irodalmi lapja Erg Ágoston és Heves Ferenc szerkesztésében jelent meg Máramaroszigeten. Az 1926. május 15-én megjelent szám Bevezetés című írása a terveikről azt írja, hogy eredetiben és fordításban szeretnék bemutatni az új művészet keresésének és eredményeinek objektív képét. Csuka Zoltán az *Életérzés lázos őszben* című versével szerepel, József Attilától pedig a *Kilóméterekkel* című költeményt közölték. Az irodalomtörténet-írás tanúsága szerint József Attila korai korszakában az aktivizmus poétikai eredményeit is szem előtt tartotta. S nem véletlen, hogy a kései aktivizmus protagonistái felfigyeltek rá.⁵

A magyar irodalom életében 1928 jelentős pillanat. Most csak azt a mozzanatot emelem ki, hogy 1928-tól jelennek meg Pesten, Csuka Zoltán megfogalmazása szerint, „irodalmunk itthonról elszakadt szegénylegényei”.⁶ Ezt a dehonosztáló megfogalmazást Herceg János vajdasági irodalommal kapcsolatos írása váltotta ki.⁷ Kik voltak a szegénylegények?

⁴ Szabolcsi Miklós: *Érik a fény: József Attila élete és pályája 1923–1927*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977

⁵ Szabolcsi Miklós: i. m. 169–177. és 477.

⁶ Figyelő [Csuka Zoltán]: A vajdasági irodalmi csárda szegénylegényei. *Képes Vasárnap*, 1928. április 8. 15.

⁷ Herceg János: *A jugoszláviai magyar irodalom*. Híd (Budapest), 1928. 3–4. sz., 204–206.

Csak néhány vajdasági fiatal, aki a pesti kávéházi asztalok mellett burjánzó irodalmi közegben kereste a megmérettetés és kitorés lehetőségeit. Mindegyikük kapcsolatba került József Attilával. Ezt a korszak, a literális viszonyok és az eszmék kavargása is elősegíthette.

A becskerekai Aszlányi Károly és József Attila alkalminak minősíthető barátságát két dokumentum erősíti meg. *A Nem én kiáltok* című kötetet, amely 1972-ben került a Petőfi Irodalmi Múzeumba⁸, a következő ajánlás teszi tartós értéké:

*Aszlányi Károlynak
szeretettel
Budapest, 1928. ápr.
József Attila*

A másik tény, hogy József Attila könyvismertetést közölt Aszlányi Pénz *a láthatáron* című regényéről. Alkalmi, udvarias és az irodalmi piac viszonyainak megfelelő írásról van szó. Nem sok szót veszteget rá a két textológiai kiadás sem.⁹

Földi Ilona zombori származású költőnő 1928 decemberében találkozott József Attilával Budapesten. *A Nem én kiáltok* kötetbe a költő négysoros dedikációt írt:

*Földi Ilonának, az embernek
kijáró barátsággal és a tehetséget
megillető szeretettel adom ezt a régi
könyvemet: hibái okulni valók.
Budapest, 1928. dec.
József Attila*

Erről az ajánlásról és a költőnek a kézíratairól és levelezéséről készült katalógus tájékoztat.¹⁰

A dedikált kötet tulajdonosának sorsával Káich Katalin foglalkozott.¹¹

---

⁸ József Attila kézíratai és levelezése (Katalógus). (Összeállította M. Róna Judit). Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1980. 374. Az 1948. sz. tétel.

⁹ *József Attila összes művei III.* Cikkek, tanulmányok, vázlatok. Akadémiai Kiadó, [Budapest] 1958. 74. és 313., illetve József Attila: *Tanulmányok és cikkek 1923. 1930.* Szövegek. Osiris Kiadó, Budapest, 1995. 281–282. és 252.

¹⁰ Vö. 8 jegyzet. 376. Az 1955. sz. tétel.

¹¹ Káich Katalin: Egy József Attila dedikáció nyomában. *Hungarológiai Közlemények.* 1980. 3(48.) sz. 239–243.

Herceg János első pesti tartózkodásakor a Bartha Miklós Társaságban ismerte meg József Attilát. Emlékirataiban egy helyütt arról ír, hogy a Társaságon belül „a harmadik csoport az irodalomé volt, s én annak a szélein jártam. József Attilának volt abban tábora, ha nem túlzás a szó, és Simon Andornak, az említett sajkókazai bányásznak, aki addigra már ugyancsak megjárta Bécset, a modern magyar költők szinte kötelező emigrációs iskoláját”.¹² Tartósabb vagy mélyebb nyomot hagyó kapcsolat nem keletkezett a két író között; hacsak az nem, hogy Herceg János ápolni igyekezett József Attila kultuszát. A költő halála után ismertette a *Kalangyában* József Jolán biográfiai könyvét¹³, és az 50-es években is írt az akkori romániai magyar József Attila életrajzi kutatásokról.¹⁴

1929-ben a jugoszláviai januári diktatúra bevezetése után a szabadkai *Bácsmegyei Napló*ban dolgozó pécsi emigráns újságírókat kiutasították az országból. Közülük többen visszatértek Magyarországra, és Pesten keresték az irodalmi, publicisztikai vagy politikai mozgalmi lehetőségeket.

A legnevesebb, de legtöbb irodalmi kapcsolattal és mély pártmozgalmi gyökerekkel Haraszti Sándor rendelkezett. Társaként említhető, igaz, csak irodalmi vonalon, Tamás István.

Haraszti Sándor pesti életéről és irodalmi barátságairól Illyés Gyula készített naplójegyzeteket. 1930. november 15-én (szombaton) írja a következőket: „Hatra a *Ptoe*-ban kell lennem, a Bartha Miklós társaságból kivált »ifjak« (mind idősebb, mint én) tartanak megbeszélést a baloldali munkásifjúság képviselőivel egy közösen szerkesztendő folyóirat ügyében. Vagyis beléptemkor jelen vannak a *Ptoe* egyik kis termében: Fábíán Dániel, Kodolányi, Simon Andor, Haraszti, Sándor Pál, Antal Sándor, Ember Ervin s még pár fiatalember. Nekem kell az összekötőnek lennem.”¹⁵ A megbeszélés témája lapindítás. A vitatkozó társasághoz valamivel később József Attila is csatlakozott. A több órás csapongó beszélgetés összegzéseként írja Illyés Gyula, hogy végre eljutottunk több lehetséges lapcímig. „Ezzel elváltunk. Fél tizenkettő volt. A Körútra a Király utcáig együtt jöttem Haraszttal, Józseffel, Antallal és a blúzós diákkal. A költészetről folyt a szó. József át fogja írni eddigi verseit forradalmiakká és kiadja, *Üsd a tőkét, ne siránkozz* címmel.”¹⁶ József Attila betiltott kötetének itt hangzott el az első címváltozata.

¹² Herceg János: *Két világ*. (?) Újvidék, 1972. 46.

¹³ Herceg János: József Jolán: József Attila élete. *Kalangya*, 1940. 472–473.

¹⁴ Herceg János: „Nemzett József Áron.” *7 Nap*, 1958. január 12. 3. sz. 7.

¹⁵ Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1929–1945*. Budapest, 1986. 25.

¹⁶ Uo. 26.

József Attilával kapcsolatban Haraszi Sándor az emlékirataiban visszaemlékezik balos türelmetlenségére, s hogy megbánta azt a cikkét, amelyet a *Korunk*ban jelentetett meg a Bartha Miklós Társaság által kiadott József Attila–Fábián Dániel-röpiratról.¹⁷ A *Ki a faluba* című dolgozatot a „magyar eszerek” produktumának minősítette.¹⁸ Bár a röpirat szerzői a glossza megjelenése után szakítottak a Bartha Miklós Társasággal. Mindezt csak azért említem, hogy illusztráljam, milyen komoly irodalmi és ideológiai hatást gyakorolt Haraszi Sándor környezetére, aki két párt iskoláját is kijárta.

Tamás István is ezekben a hónapokban kerülhetett kapcsolatba József Attilával vagy csak ekkor figyelt fel költészetére. Ezt az állítást támasztaná alá az az adalék, hogy Tamás István *Fej vagy írás* című cikkében reagált József Attila Babits-tanulmányára (*Az Istenek halnak, az ember él*).¹⁹ Ezt írja: József Attila „röpiratával, amelyben alaposan leszedi Babitsról a keresztvizet, végképp bezárta maga mögött a kapukat. Pedig ez a tanulmány – eltekintve a fiatalos, túlzott heveskedéstől – okos, érdekes és eredeti munka. De persze agyonhallgatták”.²⁰

Haraszi Sándor és Tamás István Magyarországra való távozása után a *Napló* a harmincas években többet nem foglalkozott József Attilával, majd csak a halála után emlékezett meg róla.

Van azonban egy másik kapcsolatlánc, József Attila – Haraszi Sándor – Debreczeni József, amelyről megfeledeztünk. Csak néhány mondatban vázolnám a tényeket, amelyekben az összekötő szerep Haraszi Sándoré volt.

Az 1960-as évek elején folytak a József Attila kritikai kiadás III. és IV. kötetének munkálatai. Ekkor kerültek a textológiai vizsgálatok fókuszába József Attila román költőktől való fordításai. A József Attila-hagyatékából olyan verskéziratok is megkerültek, amelyeket Debreczeni József nyersfordításokból műfordított. Szabolcsi Miklós az Irodalomtörténeti Intézet nevében kért a Belgrádban élő Debreczeni Józseftől felvilágosítást, hogy segítsen tisztázni egy József Attila-problémát. Ugyanis József Attila később ugyanazokat a román verseket fordította, mint amelyeket korábban Debreczeni ültetett át. Egy interjúban Vukovics Gézának Debreczeni azt nyilatkozta:

„1933-ban, a legnagyobb gazdasági válság idején a pesti Ünnep című képes hetilap szerkesztője voltam. Akkortájt a rokonszenves Káldor atya, a

¹⁷ Haraszi Sándor: *Beféjezetlen számvetés*. Budapest, 1986. 167–168.

¹⁸ Haraszi Sándor: Magyar eszerek (Ki a faluba). *Korunk*, 1929. 759–760.

¹⁹ *Napló* (Szabadka), 1930. február 15.

²⁰ Uo.

legnaivabb pesti kiadó meghirdette az »Utódállamok lírai antológiáját«. A délszláv ciklusnak szánt, majd száz átköltésem szerencsésen ott is veszett a Káldor-könyvkiadó Petőfi Sándor utcai Wertheim-szekrényében, békés szomszédságában a szintén elkészült csehszlovák és román anyagnak. Az előzetesből, mondanom sem kell, mégsem lett könyv sohasem. Ehhez már túlon túl vészterhes volt az a sokat emlegetett kulturális Duna-völgye. A román költők magyar nyelvű tolmácsolására Balta Mózes, a román királyi követség akkori kultúrattaséja nyersfordításokat bocsátott rendelkezésemre. Mintegy 40 román verset ültettem át. Azt hittem, az egész munka az enyészete. Nagy meglepetés volt tehát számomra, amikor harminc esztendő múltával megtudtam, hogy a pesti Petőfi Múzeum József Attila osztályán az én fordításaimat is őrzik, igaz mindössze csak négyet-ötöt, méghozzá József Attila hagyatékaként.²¹

A műfordítás-kéziratok kapcsán mondta el visszaemlékezésében Debreczeni József azt is, hogy Haraszi Sándor közvetítésével csak egyetlenegyszer találkozott József Attilával a Japán kávéházban. Mindössze egy órát beszélgettek, s a további kapcsolat abban merült ki, hogy József Attila verseket adott az *Ünnep* szerkesztőségének. Ehhez mi csak azt tehetjük hozzá, hogy a képes hetilap verskérő szabványlevele megjelent a József Attila válogatott levelezésében, és hogy ennek a szerkesztőségnek volt tagja Herceg János is a harmincas évek derekán.²²

Itt jutottam el egy problémához, azaz egy eddig ismeretlen dokumentumhoz, amelyet a József Attila-hagyaték őriz.²³

De előbb el kell mondani, hogy József Attila a *Szép Szó* szerkesztőjeként a folyóiratban igyekezett bemutatni a szomszéd népek irodalmait. Román, valamint cseh és szlovák nyelvű fordításai itt jelentek meg. A folyóirat repertóriumát nézegetve mindig hiányoltam a délszláv adatokat, azaz csak egy Cankar-regény recenziójára akadtam. Most, amikor erre a dolgozatra készültem, bukkantam az alábbi levélre, amely a hiányérzetemet megnyugtatója, de megoldatlan kérdéseket is feltesz. Íme a levél:

Címzése: Gospodin
                  József Attila, pjesnik
                  Budapest
                  Káplár u. 5.
                  Mađarska

Belgrád, 37. VII. 5.-én.

²¹ Vukovics Géza: József Attila hagyatéka. Hogyan jutottak Debreczeni József kéziratai a nagy magyar költő birtokába. *Magyar Szó* (Újvidék), 1965. május 1., 2., 3. 119. sz. 8.

²² *József Attila levelezése*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 459. és 703. A 480. sz. tétel.

²³ Vö. 8. jegyzet 314., 156. 2. sz. tétel.

Pešči Irodalmi
Múzeum
FA. 854.

1937. VII. 12.

Марке лепите
ПРЪМ ДЕСНОМ УГМ

Gospodin

József Attila, pjevalnik

Budapest

Káplár u. 5.
Madarska

21 Edition M. V. Neskovic K. Stankovica

Kedves József Attila! Belgrad, 57. VII. 5.-én.
Füvéghesén üdvözlöm Jugoszlávia
fővárosából. A kéziratokat beküld-
tem, remélem már meg is jelentek
a dolgozok. A „Szép szó” nek néhány
hét múlva küldök fordításokat
az új szerzők költők verseiből. Azt
hiszem nem lesz ez ideigetlen, mert
magamul meg alig, vagy egyáltalán
nem ismerik az új szerzők dol-
mát. Termelményükre nem tu-
dom hogyan lesz idém. Kb. auguszt-
tus 20-án utasom ismét bejött, de
ez is lehet, hogy hamarabb. Remé-
lem jól van és termia verseket!
A vízlelés új üdvözlő barátai lendör

„Kedves József Attila!

Szívelyesen üdvözlöm Jugoszlávia fővárosából. A kéziratokat beküldtem, remélem már meg is jelentek a dolgok. A „Szép Szó”-nak néhány hét múlva küldök fordításokat az új szerb költők verseiből. Azt hiszem nem lesz az érdektelen, mert magyarul még alig, vagy egyáltalán nem ismerik az új szerb irodalmat. Tanulmányíráásra nem tudom hogyan lesz időm. Kb. augusztus 20.-án utazom ismét Bpestre, de az is lehet, hogy hamarabb. Remélem jól van és termi a verseket?! A vizlátásig üdvözli Bánodi Sándor”

A bélyeggel ellátott és felülbélyegzett lap tintairású, és a képes oldalon olvasható szerb felirat: Beograd. Terasa na Kalemegdanu. Pogled na Savu. Ugyanez a szöveg franciául. A dokumentum provinenciájáról annyit közölnek, hogy Szántó Judit (?) törzsanyagából (1949). Tehát a képeslap József Attila hagyatékában maradt fenn.

Bánodi Sándor személyéről nem tudunk semmit, azaz csak azt, amit a levélből ki lehet hámozni. A címzés három szerb szava közül a pjesnik inkább a horvát nyelvre utal. Freudi tévesztésnek minősíthető, hogy a Magyarországon kézbesítendő lapot szerbül címezte Bánodi Sándor, holott elég lett volna a postai elindításhoz a szerb országnév: Mađarska.

Az utcanév árulkodó, mert nagyon pontos. József Attila 1937. május elsején költözött a Káplár utcai lakásba, amely mint ismeretes, egyben utolsó budapesti lakhelye is volt.

Ebből következik az, hogy József Attila és Bánodi Sándor valamikor májusban beszélte meg a kézirat- és fordításügyeket, s akkor még a költő egészséges volt. József Attila lelki összeomlása a levél belgrádi keltezése (július 5-e) után történt. A szakirodalom több dátummal operál, de legkihívóbb Illyés Gyuláné feljegyzése, amely július 20-áról beszél. A levél az 5-e és 20-a közötti időszakban József Attila kezébe juthatott. Befolyásolta-e a küldemény József Attila cselekedeteit, azt nem tudjuk, mert a dokumentummal az eddigi irodalomtörténeti kutatás nem foglalkozott, nem sorolta a megvilágító problémák közé. Mi lehetett ennek az oka? Rejtély, amit fel kell oldani.²⁴

Újvidék, 2005. december 8.

---

²⁴ A dolgozat írásakor ismeretes volt számomra, hogy készül József Attila levelezésének összes kiadása, s reméltem, hogy kérdéseimre választ ad e gyűjtemény. Sajnos, B. S. személyét Stoll Béla sem tudta kideríteni. Vö. *József Attila levelezése*. Budapest, 2006. 730. A vonatkozó rész: 621. sz. tétel.

Kényszerhelyzetben árnyalatokért

Az áprilisi Híd és a körülmények

3.

Ilyen előzmények után Sinkó Ervin 1950. június 20-a körül találkozott a Magyar Osztály tanácstermében a vajdasági fiatal magyar írókkal. Ott voltam az előadásán, amelyről gyorsírói jegyzetek készültek. Sinkó azok alapján összehozott egy, mintegy két újságlapot betöltő szöveget, s azt az *Ifjúság Szava* szerkesztőségének a rendelkezésére bocsátotta. A beszámoló június 24-én jelent meg *A Híd áprilisi számáról*, öthasábos, egész oldalas címmel. A tördelésnél ott voltam a nyomdában. Már nem emlékszem, név szerint ki volt az ügyeletes szerkesztő. Talán Madarász András, későbbi sógorom? Ő is B. Szabó György tanítványa volt a Tanárképző Főiskolán. Vagy a csantavéri parasztfiúból újságíróvá serdült Firicz István? A cím alá, a középső három hasábra, alcímként bekeretezve ezt tettük: *Sinkó Ervin beszélgetése Vajdaság fiatal íróival*. Az alcím alatt középpűt Sinkó Ervin egyhasábos fényképe díszelgett. De nem volt aláírása. Helyette a kép alá, nagyobb betűvel, a közcímek egyike került. Sinkó beszédéből emeltük ki. Így hangzott: *Egyetlen cenzorunk szocialista lelkiismeretünk*. A kép alá, az első sorba, egyhasábosan – mintegy képaláírásként – ezt szorítottuk be: *Egyetlen cenzorunk*. A többi ez alá, egyhasábosan, a második és a harmadik sorba került. Amolyan kicsinyes bosszúból tettük, s kíváncsian vártuk, miután megjelenik, észreveszi-e valaki. Csak Fehér Ferenc vette észre. Tehetlenségünkben jobb híján hármásban kuncogtunk rajta. Ma már látom, éretlenül és méltatlanul jártunk el.

Sinkó három részre osztotta beszédét. Az első részben a vajdasági magyar írók elhivatottságáról beszélt, a másodikban a kritikusokkal, nevezetesen Rehákkal és Gállal foglalkozott, a harmadikban pedig a fiatal írók szövegéről mondott külön-külön véleményt, sokkal inkább a mesterségbeli tudás, semmint az eszmeiség vagy a művészi teljesítmény szempontjából. Előljáróban kiemelte, hogy a szocializmusban nem lehet turgenyevi

értelemben az apák és a fiúk harcáról beszélni. Az öregek is, a fiatalok is, akik a szocializmust építik, forradalmárok. Ő ezért nem kíván „csak fiatalokról” beszélni. „Akik pedig ellene vannak a szocializmus építésének, azok ellenségeink” – mondta ki Sinkó a szentenciát. Mintha a kettő mellett harmadik nem is létezhett volna. Társutas, ellenfél, vagy másként gondolkodó.

Megállapítva, hogy azok a változások, amelyek a jugoszláviai magyarok körében napjainkban történnek, nagyon fontosak, Sinkó rátérhetett mondanójának lényegére. „Mi, jugoszláviai magyarok – emelte ki –, egész hangosan, nyíltan és félreérthetetlenül valljuk, hogy jó magyarok vagyunk, és azok akarunk lenni. Különös szerencsénk az, hogy éppen itt lehetünk jó magyarok és éppen azáltal, ha jó jugoszláv hazafiak vagyunk. Miért? Vessünk egy pillantást a határon túlra. Bizonyos, hogy odaát Magyarországon óriási változások mentek végbe. Magyarországon a Vörös Hadsereg segítségével csakugyan megvalósult a magyar nép sokévszázados álma: Magyarországon a Vörös Hadsereg likvidálta a grófok és kapitalisták uralmát. De bármilyen óriási horderejű is ez az esemény, hogy a magyar nép odaát megszabadult a grófok és kapitalisták alól – az a hatalom, amely a népet felszabadította, ugyanakkor hódító is volt, hódító olyan értelemben, hogy Magyarország mindmáig megszállott ország, és szolgailag alárendeli saját érdekeit a Szovjetunió érdekeinek.”

A vajdasági magyar írók decemberi kiskongresszusukon még mélyen – s feltűnően – hallgattak a Szovjetunió és a csatlósai közötti viszonyról, Sinkó viszont fél év múltán már a legélesebb hangnemben beszélt erről. Ég és föld volt e két magatartás között. Való igaz, hogy Sinkó már 1950-ben megfogalmazta azt, amivel a magyarországi közélet nyilvánosan csak hosszú évek múltán szembesült: hogy a Szovjetunió felszabadította ugyan Magyarországot – persze, a német megszállás, illetve a nyilas terror alól –, de tüstént, méghozzá huzamos időre meg is szállta azt. Viszont helytálló-e az, amit Sinkó az idézet folytatásában mondott? „S hogy ilyen körülmények között ott nem fejlődik, nem fejlődhetett ki igazi, szocialista irodalom sem, az természetes. A magyar irodalom, – illetve azok a nyilvánosságra kerülő sajtótermékek, amelyek ott megjelennek, szolgálai másolatai, rossz fordításai a mai szovjet irodalom egyénietlen bizantinizmusának. A magyar irodalomban nehéz valami magyar forradalmiságnak még a nyomát is felfedezni...” Aligha hitte el bárki a fiatal írók közül Sinkónak, hogy a magyarországi magyar irodalomban jelentős – ha nem is szocialista – alkotások nem, hanem csupa selejt kerül napvilágra. Ma ez ötlik fel bennem: ki ellen vétenék, ha Sinkó *Tizennégy nap* című regénye mellé odatenném Déry Tibor *Befejezetlen mondat* című regényét?

Miután feltette a szónoki kérdést, hogy ilyen körülmények között mi a feladata a szocialista Jugoszláviában a magyar íróknak, Sinkó emlékeztetett arra, hogy a jugoszláv népek felvették a harcot a német hódítók ellen, de négyéves harcuk során népi forradalmukat is véghezvitték. Lenin szerint egy forradalom idején a nép évszázadokat ugrik át fejlődésében. Jugoszlávia népeinek esetében a forradalom négy éve egy békés évszázad fejlődésénél is többet hozott a politikai és az emberi érettségben. A vajdasági magyarok viszont, noha volt Petőfi brigád, voltak nagyszerű kivételek is, többségükben csak a szemlélő szerepét vállalták – mondta Sinkó –, s ha aktív harcosok voltak, többnyire nem a szabadságharcosok, hanem az ellenség soraiban ragadtak fegyvert. Mi lett ennek a következménye? Sinkó szerint az, hogy „a magyar tömegek ma politikai aktivitásban, szellemi érettségben, öntudatban elmaradnak hazánk többi népei mögött”. Kiemelve, hogy a felszabadulás óta a vajdasági magyarok nagyot fejlődtek, Sinkó így folytatta: „Mi más lehetne a vajdasági magyar író feladata, mint ezt a fejlődést szolgálni, meggyorsítani, azon lenni, hogy a lehető legrövidebb időn belül eltűnjék az a különbség, mely a társadalmi aktivitás és a politikai érettség tekintetében a magyarság és Jugoszlávia többi népei között még mindig fennáll.”

Akkor sem értettem, ma sem értem, miért akarta Sinkó ezt a nemzeti szempontból kisebbségi érzést, illetve tudatot ránttukmálni. Egyszerűen nem mondott igazat. A horvátok közül is igen sokan szolgáltak az usztasáknál és a domobránoknál, a szerbek közül is sokan Nedić katonaságánál, Ljotić önkénteseinél, Draža Mihailović csetnikjeinél, a szlovének közül is a fehérgárdisták soraiban, a montenegróiak közül is az olasz megszálló szolgálatában álló csetnikek soraiban, a bosnyákok közül is a légióikban és a külön bosnyák összetételű SS-alakulatokban. Jugoszláviában 1950-ben már nem azt számolgatták, hogy melyik nemzet soraiból milyen részarányban harcoltak az ellenség soraiban, hanem azt ismételték, hogy minden nemzet és nemzetiség soraiból épp elegenden harcoltak a népfelszabadító hadseregben ahhoz, hogy minden nemzet és nemzetiség kiérdemelje az egyenjogúságot. Ha azt, amit Sinkó mondott, egy hazai – vajdasági – szerb mondta volna a szemünkbe, 1950-ben már aligha hagytuk volna szó nélkül. Akivel csak beszéltem azok közül a fiatal magyar írók közül, akik bejártak az *Ifjúság Szava* szerkesztőségébe, a fentiek hallatára Sinkótól megbántva elfordultak. Beszédének más részeit is fenntartással és vállvonogatva, sőt előítéllettel fogadták.

Sinkó azonban a feladatok dolgában nem tudta, mi az elég. „Nincs ma szabadabb ország a mi hazánknál – nézett a szemünk közé. – Nincs ma még egy ország, mely úgy megállná a sarat, mint Jugoszlávia, mind

Amerika, mind a Szovjetunió hegemonisztikus törekvéseivel szemben.” Kiemelte, ha segítünk fejleszteni a vajdasági magyarság szocialista öntudatát, egyszersmind a magyarországi magyaroknak is szolgálatot teszünk. Ugyanis a tájékoztatóirodás politikának előbb-utóbb vége szakad. „S akkor a Tájékoztató Iroda béklyóitól felszabadult magyar nép azt kérdi majd tőletek, vajdasági magyar íróktól: ti akik szabadon élhettetek, alkothattatok, akiknek nem a nagy-orosz politika írta elő, mit és hogyan írhattok, ti, akiknek egyetlen cenzorotok a saját szocialista lelkiismeretetek és felelősségérzetetek volt, ti, akik annyival kedvezőbb helyzetben voltatok, éltetek-e a szabadsággal, mit alkottatok, mit hoztok most nekünk? Vajon nem volna-e szép, ha akkor ti egy sereg magyar könyvre mutathatnátok, melyek az új szocialista magyar kultúrának törtek utat, könyvekre, művekre, melyek majd példái és mintaképei lehetnek amazoknak odaát.”

Halálos csend volt a teremben. Ilyen lehangoló pátozra aligha számíthatott bárki. Aki nem kótyagosodott meg tőle, annak nem kellett utóbb kijózanodnia. Nem elég, hogy a szovjet már nem diktálhat, az kell, hogy más se diktálhasson. Márpedig diktált. Sinkó úgy tett, mintha e téren nálunk nem látna bajt. „Igaz, ez nem könnyű feladat. De csak nagy célokért érdemes harcolni. S ez a mai összejövetelünk legyen egy lépés a nagy célok megvalósításához” – mondta Sinkó álcázott propagandisták megnyerő mosolyával, miközben észre sem vette, hogy közönsége számára a látóhatár egy ifjúsági folyóirat kiharcolásánál mint elérhetetlen álomnál lezárult. Sinkó – túlzásai ellenére – széles látókörű európeér volt, közönsége viszont a falujától is alig tudott elszakadni.

Sinkó csak ez után a hazafias bemelegítő után tért rá az áprilisi *Híd* ügyes-bajos dolgaira. Azzal kezdte, „nagy hiba” volt, hogy a bevezető „hamis bélyeget ütött az egész számra”. Nem akadtam fenn azon, hogy jó kifejezés volt-e arra, amit mondani akart, a „bélyeget ütött rá”. B. Szabó csupán beharangozott. Nem bélyegezett meg senkit és semmit. Sinkó szerint azt állítani, hogy a fiatalok művészi formában fejezik ki társadalmi valóságunkat, a megváltozott társadalmi tudatot, meg hogy megrajzolják az új ember arcát, erkölcsét, érzésvilágát, gondolkodásmódját – mindezt idézte, anélkül, hogy B. Szabó nevét említette volna –, nos, erre Sinkó így reagált: „Ez az állítás a legendákhoz képest korai. Amikor Rehák László kritikájában ezt a tényt leszögezi – hogy ez nem felel meg – én ebben tökéletesen egyetértek Rehákkal.” Hovatovább Sinkó szerint Reháknak kötelessége volt az olvasót figyelmeztetni arra, hogy a bevezető mást ígér, mint amit a szám nyújt. Ehhez azonban tüstént hozzátette: „De ezért az íráskor szerzőit le kell büntetni, ez sem kisebb hiba.” Majd így folytatta: „Nem értek Rehákkal egyet, hogy bizonyos merevséggel állította fel követelmé-

nyeit, kész mércét alkalmaz és minthogy a mértéket úgy találja, nem ütik meg az írók, pálcát tör felettük. Ez a fajta »elvi« kritika nem konstruktív. Nincs benne elég odaadás, elég szeretet, nem konkrét kritika. Ilyen elvi dogmatizmus irodalomra alkalmazva nem tesz szolgálatot az irodalomnak, hanem elriasztó, bénító hatású.”

Teljes mértékben egyetértettem vele. De arra is tüstént felfigyeltem, hogy a „hibákat” rangsorolva Sinkó szemében más-más okból B. Szabónak és Reháknak egymás mellett a helye.

És a harmadik megbírált személy? Sinkó beszélt egy „másik cikkről” is, amelyikben ugyancsak ledorongolták az áprilisi *Híd* szerzőit, és amelyet ő, ha annak a lapnak a szerkesztője lett volna, ahol megjelent, nem közölte volna. Sinkó valami miatt nem mondta ki Gál László, a „másik cikk” szerzőjének a nevét, de világos volt, hogy az ő kritikájára gondolt. „Ez a cikk a kritikának azt az orosz módját alkalmazza, amit nálunk semmiképpen sem szabad meghonosítani. Ez az a módszer, amely kritika helyett egyszerűen ellenforradalmi műnek nyilvánítja azt a művet, mellyel nem ért egyet.” Állítását szemléltető idézte Gálnak azt a kijelentését, miszerint aki húszéves korában irodalmi ellenforradalommal kezdi, az megmarad továbbra is, öregkorára is, nem csupán az irodalmi ellenforradalmiságnál. Sinkó hozzátette, hogy már a cikk címe, az *Eltévedt fiatalok* is ezt a minősíthetetlen hangot ütötte meg. „Ezt a bürokratikus szovjet mentalitást – ismételte Sinkó –, mely mindjárt rásüti a másikra Káin bélyegét – minálunk meghonosítani nem szabad. A mi álláspontunk szerint a kritika feladata: a legnagyobb szeretettel utat mutatni, segíteni – nem pedig a hóhér szerepében tetszelegni. Mert ilyen mondat, hogy »A jugoszláviai magyar ifjúság azonban nem fog kezdet sem Németh Lászlóval – sem ezzel a Tomán Lászlóval« – ez nem irodalmi kritika, ez kiátkozás, ez demagógia. Mert ha valakinek nem tetszik a Debreczeni-féle kritika és ezért egy kalap alá veszi Tomán Lászlót a fajvédő Németh Lászlóval – az nem más, mint felelőtlen demagógia. Ettől az ilyenfajta kritikától ifjúságunk semmiféle segítségre nem számíthat.”

Ma sem értem, mit keres itt a „demagógia” kifejezés. De Gálra azt mondani, hogy a hóhér szerepében tetszeleg, mégsem akármilyen. Bár Sinkónak a lényegre vonatkozóan igaza volt, mégis két észrevétel kívánkozik ide. Először az, hogy Gál a kézfogások láncolatával Tománt nem is Németh Lászlóval, hanem a három pont révén – ezen van a nyomaték! – Szálasi Ferencsel hozta kapcsolatba. Nem ez ellen kellett volna Sinkónak háborognia? Másodsor az, vajon Sinkó nem vetette-e el a súlykot, midőn Németh Lászlót nemes egyszerűséggel fajvédőnek mondta? Ezt a minősítést nem Gáltól kölcsönözte. Sinkó meg sem kísérelte, hogy a népi (völkisch)

gondolat megannyi áramlatának követői között különbséget tegyen, s méltányosan jelölje ki Németh László helyét. Sinkó minősítése nem lehetett se véletlen, se nyelvbotlás, mert beszéde során – később – Németh Lászlót éppenséggel a magyar fajvédők ősének nevezte.

Sinkó „a mi álláspontunk”-ról nyilatkozott, arról, hogy „minálunk” mit szabad és mit nem szabad meghonosítani. Nem magánvéleményt, hanem hivatalos álláspontot közölt velünk. Rendreutasította az elszabadult vidéki bürokratákat, s igazságot szolgáltatott a meghurcolt, jó szándékú, de botladozó embereknek. A fiatal íróknak. Végül is ki hívta Sinkót Újvidékre, és kinek a nevében értekezett a fiatal írókkal? Természetesen a Vajdasági Kultúregyesületek Szövetsége Magyar Osztályán születhetett meg az ötlet, hogy Sinkót meg kellene hívni a fiatal írók csillapítása érdekében. Nem hiszem, hogy az ötlet Ernyes Györgytől származott volna. Nincs kizárva, hogy Ernyes akkor hallott először Sinkóról, amikor hihetőleg B. Szabó György előhozakodott a meghívás gondolatával. B. Szabónak egy tekintélyes kívülállóra volt szüksége, akitől azt remélhette, hogy majd felülbírálja provincializmusba süppedt „vonalas” kritikussait, mindenekelőtt Rehákat. Sinkó kiváló személynek látszhatott erre a szerepre. Vajdasági születésű volt, 1919-ben nem épp névtelen részvevője volt a Kun Béla vezette magyarországi forradalomnak, a két háború között Bécsben, Moszkvában, Párizsban, majd Szarajevóban élt, ahol a felesége orvos volt. Jugoszlávia lerohanása Sinkót egy boszniai kisvárosban érte. A háború után Zágrábban telepedett le. Pavle Gregorićtyal, a horvát kommunisták legrégebb vezetőinek egyikével még a háború alatt került kapcsolatba. Zágrábban meghitt barátságot ápolt Miroslav Krleža íróval, a pesti Ludovika hajdani tisztjelöltjével, aki pedig Josip Broz Titóval volt még a háború előttről közeli barátságban. Sinkó, eszmeileg aktuális esszéinek, tanulmányainak és kritikáinak köszönhetően, már a háború utáni első években országos viszonylatban befolyásos írónak számított. Azok, akik a művészet világában folyamatos eszmei útbaigazításra vadásztak, akiknek tisztában kellett lenniük a legfrissebb hivatalos állásponttal, mindenütt adtak a szavára. Vojislav Mataga *Književna kritika i teorija socijalističkog realizma* című, 1987-ben Zágrábban megjelent könyvében ezt írta róla: „A szocialista realizmus egyeduralmának korszakában a legagilisebb kritikus mindenképpen Sinkó Ervin volt.” Mármost a horvát irodalomban. Illetve Horvátországban. És csakugyan, Sinkó már 1947-ben nem akárkinek, hanem annak a Petar Šegedinnek is, aki a Jugoszláv Írószövetség II. Kongresszusán – miként fentebb láttuk – referátumában hazai használatra igyekezett a szocialista realizmust megszabadítani Zsdanov apológiájától, *Osamljenici* című regényéről le-

sújtó kritikát írt, s ez volt a konklúziója: „...semmi szükség nem volt arra, hogy ez a könyv napjainkban nálunk megjelenjen”.

Az 1950-ben uralkodó viszonyok azonban nem teheték lehetővé Ernyesnek, hogy a Magyar Osztály nevében önállóan meghívja Sinkót Vajdaságba. Ernyesnek előbb nyilván el kellett hitetnie a Kommunista Szövetség vajdasági vezetőségében az Agitprop főnökével, hogy a magyar írók két nemzedéke között tűrhetetlen viszony alakult ki, s nincs más, csak Sinkó Ervin, aki elvszerűen csillapíthatná a kedélyeket. A kezdeményezésről az Agitprop főnöke – a legszűkebb pártvezetőség legbefolyásosabb tagjainak egyike – feltehetően kikérte mindazoknak a véleményét, akiknek az értékelésére kíváncsi volt. Nyilván közéjük tartozott Rehák László is, hiszen az egyetlen magyar napilap főszerkesztője magyar értelmiségi ügyekben megkerülhetetlen politikai személyiségnek számított. Rehák – írásai alapján – nyilván ismerte Sinkót, s arra számított, hogy majd nyilvános támogatást kap tőle. A bennfentesek azonban úgy döntöttek, célszerűbb lesz, ha Sinkót nem a Magyar Osztály, hanem a vajdasági kormány hívja meg, méghozzá tartományi körútra, amelynek a fiatal írókkal való találkozás csak egy szegmentuma lesz. A *Magyar Szó* 1950. június 5-én hírül adta, s egy fényképet is közölt mellé, miszerint Sinkó Ervin szombaton, június 3-án vajdasági körútra érkezett, az újvidéki vasútállomáson Sóti Pál, a tartományi kormány alelnöke várta. Arról, hogy miként festett ez a körút, a lap némi ízelítőt adott. Sinkó 3-án, jövetele napján ellátogatott az újvidéki Novkabel dróthuzalgyárba, este nyolc órakor pedig *Ember és társadalom* címmel előadást tartott az újvidéki József Attila Magyar Művelődési Egyesületben. Június 4-én Topolyán *Mi a szabadság* címmel előadást tartott Topolya és környéke magyar parasztjainak, este hét órakor pedig *A polgári és a szocialista realizmus az irodalomban* címmel Újvidéken a *Híd* szerkesztőségében a vajdasági magyar íróknak. Június 5-én ellátogatott a nagybecskereki cukorgyárba, utána „megtekintette az élelmiszeri kombinátus építőhelyét”, ugyanott ugyancsak előadást tartott. Ez a körút a következő napokban is olyan eredményesnek mutatkozhatott, hogy mire sor került a fiatal magyar írókkal tervezett beszélgetésre, Sinkó már B. Szabó Györgyöt is keményen tetemre hívhatta, sőt Rehák Lászlót is – miként rászolgált – kipellengérezhette. Egyébként hogyan jött volna Sinkó ahhoz, hogy egy számára – hosszú távolléte miatt – már idegennek számító környezetben, amelyben senkit sem ismert, egy befolyásos politikust – Rehákot – csak úgy ledogmatistázzon? Sinkó a tartományi kormány vendégeként a fiatal írónemzedéknek is egy meg nem nevezett, személytelen, de mindenütt jelen levő fensőbbség nevében beszélt.

Ez a kitérő után hadd adjak ízelítőt Sinkó beszédének harmadik részéből, amelyben a fiatal írók írásait külön-külön is sorra vette.

Németh Istvánt nagyon tehetségesnek mondta, meggyőződése szerint még sok szép novellát ír majd, ennek azonban első feltétele, hogy leszokjon a képhalmozásról. Azután a *Híd*ban közölt *Helytelen világ*ból két példát hozott fel a képzavarra, egyet meg a szép, képszerű kifejezőmódra. Az első példa: „Ha kinyílik a kocsmá ajtaja, mint felrántott zsiliből ömlik az utcára a különös hang-láva, amelyből csak úgy csurog a bánat, szenvedély és örület.” Sinkó így folytatta: „Képzavarral állunk itt szemben: a hangot és a lávát nem lehet összekötni, a láva sütő, tüzes valami – viszont ha felrántjuk a zsilibet, abból sohasem ömlik tűz, hanem víz... A fiataloknál az érzések gazdagsága viszi az írást és ebben az érzésuhatagban elvesztik az ellenőrzést.” A másik képzavar: „Odalép egy pléhvel bevont söntéshez és kér egy kis üveggel. Felét azonnal kiissza, előbb megöblíti vele a száját, aztán egy kortyintással lenyeli.” Sinkó így vélekedett: „Ennél a szép mondatnál is kiütözik bizonyos gondatlanság a megírásban. Nem veszi elég komolyan a képet, és nem elég következetes. Ha »felét **azonnal** megissza«, akkor nem lehet hogy »előbb megöblíti vele a száját«, stb.” Sinkó szerint a mondatot másképp kellett volna megfogalmazni, hogy szabatosabb legyen. A sikeres képi kifejezésre a következő példát hozta fel: „Azután már nem is a párát nézte, csak bámult a semmibe. Nehéz ökleit az ölébe ejtette, hátát kicsit meggörnyesztette, mint a pihenő munkások szokták.” Kommentárként Sinkó ezt fűzte az idézethez: „Hitele van. Felidézi előttünk a képet.” Azt tanácsolta Némethnek, üljön le a novella mellé, s írja újra. Ehhez tartsa magát: „Egy novellának minden olyan mondata, amely nem ad valamit az addig elmondottakhoz, felesleges mondat, viszont minden mondatról az kell, hogy legyen az embernek az érzése, hogyha nem volna benne az írásban, akkor az egész írás hiányos volna.” Emlékezzünk arra, Rehák azt is felrótta Némethnek, hogy novellájában – a *Helytelen világ*ban is – a mondanivaló „háttérbe szorult”. Sinkónak erről más volt a véleménye: „Ami az úgynevezett eszmei tartalmat illeti, a novellában nagyon szépen ki van fejezve az utolsó három mondatban. Amit ő el akart mondani ez: Volt egy világ, amely olyan feltételeket adott, hogy mennél inkább ember volt valaki, annál kevésbé lehetett kibírni a józanságot. Ez az, amit Ady Tass Péter szavaival így fejez ki: »Mikor jön már az a Magyarország, amikor nem kell inni, hogy kibírjuk az életet.«”

Fehér Ferenc verseivel kapcsolatban Sinkó senki más, csak Bori Imre bírálatát tekintette elfogadhatónak, „mert volt a hangjában valami nyugodt, higgadt és a művészet szempontjából szólt hozzá a kérdéshez, a szocialista művészet szempontjából. Nem minden mondatát írom alá, de

egészben szép hozzászólás volt”. Sinkó szerint Rehák nagy igazságtalanságot követett el, amikor azzal vádolta a költőt, hogy elszakadt a népétől, izolálta magát. Ebben azonban a költő is hibás, mert alkalmat adott arra, hogy félreértsék. Sinkó leírta, mi az, amit Fehér a *Bocsássátok meg* című versben meg akart írni. A parasztfiúra, aki városi ember lett, s nem kaszál, kapál, parasztjai gyanakodnak, hogy elhagyta őket, de ő ölelésre nyújtja karját. Sinkó így folytatta: „Nem sikerült neki [ti. Fehérnek – M. N.], mert megvesztegették irodalmi reminiscenciák, a saját ékesszólása. Túl szép szavakat keresett és nem pont azokat, melyek megfelelnek az érzésnek. Frázisokat mond, ezek közé vegyíti az egyszerű mondatokat. Nyaratok hozsannás... stb. – ezzel nekem semmit sem mond, üres szólam.” Viszont nagyon szép, költői soroknak tartotta az alábbiakat; az sugárzik belőlük, hogy a költő és földjei elválaszthatatlanul együvé tartoznak:

*„Csak pár percre, s lopva jöttem,
dűlőutak porába szórva
hajnali köszöntésem halk jóreggelét.”*

Fehér másik, *Panaszos dal* című verséről viszont azt állította Sinkó, hogy az nem átélte, hanem olvasott élményt tartalmaz. „»Beteges barna bénaságom« stb., ez Ady hangja és nem Fehéré.” Elmondta, hogy saját első verskötetete is, amelynek *Éjszakák és hajnalok* volt a címe, s tizenhét éves korában adta ki, tökéletes Ady-utánpótlást tartalmazott. Végül a Fehérre vonatkozó részt ezekkel a szavakkal fejezte be: „Fehér Ferencet nagyra hivatott, eredeti tehetségnek tartom, aki nagyobb egyszerűsége törekedve, bizonyára gazdagítani fogja a magyar lírát.”

Sinkó szerint Tomán László azokkal polemizál – s jól teszi, hogy ezt teszi –, akik a rímbe szedett politikai jelszavakat versnek tekintik. „A versnek elengedhetetlen feltétele, hogy vers legyen – mondta Sinkó, miközben észre sem vette, hogy ez üres beszéd –, s a rossz versek jó politikai jelszavakból se válnak jó versekké.” Rehákkal ellentétben Sinkó abban is egyetértett Tománnal, hogy – s itt Tománt idézte – „költészetünk nem tükrözi híven és realista módszerrel a valóságot, leginkább a felszínen marad, nem igyekszik mélyére hatolni a valóságnak, meglegezik a jelszavakkal... stb.” Egyetértett Tománnal abban is, hogy Debreczeni kötetéből a szövetkezházra vonatkozó versszakot, azt, amelyben a templomot vén cselszövőnek nevezte a költő, művészi minősége miatt ki kellett emelni. Ehhez két igen fontos mondatot fűzött: „Helytelen kritikai módszer egy verssel szemben a Reháké, aki felsorolja, hogy mi-minden **nincs** benne a költői képben. A versre nem szabad, nem lehet a szociológia, vagy a publi-

cisztika logikáját alkalmazni, mint mértéket.” Védelembe vette Tománt az ellen a „más oldalról” – nem mondta ki Gál nevét – elhangzott vád ellen is, „amely Tomán Lászlót a fajvédők magyar őseivel, Németh Lászlóval akarja egy kalap alá venni...”

Több mindenben viszont nem értett egyet Tománnal, hanem „Rehák elvtársnak” adott igazat. Sinkó például azt állította, Tomán „csakugyan alaposan elveti a sulykot”, midőn azt képzei, hogy a háború előtti vajdasági költészet hangja, stílusa napjainkban a megújulás „tényezője” lehet. Engedelmet, szerintem itt Sinkónak nincs igaza. Szakítás is csak meghatározott kontinuitással egybefonódva érvényesülhet. Végül azt is szemére vetette Tománnak, hogy esetenként következetlen, s írásából hiányzik a rendszer.

Szemelvényként ennyi talán elég is volt. Még csak azt írom ide, amit Sinkó *Megemlékezés* című hurráoptimista verselményemről mondott, de csak azért, nehogy valaki a szememre vesse, miszerint elhallgattam irántam kifejezett jóindulatát. „Szép vers ez, friss – ha nem is valami nagy vers – de amit a költő ki akart fejezni, el akart érni, azt tényleg elérte – mondta Sinkó. – A vers erénye, frissége, a ritmikájában is benne van. Űde hangot üt meg benne a költő, és ezt a hangot végig fokozni is tudja.” Sinkó egyetlen jelzőt kifogásolt a versben: „»Léha csend« – ezt írja Major Nándor. Ennek a kifejezésnek nincs indokoltsága, ellentmond a vers egészének.” Nem tudtam örülni Sinkó belátástól kongó szavainak. Az lebegett előttem, hogy Borús Erzsébet esetében szemernyi belátásra sem teltett tőle.

Talán nem túlzok, midőn azt állítom, hogy Sinkó az előadás során úgy közelített a fiatal írók szövegeihez, ahogyan jobb középiskolákban az önképzőköri üléseken szoktak. Név szerint beszélt még Petkovics Kálmán, Juhász Géza, Borús Erzsébet, Poros Anna, Sárosi Károly, Hatala Zoltán, Bóna Júlia, Madarász András, Gellér Tibor szövegéről, összesen tizenhárom fiatal tollforgató írásáról. Bori Imre *Izvor* című folyóiratszempléjét, amelyben pedig az elbeszélő költészet háború alatti s utáni felvirágozását mint műfaj történeti s az elbeszélés fejlődését is érintő problémát vetette fel, Sinkó is ignorálta. Holott az egyetlen szöveg volt az áprilisi *Híd*-ban, amely a Sinkó által emlegetett „szocialista irodalom” egy időszerű jelenségét, sőt sajátosságát tette szóvá.

Maurits Ferenc: *Gion-feszület*

Maurits Ferenc festőművész és költő itt, Szenttamáson bemutatásra kerülő nyolc rajzának *Gion-feszület* a címe. A rajzok 2007-ben készültek és egyetlen motívumnak, a címben jelölt feszület motívuma több, összesen nyolc szempontú megközelítésének vehetők. A feszület szakrális objektum, és a nyolc rajzot éppen a szakrális témák uralják. Ez szoros összhangban van Gion Nándor munkáival, hiszen ott is különféle neveket viselő szentek vonulását látjuk, és közvetlenül is megszólalnak a szakrális témák, a *Virágos Katonában*, *Az angyali vigasság* és az *Izsakhár* kötetek elbeszéléseiben, más művekben is. A Gion műveiben megjelenő, sokféle ágazó bibliai témák és a mindig profánnal szembeállított szentéletrajzok úgy hálózják be az író egész életművét, ahogyan Maurits Ferenc rajzain a gomolyaggá és ezen túl arcéllé összefonódó, remegő szálak teremtenek képi felületet, majd pedig élethelyzeteket és figurákat. A Maurits Ferenc rajzain megjelenő csonkolt végtagokba átmenő, a testet rendre nélkülöző arcok azokra a Gion-portrékra emlékeztetnek, amelyek életükkel fizetnek egy-egy hirtelen jött és látszólag megmagyarázhatatlan tettükért, üzleti vállalkozásokért, éjszakai dorbézolásokért, titkolt szerelmekért, házépítésért és -rombolásért. Latrok és szentek folyamatos küzdelme olvasható ki Gion Nándor regényekben és elbeszélésekben elmondott történeteiből. A latrok és szentek találkozása legtöbbször drámába fordul át, mindannyian megélik a drámát, és végül mindannyian vesztesként mennek haza, ha van hová hazamenniük. Innen, ebből az életnek és életrajznak mondott drámából lépnek át Maurits Ferenc rajzaiba a latrok is, a szentek is, ezért mondható, hogy Maurits rajzai nem illusztrálják, nem képezik le a Gion regény- és elbeszéléshőseinek drámáját, hanem magát a megélt drámát mutatják meg, mégpedig a legfontosabb szakrális tárgy, a feszület közvetítésével.

A feszület festett vagy faragott kereszt, Krisztus alakjával együtt. Ennek a közismert, sokfelé, út mentén, utcák fordulóiban, szántóföldeken látható, hol védett, hol elhanyagolt, hol díszes állapotban, hol csupán a keresztre és a keresztrefeszítetre összpontosított egyszerűségben látható szent objektumnak változatai ismerhetők fel Maurits Ferenc itt bemutatásra kerülő rajzain, amelyek, minthogy bibliai témákkal, a Krisztus-jelenség sok jelentésével és változatával ragyognak fel, akár szentképeknek is vehetők, ahogyan Gion Nándor regény- és novellahőseinek életrajzai is szentéletrajzoknak tekinthetők. A szentek Maurits Ferenc verseinek is vissza-visszatérő motívumai.

Gion Nándor és Maurits Ferenc szentéletrajzainak és szentképeinek forrása, mozgatója és példája a *Virágos Katona* címet viselő regény a szenttamási Kálváriát leíró mondataiban található. Innen indult el Gionnak a Joáb-regény utáni regényírása, innen a múlt század megtörténéseit rögzítő és fikcionáló történelmi regénysorozata, és innen indult Maurits rajzainak sorozata is.

Gion így írja le a Kálvárián látható feszületet:

„A tuki dombbal szemben, a folyó túlsó partján van a Kálvária: egy fehér, teraszos kápolna, amelyet csak feltámadáskor nyitnak ki, egyébként egész évben zárva van, és tizennégy fehér kőoszlop áll a kápolnába vezető út mellett. Minden oszlopba egy nagy kép van beépítve, ezek a képek Jézus megkínzását és megfeszítését ábrázolják. A kápolna mögötti teraszon, ahová széles lépcsőkön lehet feljutni, három feszület áll a Megváltóval és a két latorral. A Megváltó szobra bronzból készült, a latroké pedig fehér kőből. A bronzból készült szobor idővel egészen sötétzöld lett, és a Megváltó szinte feketének látszik a fehér kőből faragott két lator között.”

Ide, a három feszülethez jár fel naponta a *Virágos Katona* elbeszélő hőse, közben figyel az életük fenntartásáért keményen küzdő tukiakat, és olvasni kezdi a tizennégy fehér kőoszlop egyikén, a Megváltót szöges korbáccsal verő katona mellén az oda nem illő sárga szirmú virág jelentését. „A rikító sárga virág egyáltalán nem illik a képekre, és vele együtt a katona sem, hiszen senki másnak nincs a ruhájára virág tűzve, sőt még a háttérben sem látszik egyetlen virág sem.” Mintha véletlenül került volna oda a katona, „és ezért megbélyegezték egy nagy sárga virággal”. A katona különbözik a többiektől, magától a Megváltótól, a farizeustól, a cirénei embertől, a hóhértól, az egész bámész népségtől, akiknek az arcáról a szenvedés nyomai olvashatók le, míg a Megváltót korbácsoló katona nem szenved, sőt „bozontos, barna szakálla mögül

mintha (mégis) mosolyogna”. Gion elbeszélője felismeri, hogy a Virágos Katona azért különbözik a többiektől, mert „mindent rosszul csinál”. „A többiek értik a dolgukat; a katonákat vezénylő százados is, a keresztet készítő ácsok is, a hóhér is, a Virágos Katona azonban hallatlanul ügyetlen. Sisakja is félrecsúszott a fején...”

Ennek a mindenkítől különböző és mindent rosszul csináló Virágos Katonának átváltozásai láthatók meg Maurits Ferenc *Gion-feszület* címet viselő rajzsorozatán. A részeire bontott kereszt gerendái hasítják át a nyolcféle pózban megjelenő katonát; lehetséges, a gerendák ácsolásra várnak, arra, hogy mesteri kéz keresztet ácsoljon belőlük, keresztet, amire majd a Megváltó testét szögezik fel. Maurits Ferenc a színes rajz művésze, akinek minden ereje a vonalak finom remegésében rejlik. A Gion-sorozat lapjain ezeket a finoman remegő vonalakat a kereszt gerendái átlózzák. Készül valami Maurits Ferenc rajzain. Még nem látható, de már sejthető, hogy mi készül, készül a bibliai világ nagy botránya, Krisztus keresztre feszítése. Ennek a majd csak később bekövetkező szégyenletes és egyben szakrális tettnek az előkészületei folynak Maurits rajzain, és ebben az előkészületben jól láthatóan készíti elő korbácsát a Virágos Katona. Maurits rajzain Gion prózájának, regényeinek és elbeszéléseinek alakjai sűrűsödnek remegő vonalakkal építkező alakokba. Nem lehet tudni, hogy ezek a gerendákkal átszelt alakok Krisztus szenvedését előlegezik-e, vagy éppen a majdan korbácsoló Virágos Katona készülődését mutatják. Ennyiben talányosak Maurits Ferenc rajzai, egyben azonban pontosak is, mert pontosan arról beszélnek, amiről Gion Nándor elbeszélője is szól. Nincs itt szó rajz és próza véletlen találkozásáról, mert Maurits rajzain az egymásba fűződő szálak és vonalak mondatokként is olvashatók, ahogyan Gion mondatai, főként a Kálváriát és a Kálvárián látható három feszületet leíró mondatai, rajzként is olvashatók.

Kérem, tekintsék meg Maurits Ferenc *Gion-feszület* nevet viselő rajzsorozatát, és olvassák azokat úgy, mintha Gion-mondatok lennének.

Elhangzott a szenttamási könyvtárban 2010. augusztus 14-én a Gion Nándor Emlékház megnyitójának alkalmából.

KULTÚRÁK ÉS PERSPEKTÍVÁK

„A sötétben kivirágzik”

A szerkesztő rövid megjegyzése

Mi sem könnyebb és egyben mi sem nehezebb, mint szemlézni a francia irodalmat. Könnyű, mert az ember könyveket csap fel, folyóiratokat lapozgat át, *nézelődik*. Nehéz pedig, mert a világ egyik leggazdagabb és legnagyobb irodalmából mégis hogyan lehet érdemben válogatni? Egyértelmű, sehogya. Az ember inkább fordítókat válogat maga mellé: pályakezdőt és szaktekintélyt egyaránt, olyan irodalmárokat, akiknek ad a szavára. És hogy mennyit is ér az adott szó, a Verlaine-től, André Pieyre de Mandiargues-től, Marie-louise Chappelle-től és Boris Viantól kapott; illetve Török Sándor Mátyás, Bárdos László, Seláf Levente és e sorok írója által adott szavak?

A szavunkat adjuk, hogy sokat.

Nyerges Gábor Ádám

Paul Verlaine (Török Sándor Mátyás)

Miért éppen Verlaine?

A költészet tulajdonképpen beszélgetés. Fontos megkülönböztetni az ún. nap mint napi köszönömöktől, a baráti dumcsizgatástól vagy egy bizalmas apa-fia társalgástól. Nem mintha mindezeknél külön beszélgetés volna, mintha mindezek fölött állna, mint a *Beszélgetés*. A költői beszélgetés mély, és semmi köze sincs ezekhez a beszélgetésekhez.

Mennyiben különbözik a költői beszélgetés a fent felsoroltaktól? A kommunikáció minimum két pólus között lejátszódó információ- és szerepcseré: a beszélő és a hallgató egymás szerepét váltogatva, valamilyen kód által, csatornán keresztül, bizonyos körülmények között valósítja meg beszélgetését. Ezzel szemben a költői beszélgetés „pólusainak” a szerepe kötött: egy vers hallgatója az olvasás során – szerencsés esetben – mindvégig a vers hallgatója marad. Az utólagos ítéleteket, elemzéseket a vers nem fogja hallani. A jó hallás, a kitartó hallgatás a mindenkori hallgató feladata, a különböző verselemzések pedig arra szolgálnak, hogy a laikusokban felébresszék ezt a készséget, vagy olyasmire hívják fel a figyelmet, amit más olvasó nem hallott meg az adott versben.

Véleményem szerint a jó műfordításnak ehhez hasonló funkciója van: vagyis, hogy az eredeti alkotáshoz a lehető legközelebb vezesse a hallgatót. Nem merem állítani, hogy az én magyar Verlaine-jeim tökéletesen megfelelnek ennek a követelménynek, mindenesetre a bizonyításvágy, a siker „akarása” és a stilisztikai-poétikai önképzés szándéka mellett ez az eszme is vezérelt. Próbáltam minél szebben hangzó magyar szövegeket írni, visszaadni valamit Verlaine verseinek dallamosságából, és amennyire csak tudtam, ragaszkodni az eredeti versek értelméhez. Remélem, nem követtem el akkora hibát, mint hiszem, bár az olvasó feladata, hogy ezt megítélje.

Miért éppen Verlaine? Jammes verseihez egyszerűen nincs fülem, Shakespeare szonettjeinek (formai) egyformasága untat, Hölderlin nagyszabású himnuszaihoz pedig még meg kell tanulnom németül. Verlaine szavait hallottam csak igazán, úgy egy évvel ezelőtt, amikor fordításaimon dolgoztam.

Török Sándor Mátyás

Marine

Zúg az óceán most:
teste fergeteg,
s újra megremeg;
őt siratja a gyászos

hold, amíg az ég
gyászmezét egy durva
villám vad csillámja
forrva tépi szét;

zúg, zokog, zajong a
dús hab, görcsösen
ragyogva, szökve fel
ferde zátonyokra,

míg a bús egek
súlyos boltozatján
vészt üvölt az orkán,
s dül a rettenet.

Őszi sanzon

Az Ősz komor
vonója szól
a csendben.
Halálra vált
zenéje bánt
leverten.

Nyomaszt a gond,
e dal; s ha kong
az óra,
könnyem le hull,
kísért a múlt
zokogva.

És indulok
együtt a holt
levéllel,
mit elragad
a forгатag
ma éjjel.

A hold ezüstje

A hold ezüstje
ragyog a fák
lombjára ülve,
és minden ág
sziszegve rezzen...

kincsem, szerelmem.

A víztükörré
vetül a fűz
bús árnya, képe,
hol árva, szűz
szél sírva reszket...

álmodj a csendnek.

Egy széles, enyhe,
mély hallgatás
száll fényesen le
mint csillagár
a mennybolt vásznán...

tündéri órán.

André Pieyre de Mandiargues (Bárdos László)

André Pieyre de Mandiargues-ról

Nevében a „Pieyre” a Pierre keresztnév régiesített írásváltozata. Családja Nîmes-ből származott. Gyermekkorát Normandiában töltötte. Felnőttként Európán kívül főként a Földközi-tenger keleti partvidékén utazgatott. A német megszállás idején Monacóban élt. Közel került a szürrealistákhoz; jól ismerte a festészetet és korának nagy festőit. Már a harmincas években bő terméű költőnek mondható, de eléggé későn – 1943-ban – jelent meg első kötete. Szélesebb körű ismertségre regényeivel tett szert: a *La Marge* 1967-ben elnyerte a Goncourt-díjat. Magyarul ez az egyetlen műve látott napvilágot önálló kötetben: az Európa adta ki Tellér Gyula fordításában és utószavával, *A legkülső körön* címmel (Modern Könyvtár, 177).

Még két novellája került bele magyar nyelvű gyűjteményekbe; versei és – hazájában szintén megbecsült – esszéi közül (tudomásunk szerint) egyetlenegy sem jutott el a magyar olvasókhoz.

Mandiargues költészete két ágon kapcsolódik a szürrealizmushoz, anélkül, hogy bármikor is tétélesen követte volna Breton tanait (egyébként is a háború utáni ún. második nemzedékhez tartozott, amelynek képviselőit – közülük még Julien Gracq nevét érdemes kiemelnünk – egymással is, mesterükkel-mestereikkel is jóval lazább szálak kötötték össze, mint a húszas években indult „nagy nemzedék”-et). Egyrészt kedveli a nyelvvel, kivált a szavak hangalakjával űzött játszadozások minden formáját (e tekintetben Prévert-rel is rokonítható). Másrészt a csoda, a fantasztikum tematikus és kifejezésbeli lehetőségei vonzzák – e nemben hol a (klasszikus) mítoszokból merít (l. például *Asztüanax* című kötetét [1957]), amelyhez, igaz, ő maga a következő kommentárt csatolja: „Ez a név, Asztüanax, valójában nem Hektór jellegtelen fiára utal, hanem a sirályok és a halászcsérek hangját idézi, amint ott rikoltoznak a tengerparton, a krétakőből emelkedő s fészkekkel telelyuggatott sziklafalak előtt, amelyek gyermekkorom legszebb napjait szegélyezték.”

Első kötetében (*Dans les années sordides*; 'A mocskos évek alatt') prózaversek sorakoznak. Egy-egy darab jobbra valamely köznapinak tetsző tárgy, jelenség személytelen tónusú leírásával indul, s csakhamar magára ölti a különösség, a nyugtalanító véletlenszerűség – többnyire erősen érzéki, erotikus színezetű és morbiditással telített – jegyeit. A dikció nagyrészt választékos, emelkedett hangú, s bizonyos klasszicizáló eszményekhez a barokkos pompa, cizelláltság stilisztikai jegyeit társítja. Mandiargues szereti meghökkenteni az olvasót, nemritkán tisztán ésszerűnek látszó moz-

zanatokkal készítve elő a fantasztikum, a „csodás elem” betörését a szöveg jelentésszerkezetébe.

Életművében – az ismertetett jellemvonások alapján is – könnyen fölismerhetők bizonyos irodalmi hatások. Ezek általában a XIX. századi francia irodalomnak kevésbé előtérben álló – magyar fordításban pedig alig ismert – „különc” szerzőihez vezetnek: Charles Nodier, Aloysius Bertrand, Villiers de L’Isle-Adam munkásságához. De talán még szembetűnőbb a német romantika bizonyos alkotóinak, pl. Achim von Arnimnak, E. T. A. Hoffmann-nak az ihletése.

Költőnk epikusként is lírai látásmódot érvényesít. Novellái prózaverseiből ágaznak ki, regényei pedig virtuózan bővített novellák. A fantasztikum mind erősebb bennük, és a tematikai, motívikai repertoár új műfajváltozatot is megérlel munkásságában: a meseszerűség gyakran mesei kompozícióval épül egybe. Történetei azonban továbbra is mindinkább „sötét” mesék: bennük s általuk a botrányos véletlen nyomul be hőseinek rendezett életébe. Az író, bár nem mond le kedvelt témáiról (és olykor egzotikus színhelyeiről), a rövidre fogott elbeszélő formákról a regényre való áttérése közben átalakítja elbeszélői magatartását. A „novellamesék” tünékeny, körvonalatlan alakjai után megjeleníti a szerzői én egy-egy alakmását: „Ezúttal nem az emlékezethez folyamodom, hanem egy tanút keltek életre.” Példa: Rebecca Nul, *A motorkerékpár (La motocyclette)* hősnője – bár neve *senkit*, illetve *semmit* jelent – már érzékein és saját, személyes emlékezetén szűri át a történetet az olvasó számára. *A legkülös körön* Sigismond-ja Barcelona mulatói közt ógyelegve annál is megrendítőbb példázatot nyújt a halálnak kiszolgáltatott, gyorsan múló örömökbe feledkezésről, mivel mintegy az ő lépteinek ritmusára vesszük birtokba történetét. Kétségtelen, hogy ez a regény közelít egyfajta „realista” epikai hagyományhoz, de erejét is nagyrészt ennek a vegyítettségnek köszönheti.

A Krétakor című, 1961-ben megjelent kötet, amelyből két verset fordítottunk, valójában az életmű belső időrendjével is játszik; ugyanis java részben még az 1930-as évekből való, korábban ki nem adott verseket tartalmaz. Az itt olvasható két vers tehát, ha úgy tetszik, a francia költészet két korszakához is hozzákapcsolható.

Bárdos László

Fagyos vidék

Hangosabban beszéljeteK a tél telezúgja fülünket
tegnap még a befagyott tó partján
hangzottak lépteink
ma már csak emlékezetünkben konganak
életünkben csüggedt megszokás lesz
a fehér üveglapok fala mögött.

Hosszú hetek óta havazik
napról napra fogy a szén meg a kávé
minden újabb nap rövidebb
a másnapok mind rosszabbak a tegnapioknál.

Még emlékezetünk is összekuszálja a válaszokat.

Bekergeti az erdőből a szarvasokat
az éhség a fagy a falusi utcákra
Egyikük leroskadt a kereszt elé
tátva a szája hátracsuklik a feje
szerelmünk rőt vad képmása ő.

Hallottátok az istállók körül ólálkodó
farkasok esti vonítását?
A magas kémény alatt pislákol a tűz
Kutyánk oly elnézően oly szánakozva
tekint ránk
hogY elszorul a szívünk.

Senki sem söpri le a bejárat lépcsőfokait.

Nőttön-nő a tél mint valami ifjú óriás
hull a hó a dér vastagodik
mi pedig szép lassan tovább öregsünk.

Halkan beszéljeteK elég már a hallható szavakból
a kőember nemsokára utat nyit előttünk.

A fénykerülő Éva

Mennyire jelen van
ő a legelőbb s a legfeketébb
a fölperzselt tömeg közepén
színre-szemre magukba szállt férfiak
dühödt asszonyok komor gyermekek között
akik beleolvadtak egy hideg színházépület árnyékába
miért is gyűltek ide? Hogy lássák
mint halnak meg más férfiak
s ugyancsak miként halnak meg
más nők, más gyermekek.

Haja úgy ragyog mint a bőr
két szeme csillog akár két skarabeusz
térde elemi látát kavar
amely lecsorog a karmazsin plüssszuzatra
aranszín oltja ki a széncsillámokat
a vadállati kócot melyet a fotelből
lába megszokott érintése fakaszt ki.

Jól tudja hogy egyetlen féreg nyála is
tövíg beburkolja csupasz combjait
Párducutánzatú bundája pedig
bakszagot lehel a légbe
amelyben rózsaszín legyek táncolnak miként
az erdei gyógyfüvek ölen egyedül meghúzódó
vérvörös, mérgező gyűszűvirág körül.

Fara szélesebb mint amilyen emberi nőstényé lehet
Miféle kar foghatná át alakját
miféle ököl sújthatná a földre
miféle játékoknak vethetné alá
ha ugyan megleled e gumi rugózatát
s milyen durva bársonyon pénzsmás szőrmén
miféle holtsápadt tükör előtt?

S milyen szavak is edzhetnék meg az emberi sárra?

Nevet rajta ha meghatódik a ló verítékezésén
amely kocsonyás ingblúzáat lángba borítja
Nevetése mészárszék trófeája.

Bár hamu táplálja jól tudja húsevő
a sötétben kivirágzik.

(*L'Âge de craie* [Krétakor], 1961)

Boris Vian (Nyerges Gábor Ádám)

A halhatatlanság küszöbe – Boris Vian és a leírhatatlan

Boris Vianról – mint általában is az írók többségéről – komoly nehézség közhelyeket megkerülvé írni. No nem mintha nem lenne még *mit* megírni és főleg *miről*, csak éppenséggel nehéz még pár mondatban sem kitérni a köztudatban alacsonyan szálldosó hívószavakra (*Tájékos napok*, szellemes szóciccek, dzsessz [Miles Davis és Duke Ellington!], Vernon Sullivan, korai halál stb.). Mi most mégis megkíséreljük ezeket elhagyni.

E morcos, sietős in medias lecsóba csapásunk oka pedig az, hogy – legalábbis e sorok írójának legjobb tudomása szerint – magyar nyelven még szinte egyáltalán nem foglalkoztak Vian költészetével.¹ Ennek a foglalkozásnak pedig – a versek színvonala alapján – nem is kérdés, hogy még óriási jövője van, emiatt is a mentegetőzés; jelenleg csak ráncigálni kívánjuk a tudomány bajuszát, magyarán szólva: megpróbálni felkelteni az érdeklődést a későbbiekhez.

Boris Vian öt költeménye olvasható a *Híd* legfrissebb számában, amelyek, ha teljes, átfogó képét nem is, mégis mintha miniatűr, tömör kvintesszenciáját adnák a viani versnek. Vian ugyanis, meglátásom szerint, míg prózaíróként a legmagasabb szinten átpoetizált, már-már zavarbaejtően költői (manapság ezt már talán úgy is mondják: *viani*) nyelvet konstruált; költőként gyakorta ennél szikárabb, prózaibb hangokat hoz játékba. Nemcsak számtalan hosszú szabadversében, hanem az olyan, még a tőle olyannyira megszokott (lám, a közhelyek megint!) nyelvi játékokat is nélkülözve, mint a *Mi az, ami van? (Qu'y-a-t-il?)* című versében is, amely lényegében nem más, mint egy pró- kontra szervezőlven írt kettős gondolatmenet a házasságról (némi elmaradhatatlan, akkor már maradjunk ennél, *viani* fricskával a végén).

Lírai/prózaírói énjének vaskos humorát, verseinek tömörítő, *lényegre törő* mivoltát, a lírai finomkodás és nyelvi szégyenlősség Vian által mélységesen megvetett, képmutató gyakorlatával versről versre (házzról házza) harcolva szembemenő gyakorlatát illusztrálja a finom ál-eleganciával *nemi szerveknek* nevezett testrészek méretéről és a „*vadnyúllevés szagától bűzlő*” asszonyokról szóló, gyakorlatilag négy kijelentésből összefűzött *Ízek és színek*

---

¹ Üdítő kivételt jelent ez alól Bittner Gábor saját fordításai elé fűzött, és Vian költészetét méltán maradandónak tituláló (sajnálatosan) nyúl farknyi kísérőszövegének két-három idevágó sora (*Holmi*, 2009/4.).

(*Des goûts et des couleurs*) című műve. Hasonló, már-már epigrammai tömörítésű, egy poénra kihegyezett humoros kis krocki a *Deligny* és a Sartre-nak és úgy általában a komplett egzisztencializmusnak (a szó már-már annyira nem ideillő, hogy már csak Vian szellemisége miatt sem hagyhatom ki) *beszólógató*, tréfás és szellemes bökvers, *A legyenek*.

E négy vers azonban a viani életműnek (és ez alatt a prózával, drámával, dalszövegekkel együtt értelmezendő, teljes életművet értem) csak az egyik fő vonulatát, a kérlelhetetlen humort képviseli. Emellett azonban Boris Vian műveinek többsége legalább ugyanennyire tragikus hangvételű is. Ezt a féloldalas balanszt helyrebillentendő érdemes megnéznünk *A nagy átkelés* (*Le grand passage*) című verset is, amely ugyancsak tömör, fragmentált szerkezetű, kidolgozottsága pedig leginkább egy impresszionista festményéhez hasonlatos. E művében ugyanis a szerző képileg próbálja megjeleníteni a halhatatlanság fogalmát, a menny-pokol dichotómiára emlékeztető (mégis, ennél összetettebben, gyakorlatilag mindkét végletében nyomasztó) allúzióval, a halhatatlanság csendes, magas, mégis játszi könnyedséggel átléphető küszöbét és az átellenben *Tömött sorokban / Szárnyak és víz nélkül maradt madarak* agonizáló üvöltésétől hangos *tartomány* leírására tett kísérlettel. Kísérlettel, mivel a vers, Viantól szokatlan módon, három ponttal zárul, némiképp azt sugallván: a külsőségek (a küszöb és az állatok fizikai jellemzői) leírása ugyan megkísérelhető, de ami mögötte van, már nem.

Olyan hiányjelt tesz ide Vian, amely nemcsak a költészet (értsd: *A Költészet*) lehetőségeire, hanem annak legvégső hatáira is utal, azokat feszegetve, nevezetesen: mit kezdünk a leírhatatlannal? A válasz pedig, amiről természetesen tudjuk, hogy nincs, talán indirekt módon mégis kereshető lenne Boris Vian ez ideig méltatlanul elhanyagolt verseiben (is). Mivel, hogyha eddig nem mondtuk volna, a keresés a lényeg.

Nyerges Gábor Ádám

Deligny

Nehéz szívvel bár, de azt kell, hogy mondjam,
A meztelenül jó nők sosem ugyanazok,
Akik ruhában is csinosak
Természetesen vannak azért kivételek
Mindjárt ott van a feleségem. Vagy akár az öné,
Ha ön írta e sorokat
De nem hiszem, úgy hazudik, hogy még az én szemem se rebben.

Ízek és színek

Félix Labisse-nek

Vannak rövid nemi szervek
És olyanok, amik térdig érnek,
Sárga és vörös csíkosan
Ahogy a nap sugara épp átsüt a rácson
A nők némelyike meg
vadnyúllevés szagától bűzlik.
Jó az amúgy, pirítóssal.

Mi az, ami van?

Jacques Prévence-nek

Először is:

Sok előnye van annak, ha nálunk fiatalabb nővel házasodunk
Sok előnye van annak, ha nővel házasodunk
Sok előnye van annak, ha házasodunk
Sok előnye van
Nem számítva a kis szir-szarságokat.

Másodszor:

Sok előnye van annak, ha nálunk idősebb nővel házasodunk
Sok előnye van annak, ha nővel házasodunk
Sok előnye van
Ha házasodunk.
Sok előnye van
Nem számítva, hogy vannak kis szir-szarságok.

Harmadszor:

Sok a szarság
Nem számítva most a házasság előnyeit.

A legyek

*Jean Paul Sartre-nak
Oudin-nek*

Férfiak sétálgatnak az utcán.

Néhányuk szeme, mint koszos zokni.
Visszaszívott fika dugítja orrjárataikat.

Mások, kiválóságok, élénk tekintettel
forgatják menet közben sétapálcájukat.

Még a legyeket is képesek baszogatni.
Bár legyet baszni kétféleképp is lehet:

A beleegyezésével vagy anélkül.

A nagy átkelés

Brenot-nak

A halhatatlanság küszöbe
Elég magas, kőből van, növényekkel benőve
Észre se lehet venni, hogy átléptük
Bezzeg átellenben
Tömött sorokban
Szárnyak és víz nélkül maradt madarak
Üvöltve ahogy csak torkukon kifér e fáj-dalom...

Marie-louise Chapelle (Seláf Levente)

Marie-louise Chapelle: *Etikett*

„Ha bármely művészetből elvesszük a mértéket és a súlyt, alig marad valami.”

(Platónt

idézi Louis Zukofsky

Pierre Alferi francia fordítása alapján

S. L. magyarításában)

Pár hónapja, 2010 tavaszán jelent meg a *Ligne 13* folyóirat első száma. Természetesen megjósolhatatlan, meddig tart egy új folyóirat élete, meddig tartanak ki a szerkesztők, Francis Cohen és Sebastien Smirou, szerzőik (például Jean Daive, Roger Giroux, Frédéric Forte), támogatóik és az olvasók egymás mellett, de a kezdet ígéretes.

A folyóirat címe a párizsi metróra utal, a 13-as számú észak-déli vonalra. A vállalkozás egyfajta kísérlet a kortárs francia líra két, egymással párhuzamos vonulatának az összeegyeztetésére. (Van sok egyéb is.) A Claude Royet-Journoud, Anne-Marie Albiach, Jean Daive és Alain Veinstein névvel körülírt *carré* (négyzet) egyfajta irodalmi csoport, a hetvenes évektől a metaforikusság helyett a vers tipográfiájában rejlő lehetőségeket aknáztatta ki, szikár, egyszerű, végletekig redukált nyelvezettel. Néhány fiatalabb költő, így Pierre Alferi, Olivier Cadot és Anne Portugal költészete, amely szigorúan felépített, új költői szerkezetek formai lehetőségeit vizsgálja és tágitja egy-egy kötet keretein belül, narratív kötetkompozíciókkal, egy részben másik utat jelent (legalábbis a közönség és önmeghatározásuk egy új kezdetet vél látni bennük). Mindkét irányzatban közös az experimentális jelleg és a világirodalmi nyitottság. Alkotóik sokat örököltek az amerikai objektivista költészet elméletétől és gyakorlatától, franciára fordították Louis Zukofsky vagy éppen Charles Reznikoff verseit, esszéit.

Francis Cohen Michèle Cohen-Halinivel együtt a *Critique* folyóirat egy 2008-as nyári számában már kísérletet tett rá, hogy összekapcsolják a két írásmódot; „les Intensifs” (az intenzívek) névvel jelölték az összes általuk idetartozónak gondolt, progresszív, szerintük a 21. századi költészetet képviselő költőt. (Az említettek mellett például Emmanuel Hocquard, Danielle Collobert, Dominique Fourcade műveit elemezték.) A *Ligne 13* Smirou és Cohen új vállalkozása a jelentős kortárs költők egy fórumba toborzására, szimbolikusan ezt a két, nehezen meghatározható, de rokon hagyományt vállalja fel.

A folyóirat első, „tirer-un-trait” („tollvonás”, vagy „húzni egy vonalat”) című tematikus száma azon a gondolaton alapul, hogy a versírás grafikai aktus, a szerzők írásjelekkel hozzák létre a versképet. A központosítás, mint az írás minimuma (illetve mint az írásbeliség legsajátabb kifejezőeszköze, hiszen a betűk hangok leképezésére szolgálnak, míg a vesszők, pontok, kérdőjelek a hangsúlyokat és a szüneteket jelölik ki a versben) szerepel a lapszám legtöbb költeményének, elemzésének homlokterében.

Marie-louise Chapelle (így, kis l-lel), első kötetéről elemzés jelent meg a *Critique* már említett számában. Ez a kötet, a mettre. a Théâtre Typographique gondozásában 2006-ban jelent meg. Keveset publikáló szerző, második kötete, a *Prononcé second* ősszel fog megjelenni a Flammarion kiadónál. A verskép szigorú megszerkesztésével, filozófiai szövegek verssé komponálásával, a nyelvtan szabályait szándékosan megszegő, különös, fragmentumokat rögzítő versnyelvével a kortárs francia költészet egyik legérdekesebb alkotója. Részt vett a 2007-es debreceni költészeti fesztiválon. Az itt közölt, eredetileg a *Ligne 13*-ban megjelent, négy verse miniciklusként egy általa kialakított új költői formát illusztrál. Olvasása talán nem érdektelen a szóközökkel, a versek elrendezésével oly ritkán tördő kortárs magyar költészet számára sem.

Seláf Levente

Az etikett (négy vers)

oly természetesen jön
a kezét, imitált egy
zavarni fogja ez a megállás
ahol már a tekintet követi
a saját módszerét,
ha hallaná hogy mit
csali, egész függőleges,
láttam egyetlen verssort
szavakkal. aztán egy
s késlelteti a szemet, tartja
téve. szándékos, nagyon
annál inkább: az ékesszólás
kép nélkül, az elején
ez a visszafogottság, itt

elodázni az olvasását, emeli
tartamot; ő a második. ez
itt: újraindulhatott
a hang sorbaállítását,
szinte egy időben,
írok erre az oldalra.
csupán. elsőre nem
sem belül. hinni
izé közepén elválasztja
az alatta lévő sort: oda
zavart, mikor olvastad.
szeplője, a mozdulatlan
legalább; kétségtelen,
engem meghat. magát zavarja

pont oda-vissza jár
épp csak elválaszt
amiről hallgatni vagy
marad. szűk kis köz
mint két nővér, a kettő.
alig látszó átszelés
avagy szétbont hová
főképp ezeket az
vízszintes tábori ágy a
kinyújtózom. s ha fel
vagy számokat csak
amit a jelentés összehoz.
választani kell (a kiáltást

feketén szokott
nem árul el titkot
beszélni kell. hangtalan
ép egyenlővé tesz
az elválasztás közt
másik folytatódik ott.
kerül: gyerünk. de
eljegyzéseket imádtam.
mibe nyomnak, be
halmozom a neveket
azért is: elválasztani
eltüntet. s ha kettő közt
kivéve) az etikett szerint.

sor elején egy aprócska
egyik után közvetlen
a vonal: értelem által. egy
azt, a pontot a másik után a
a nagysága. és bármi kicsiny

a nyom, az értelemnek, az
és hogy leírd hányszor

elkezdeni: kicsi lett
mint nyoma az értelemben:
a pontok elseje amit egy
a vonás a vonala egy kot

az okok sorozatában
sorozatában fordul
a végtelenségig: egy
ok teljesen megáll
eredetnél soha ott
lek. mikor minden
amikor az ok az
a világ, válaszd le
egy sorozatot semmi
és azt kiegészítve
teljesen. és mondj le
zatáról: vágd el ott
mágán kívül, bolond
ha minden következik

ábra nagysága hogy az
jött: rész. ha úgy akartad
pont: ha azt akartad, rajzold
másik pont után. nagy lesz
legyen is, oszd el: elosztottad.

hányszor van benne
osztottad fel? elég volt

hisz hossza kevésbé számít
összeadódva. ez volt
rend az időben meghatároz.
ta: formákat alkotunk.

az ok amikor a világ
csak elő valami ok
teljesen a világhoz tartozó
ha a sorozat megáll az
korábban ha felke
megváltozik és összefügg,
okok sorozatában:
és álmodj. kezdj
ásd az okok végtelenjét
helyre állítsd a világot
rögvest a világ soro
vagy ott. helyezd hát
és vak bárki aki
ok szab meg egy sorozatot

„Skatulyákban, vagy nélkülük?”

avagy egy svájci-francia szerző műve a (félre)értelmezések sűrűjében

Charles-Ferdinand Ramuz (1878–1947) huszonkét regény és mintegy százkilencven novella szerzője. Ezenfelül számos verset, esszét és önéletrajzi ihletésű írást köszönhetünk neki. Neve a magyar közönség számára leginkább *A katona története* című darab miatt csenghet ismerősen, mely Igor Sztravinszkij zenéjére és Ramuz szövegére épül. Franciaországban a szerző nevét a mai napig sokan kizárólag ezzel a darabbal azonosítják.

Ramuz 1900-ban végez a Lausanne-i Egyetem Bölcsészettudományi Karán. 1902-ben Párizsba költözik azzal a céllal, hogy Maurice de Guérin művéről doktori értekezést készítsen. Ezt a tervét hamar elveti. 1914-ig – kisebb-nagyobb megszakításokkal – Párizsban alkot, ahol összebarátkozik Charles-Albert Cingriával, René Auberjonois-val, és megismerkedik André Gide-del. „Ha Ramuz helyét keressük író kortársai között, még Jammeshoz lehetne hasonlítani, kinek az egyszerűséget, a készakart ügyetlenséget és a föld szeretetét köszönheti; Maeterlinckhez a sors és a halál iránti érzéke miatt, az ismeretlen erőkben való hite [...] miatt [...]; de Jules Romainshez és l'Abbaye-hoz is, mert egészségesen képes meglátni a realitást és némi érzéki profétaiság is van benne, – de főleg epikus jellegénél fogva hasonlít hozzájuk, unanímista és mozgóképszerű utolsó műveiben, ami valóban meglepő”¹ – írja Aldo Dami genfi kritikus az 1920-as években.

Bár Ramuz műveit az 1930-as évek francia és svájci közönsége még befogadta, később számos félreértés tárgyát képezte. Egy legendának is beillő történet szerint egyszer egy francia így kommentálta írásait: „Nem rossz,

¹ Dami, Aldo: „Ramuz”. In : *Széphalom*, 1. évfolyam, 10–12. szám, 1927. <http://epa.oszk.hu/00700/00719/00004/pdf/> (2010. április 10.).

csak kár, hogy olyan rossz a francia fordítás!” Ahogy azt Doris Jakubec, a Ramuz-regények Pléiade-kiadásának főszerkesztője megjegyzi, művével kapcsolatos három leggyakoribb félreértési, illetve félreértelmezési forrás a következő volt (a múlt idő tán lassan aktuálisává válik): 1. „Ramuz a parasztot, mint a természettel viaskodó embertípust mutatja be. [...] A második félreértési forrás szintén a »természet« fogalmával kapcsolatos. [...] A harmadik [...] pedig a nyelvnek és a stílusnak szánt kitüntetett szerepben keresendő, mely az épp mély válságban levő regény műfajának megkérdőjelezését vonja maga után. A narrációval kapcsolatban úgy a francia, mint a svájci normatív kritikák kiemelik, hogy a narrátor és a szereplők beszédét nem lehet egymástól elkülöníteni; a stílussal kapcsolatban pedig a ramuz-i nyelvhasználat homályos karakterét hangsúlyozzák.”² Az idézett szempontok természetesen csak ízelítőt nyújtanak a kritikarengetegből.

Az 1950-es évekre a megváltozott körülmények következtében Franciaország kevésbé volt nyitott az ún. „periferikus” szerzők művei iránt, Svájc Ramuz személyét ebben az időben pedig leginkább helyi szerzőként aposztrofálta.³ Az 1970-es években tapasztalható „kritikai megújulást” szinte kizárólag svájci kutatók táplálták. Valódi „megújulásról” inkább csak az 1990-es évektől beszélhetünk, hiszen amellett, hogy Svájcban kezdik felfedezni a Ramuz-féle nyelvhasználat érdekességét, Franciaországban is születik három olyan doktori értekezés, mely túllépni igyekszik a műveivel kapcsolatos elavult elemzési és beskatulyázási szempontokon.

Hogy jutott el Magyarországra Ramuz híre, és hogyan írható le műveinek magyarországi recepciója? Minden a *Debreceni Szemle* című folyóirat 1927. évi számával kezdődött, melyben a debreceni protestáns Tanárképző francia lektora (a francia–svájci André Lang) úgy ír róla, mint az „egyik legnagyobb francia–svájci íróról”.⁴

Az első magyarul megjelent Ramuz-regényre – az *Üldözött vadra*, melyet Gyergyai Albertnek köszönhetünk – 1940-ig kell várni. Gyergyaira Ramuz-kutatóként mély hatással lehettek a franciaországi kritikák, hiszen az *Üldözött vad* utószavában Ramuz-t „paraszti Rousseau-nak”⁵ nevezi, és a szerző származására utalva a Vaud-kantonbeli nyelvjárás elemeit is ki-

² Ramuz, Charles-Ferdinand: *Romans*. Gallimard, „Bibliothèque de la Pléiade”, Paris, 2005, XIII–XIV.

³ Ua., XLIX.

⁴ Örvös Lajos: „Ramuz Magyarországon”. In: *Új Írás*, XXVIII. évfolyam, 7. szám, 1988. július, 102. Örvös a francia irodalom egyik korabeli fordítója, aki a *Kelet Népe* és a *Híd* című folyóiratoknak is dolgozott.

⁵ Ramuz, Charles-Ferdinand: *Üldözött vad* (ford. Gyergyai Albert) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 271.

emeli.⁶ Magyar Miklós megjegyzi, hogy „mivel a magyar közönség és a magyar írók ebben az időben már túl voltak a rusztikusságról és népiességről folytatott vitákon [...], a mű fogadtatása kedvezőnek mondható”.⁷

Ezután felgyorsulnak az események. Szintén Gyergyai fordításában egy évvel később a *Magyar Nemzet*ben megjelenik Ramuz *Berthollet* című elbeszélése (mely „humanista eszmeiségével újabb fegyverténynek számít akkoriban”⁸), 1945-ben pedig az *Ádám és Éva* című regénye, melyben Magyar szerint „megtalálható Ramuz pesszimista víziójának kulcsa”.⁹ 1947-ben Gombos László – kevésbé jól sikerült – fordításában lát napvilágot a *Rémület a hegyek között* című regény. Egy egyszerű történetről van szó, mely első olvasatra akár unalmasnak is tűnhet. Ha röviden össze akarjuk foglalni, a történet két szálon fut: egy falubeli szerelmespárnak el kell szakadnia egymástól, a természet pedig győz az ember felett. Egy tüzetesebb olvasat azonban felszínre hozza a Ramuz-féle nyelvhasználat és narráció egyediségét is, mely természetesen nem korlátozódik a beszélt nyelvi elemek átültetésére, illetve a falusi beszéd ritmusának reprodukciójára, mi több, a tipikus beszélt nyelvi jelleg szerepe elenyésző.

Örvös Lajos fordításában ezután a következőket ismerheti meg a magyar közönség: 1956-ban *A nagy Napóleon kora* című novellát, 1960-ban *A nagy-nagy sondrebondi háború* című regényt, 1971-ben pedig *Az elbocsátott szolgálólány* című novellagyűjteményt.¹⁰ 1957-ben Gera György fordításában lát napvilágot Ramuz első regénye *Aline* címmel.

1979-ben Magyar Miklósnak köszönhetően az *Írók világa* sorozatban megjelenik az első és egyetlen monográfia is, *Ramuz világa* címmel. Magyar közel százötven oldalas tanulmányában Ramuz pályafutását és alkotását igyekszik átfogóan bemutatni, melynek magyarországi fogadtatása a mai napig leginkább a regionalitás, a népiesség és a politika fogalmaihoz kapcsolódik. Ennek jegyében Magyar írásai sem mentesek az ilyen jellegrű észrevételektől, egy tanulmányában Krammer Jenőre emlékezve így ír: „Krammer Jenő annakidején egy szlovákiai magyar gimnáziumban taní-

---

⁶ Ua., 273–275.

⁷ Magyar Miklós: „Un visage familial – Ramuz en Hongrie”. In: Pierre, Jean-Louis: *Ramuz au carrefour des cultures et des esthétiques*. In: La Revue des Lettres Modernes. Etudes ramuziennes, n° 6, Minard, Paris-Caen, 1998. 224. (ford. a szerző).

⁸ Örvös Lajos, op. cit., 104.

⁹ Magyar Miklós, op. cit., 225.

¹⁰ A gyűjteményben a következő novellák jelentek meg: A lány meg a fiú szerelme, A falusi cseléd, Az elbocsátott szolgálólány, A nagy Napóleon kora, A nagy Alice, Borzas, Az audeyres-iek és felső-randogne-iak veszekedése, A szegény kosárfonó, A falusi öreg, A vásár, Kecsképásztorok, Párizs (Egy vaud-i fiatal-ember jegyzetei).

tott magyart. Krammer és Ramuz – utóbbi haláláig – tartották egymással a kapcsolatot, mi több Krammer fiatal oktatóként eljátszott a gondolattal, hogy a nagy svájci íróról készítsen egy doktori értekezést, akinek helyzetét hasonlóknak érezte annak a kisebbségnek a helyzetéhez, melyhez ő maga is tartozott.”¹¹

2004-ben Nagyné Schmelczer Erika doktori értekezést készít *A rövid forma kifejlődése és az értékviszonyok kifejlődése C. F. Ramuz naplójában* címmel. A szerző célja, hogy „a fiktív írásokból, a levelezésből, kritikákból kibontakozó emberi és alkotói képet új aspektusból megvilágítva megerősítse, illetve tovább finomítsa”¹², a „rövid gondolati műfajokat a naplószöveghez, illetve az életműhöz fűződő viszonyukban”¹³ vizsgálja.

Ramuz alakja a *Híd* 2006. június–júliusi számában Sipos Gyula Nagy József művészetének értelmezéséről írt tanulmányában a következőképpen merül fel: „Nos, valamiféle »provincializmus« ez, átgondolt és magasztalt, de mégis »provincializmus«? A kifejezésnek nincs mindig jó sajtóvisszhangja égtájunkon. Regionális irodalomról beszélni Franciaországban... Giono vagy Ramuz sokáig viselték ennek bélyegét. »A nép felé haladni«, »visszatérni a faluba« orosz populizmusra és narodnyik ideológiára utal, amelynek variációit Kelet-Európában [...] gyanakvással, kiközösítéssel, tampa szellemmel és maradisággal párosították, párosítják.”¹⁴

2007. május 10-én a www.litera.hu oldalon megjelenik egy rövid írás *Svájci klasszikusok – Amit mindenképp olvasni... kéne* címmel, melynek szerzője Ramuz-t „a francia *régionalisme* irányzat svájci képviselőjeként”¹⁵ emlegeti, valamint utal a Ramuz és Sztravinszkij együttműködéséből született *A katona története* című darabra.

Érdeemes azonban ezt a gyakran félreértett és félremagyarázott, illetve „franciátlan” művet közelebbről és több szinten is megvizsgálni. Ha a francia nyelvet kellőképp ismerő olvasó tipikus svájci kifejezéseket szeretne megismerni, jobb, ha máshol keresgél, mert ezekre Ramuz műveiben viszonylag ritkán talál példát. Ígyére lehet azonban az a különleges nyelvezet, melyben – talán épp a frankofon szerzőkre jellemző, Lise Gauvin által *surconscience linguistique*nek nevezett jelenség miatt – a beszélt nyelv

¹¹ Magyar Miklós, op. cit., 221. (ford. a szerző).

¹² Nagyné Schmelczer Erika: *A „rövid forma” kifejlődése és az értékviszonyok kifejlődése C. F. Ramuz naplójában*. Debreceni Egyetem, 2004. 1.

¹³ Ua., 2.

¹⁴ Sipos Gyula: Kontextus és kultúra – Magyarázat Nagy József művészetének értékeléséhez. In: *Híd*, 2006. június-július, 75.

¹⁵ Svájci klasszikusok – Amit mindenképp olvasni... kéne, 2007. május 10. (ismeretlen szerző) <http://www.litera.hu/hirek/svajci-klasszikusok> (2010. május 10.).

jegyain túl számos érdekesség fedezhető fel. Gauvin definíciója szerint „a *surconscience linguistique*, mely a frankofon szerzők esetében jelentkezik, csak még inkább a viszonylagosság és a normákkal való szembeszegülés világa felé tereli őket, ahol semmi sem olyan egyértelmű. Nekik a nyelvet folyton (újra és újra) »el kell sajátítaniuk«. [...] Hogyan is találják meg az arany középutat a francia korpuszba való teljes és spontán beolvadás, illetve az egzotizmus túlzott felértékelése által kirajzolódó végletek között, vagyis hogyan alakítsanak ki egyfajta »vegyes esztétikát?»¹⁶

A „vegyes esztétika” Ramuz írásai esetében többféle módon is előtérbe kerül. Az egyszerű, gyakran pszichológiai vagy misztikus töltetű történetek nem kizárólag (sőt megkockáztatom, nem feltétlen) témájuk miatt érdekesek. Számos példát találunk bennük a szöveg és a kép kapcsolatát tematizáló jelenségekre. Találkozunk festményszerű leírásokkal, pillanatképet, illetve mozgóképet idéző elemekkel egyaránt. Az esztétikai jegyeken túl érdemes megemlíteni a nyelvhasználat jellegzetességeit is. A fordításokban különösen nehéz például visszaadni a Ramuz-féle névmás-használat különlegességét, mely néha az érthetlenség benyomását keltve valójában inkább egyfajta huncutságra utal. A francia egyes szám harmadik személyű hímnemű személyes névmások, illetve a német *man*hoz hasonlítható *on* névmás túlzott és egyedi használata különösen feltűnő. Az *on* beszélt és írott nyelvi használatának elemzése rádöbbenheti az olvasót, hogy a Ramuz-regényekben gyakran egy olyan narrátortípussal van dolgunk, amely a vizuális és auditív érzékelések, észlelések közvetítéséért felelős, s így ezek a textusok a Genette-féle fokalizációs kategóriák helyett inkább a Mieke Bal által kidolgozott fokalizációs elmélettel hozhatók szorosabb kapcsolatba. Talán a legnagyobb fordítói kihívás hűen visszaadni az első látásra koreferens nélküli anaforikus névmásokkal való játékot. Ezenfelül fontos kiemelni a nézőpontok duplicitását, melyről a kiváló québeci költő, Hector de Saint-Denis Garneau *Naplójában* a következőképpen ír: „Kétféle nézőponttal találkozunk. A pusztán, mondhatni korlátlan nézői típusú nézőponttal. (De vajon ez a nézőpont megfeleltethető-e a művész nézőpontjának?) [...] Úgy érezzük, folyton egy szükségszerű láncolatban vagyunk, mintha mindig belegabalyodnánk egy törvénycombolyagba. [...] A szerző ezt a törvényszerűséget az egyszerű leírással éri el, egyszerűen SEJTET: az események dialektikája ez. A »végzet« hatása alatt fejlődik ki

---

¹⁶ Gauvin, Lise: De l’imaginaire à la théorie: quelques concepts élaborés par les écrivains francophones pour décrire/théoriser leur situation „à la croisée des langues”. <http://www.ulaval.ca/afi/colloques/colloque2001/actes/textes/gauvin.htm> (2010. április 10.).

a rejtély és az erő. [...] Így ez az első nézőpont nem is nevezhető pusztán nézőinek, hiszen lényegét tekintve egyfajta figyelmet feltételez, mely a túlvilágot sejteti. [...] A második a tragikus nézőpont [...].”¹⁷

Ramuz műve sokaknak jelent sokfélélt: Svájcban 1955-ben – halála után nyolc évvel – elneveznek róla egy irodalmi díjat, arcképét ma is látni a svájci kétszáz frankoson. Írásait a francia kritikák sokszor kipellengérezték: helytelen nyelvhasználattal, zagyva beszéddel, rossz franciasággal, stilisztikai buktatókkal, csapongó narrációval, beszélt nyelvi elemekkel és regionalizmussal jellemezték. Regényei 2005-ben mégis megjelennek a neves francia Pléiade-sorozatban.

Céline talán mégsem jósolta hiába, hogy a 2000-es években saját művein kívül Ramuz-t olvassuk majd. A magyarul megjelent írások többsége által kialakított, viszonylag leegyszerűsített és francia mintát követő kép után pedig Közép-Kelet-Európában is ideje új megvilágításba helyezni ezt a gazdag életművet: elszakadni a regionalitást, a népiesség és a politika fogalmaitól, és bekapcsolni Ramuz írásait a 20. századi európai irodalmi vérkeringésbe, annak minden esztétikai és nyelvi vonzatával.

Kiadások

- Ramuz, Charles-Ferdinand: *Romans*. Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, Paris, 2005
- Örvös, Lajos: Ramuz Magyarországon. In: *Új Írás*, XXVIII. évfolyam, 7. szám, 1988. július.
- Ramuz, Charles-Ferdinand: *Üldözött vad* (ford. Gyergyai Albert). Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983

Irodalom

- Dami, Aldo: „Ramuz”. In: *Széphalom*, 1. évfolyam, 10–12. szám, 1927. <http://epa.oszk.hu/00700/00719/00004/pdf/> (2010. április 10.).
- Gauvin, Lise: De l’imaginaire à la théorie: quelques concepts élaborés par les écrivains francophones pour décrire/théoriser leur situation »à la croisée des langues«. <http://www.ulaval.ca/afi/colloques/colloque2001/actes/textes/gauvin.htm> (2010. április 10.).
- Magyar Miklós: „Un visage familial – Ramuz en Hongrie”. In: Pierre, Jean-Louis: Ramuz au carrefour des cultures et des esthétiques. In: *La Revue des Lettres Modernes*. Etudes ramuziennes, no 6, Minard, Paris-Caen, 1998

---

¹⁷ Saint-Denys Garneau, Hector: *Journal*. Bibliothèque Québécoise, Montréal, 1996. 215.

- Nagyné Schmelcz Erika: *A „rövid forma” kifejlődése és az értékviszonyok kifejlődése C. F. Ramuz naplójában*. Debreceni Egyetem, 2004
- Saint-Denys Garneau, Hector: *Journal*. Bibliothèque Québécoise, Montréal, 1996
- Sipos Gyula: Kontextus és kultúra – Magyarázat Nagy József művészetének értékeléséhez. In: *Híd*, 2006. június–július.
- Svájci klasszikusok – Amit mindenképp olvasni... kéne*. 2007. május 10. (ismeretlen szerző) <http://www.litera.hu/hirek/svajci-klasszikusok> (2010. május 10.).

Bolondlány bohócruhában

Kijia Noémi fordítása

Már több mint egy hónapja a húsvéthétfőre tervezett előadáshoz készítgették a jelmezeket, melyeket a falu fiataljai évről évre a faluházban adnak elő. A lányok szabtak-varrtak; a fiúk nézték, mint tüsténkednek, és történetekkel szórakoztatták őket. Szép idők voltak ezek.

Aztán megvolt az előadás, egyébként sikerrel meg rezesbandával meg férfikarral meg tornamutatványokkal; de sajna a mulatságnak vége szakadt; visszazökkentünk a régi, unalmas kerékvágásba, mely csaknem egész évben tart. Az pedig nem a nevetésről, hanem a reggeltől estig tartó munkáról szól.

De a jelmezek, melyeket csak egy napra vettek fel, hogy legalább egyetlen napra kibújhassanak mindennapi énjükből, és egy másik életbe csöppenjenek, csak ott maradtak. Egyik szombat reggel a fiúk és a lányok azért gyűltek össze, hogy szépen rendbe rakják őket. A tanító felszabadított nekik egy szekrényt. „Hátha szükség lesz még ezekre a ruhákra – mondotta –, bár nem valószínű.” De akárhogy is, ki kellett őket vasalni (erre a lányok vállalkoztak), gondosan összehajtani vagy vállfára akasztani mindegyiket, a gyapjából készült jelmezeket pedig naftalingolyócskával együtt papírdobozokba tenni.

– Én meg királynő voltam, s most olyan, mintha sose lettem volna.

– Én meg király voltam; itt a koronám; most már látni, hogy bádogból van.

– Én nem vesztettem sokat, cseléd voltam.

És akkor mindegyik viszontlátta magát abban a jelmezben, a sajnálkozás különösebb nyoma nélkül: egymásnak adogatták a különféle csillogó és tarkabarka jelmezeket, melyeket minden bizonnyal soha többé nem viselnek majd, most meg szoknya volt rajtuk mint mindenkin meg nadrág mint mindenkin, egyébként felgyűrt ingujjal, mivel már kezdett meleg lenni, a

lányok pedig mint mindig (rossz batisztból vagy rossz pamutból készült) egyszerű blúzban.

A fiúk a lányoknak adogatták a jelmezeket, akik aztán egyesével, dobozokba hajtogatva, a szekrénybe rakták őket. A dobozokat, melyek egyszerre árasztották a halál szagát meg azt, amivel a halál ellen harcol az ember, mind odahalmozták. Akár a koporsók ezek a dobozok, a halottakat pedig nem látjuk viszont.

Épp készültek volna bezárni a szekrényt, de valaki így szólt:

– És ez itt?

– Ezt, ezt kár lenne, mikor volna kire ráadni.

– Ne rakjátok el – mondta az egyik fiú –, majdcsak találunk neki gazdát.

Szépen kiterítették. Egy bohócruha volt. Szép színes. Kivették belőle a gombostűket, kiterítették. Mindenki csodálta. Aranyszínű vászonból és élénkvörös posztóból volt. Élénkvörös blúz volt háromszög alakú kivágásokkal. Mindegyik kivágáson egy-egy csengettyű. És amint hozzáérttek, a csengettyű megszólalt. Akár egy kecskenyáj.

És akkor mindnyájan nevetgélni kezdtek. A szokásos dolgokon tréfálkoztak:

– Te kire adnád?

– Szeretnénk megjegyezni, hogy ez egy női ruha – mondták a fiúk.

– Ha csak ezen múlik, az alsó részét könnyen ki lehet cserélni – mondták a lányok.

Valaki közbeszólt:

– Ne nyúljatok hozzá. Tudok valakit, akire tökéletesen illene.

– Kire?

– Tiára...

– Tényleg, rá nem is gondoltunk.

Csodálkoztak is, hogy előbb nem jutott eszükbe. Egy igazi bolond; ez aztán kapóra jön. Rendben, mondták, elvisszük neki a jelmezt ajándékba. Duperret, tiéd a feladat. Mert neked jól forog a nyelved, Duperret.

És Duperret szívesen elvállalta, feltéve, ha elkísérik. Négyen indultak.

*

Igazi bolond volt, de nem bolondnak született. Aznap bolondult meg, mikor megtudta, hogy elhagyja a vőlegénye. „Nem, tudod, nem hiszem, hogy menni fog; a szüleim még mindig nem egyeztek bele” – mondta a fiú, aki azóta elment a vidékről, a leány nem látta többé. Ő viszont egyre azt hajtogatta, hogy majd visszajön. És attól a naptól fogva egyre csak várta-várta. „Holnap itt lesz” – mondogatta. Három év telt el így, és mégis

állhatatos maradt, naphosszat ott ült az ablakban, ahonnan már messziről láthatta. Mindenkinek azt mondta: „Vissza fog jönni, biztos csak jár egyet.” Este lefekvéskor, aztán az éjszaka múlásával is türelmet merített, és egyre bízott. Az évek meg csak teltek-múltak. Huszonhat, huszonhét, aztán huszonnyolc éves lett. Közben meghalt az anyja. Attól fogva egyedül élt.

Csendes bolond volt, s tán nem is egészen boldogtalan, hisz folyton remélt. Több is volt az már a reménykedésnél... Virágot hordott a hajában, rendben tartotta a házat. Bogyós gyümölcsöket, málnát és áfonyát szedett az erdőben, aztán eladta a piacon. Saját készítésű koszorúcskákat is árult: mohát tekert egy mogyoróvesszőre, és kora tavaszi százsorszépét tűzött bele, rózsaszínt és fehéret. A piacon is ilyen koszorút viselt, ezért a városban mindenki ismerte. A padkára húzta kosarait, mögéjük állt és várta, hogy jöjjenek az emberek. És jöttek, ő pedig feléjük nevetett szép fehér fogaival, melyek később elszárgultak és tönkrementek. „Megyünk, veszünk neked Tiánál egy koszorút” – mondták a szülők gyermekeiknek.

Duperret és három kísérője késő délután ért oda. Tia, mint mindig, az ablakban ült. Köszöntek neki, aztán Duperret előrement. Tia felkelt, és a kertre nyíló konyhaajtóban várta őket.

Egész kicsi kertje volt, de a legszebb a faluban. Neki volt a legtöbb virágja. „Neki csinálom” – mondta mindig. Minden helyet kihasználta; a virágok egymást érték minden évszakban. Fajták szerint rendszerezte őket: voltak barna közepű és csupa sárga tányérvirágok, korai rézvirágok, hatalmas margaréták, sarkantyúvirágok és szarkalábak, ezeryi színben pompáztak; voltak pirosak, sárgák, sötétvörösek, kékek, lilák. A föld ki sem látszott a színes öltözet alól, mely egy élénk színű szövetmaradékokból összevarrt és túldíszített szőnyegre hasonlított. Az emberek csak ámulnak: „Milyen szép!” „Neki csinálom, hamarosan visszajön” – hajtogatta.

– Hé, figyeljen! – mondta Duperret, hóna alatt a papírba csomagolt jelmezzel.

– Csak nem látták valahol? – kérdezte Tia.

– Még nem, de előfordulhat, hogy látjuk a napokban.

A másik három fiú a fal mellé kucorodva hallgatott.

– Figyeljen ide! Azért jöttünk, hogy megkönnyítsük a dolgát.

Aznap sok kicsi rózsaszín szalag volt a hajában.

– Ennek messziről is látszania kell (és a szalagokra bökött)! De ez, ez nem látszik elég messziről. És aztán jó lenne, ha hallatszana is.

Eközben Duperret kibontotta a csomagot, széthajtotta a ragyogó színekben pompázó jelmezt, majd kiterítve maga elé tartotta. Ugyanakkor – mert Duperret értette a csíziót – egy kis mozdulattal a csengettyűket is megszólaltatta: azok úgy szóltak, mint egy kecskenyáj az úton.

– Jaj! – mondta Tia. – Jaj, de szép! Az enyém?

– Igen – felelte Duperret. – De csak akkor adjuk oda, ha megígéri, hogy nem marad itthon, hanem ebben jár-ke. Egyébként is, mire jó mindig csak bezárkózni? Mutatkoznia kell. Vegye fel a jelmezt. Van egy kapucnija, azt felcsapja a fejére, és akkor mindig szól.

És hozzátette:

– Próbálja csak fel!

A lány a ruha felé nyúlt.

– Nagyon jól áll – helyezeltek a fiúk a fal mellől.

A ruha elrejtette az arcát, a fülét, a homlokát, a haját. A maskara egészen eltakarta rendetlen öltözékét, és arra a fiatal, sőt csinos és karcsú fiatal leányra kezdett hasonlítani, aki valaha volt: ráncai eltűntek, az arcára pedig visszatértek az élénk színek.

– Kár, hogy nincs nálunk tükör – mondta Duperret.

– Nekem van – mondta Tia.

Elment a tükörért; nézegette magát előrebiccentett fejjel, és saját tükörképébe nevetett. Amikor felkelt, a kis csengettyűk olyan hangot adtak, mint mikor napsütésben patak csobog a kavicson. Aztán le akarta vetni, de a fiúk unszolták:

– Ne-ne! hagyja magán... Sokkal jobban áll, mint a többi ruhája. Ne vegye le. Menjen, mutassa meg magát.

*

Tia elindult a faluba, a fiúk pedig kicsit lemaradva követték. A csengettyűk előtte jártak.

– Vajon meghallja? – kérdezte. – Mert most aztán hallani is lehet, hogy jövök.

Egy szemüveges öregember megállt, és tátott szájjal rácsodálkozott.

– De hát ez a Tia – mondta. – Vajon mi lelte?

Az öregember az asszonyok felé fordult, akik kicsit távolabb álltak, és ujját a homlokához érintette.

Mindenki kiállt a küszöbre. A csengettyűk dala Tia előtt ment, a gyerekek meg mögötte.

– Ez piros, ez aranyszínű, ez meg csillog – mondta. – Most majd meglát végre. Unalmas volt a sok várakozás. Nem lesz többé szükség rá.

Az emberek utána kiabáltak: „Hé Tia! Hová mész?” Ujjával a falu eleji kis dombon emelkedő templom felé bökött:

– Ahonnan messziről is látni.

– Hagyják – mondták az emberek –, a fiúk megtréfálták, a légynek sem árt.

Így hát az egész falu láthatta, ahogy felfelé vonult. Néha-néha az ég felé tartva büszkén megrázta a csengettyűket, és a mozdulat áterjedt a jelmezre is, melyet maga körül lebegtetett, fellibbentette a napba, mint jégmadár a tollát.

Mindenki látta és értette, az öregek lehajtották a fejüket, a fiatalok pedig jót mulattak. Ment felfelé a kaptatón a templom felé, majd letelepedett a tornya elé, ahonnan az egész tájat belátni. Volt ott egy régi sírkő, de már nem ott, akinek az emlékére állították (a név már le is kopott), és odafektették a templom előcsarnokának falához. Így leginkább egy keskeny padra vagy egy szegélyre hasonlított, hát arra ült le. Mert onnan aztán be lehet látni mind a három templomhoz vezető utat, melyeknek a másik vége kicsúcsosodik, ám ahogy az ember közelebb megy, szélesebbnek látszanak. Az egyik fekete, széles, keleti út; a másik kanyargós és fehér (egy egyszerű út), az északi; a harmadik pedig nyugatra vezet egy erdőbe, ahol lapos kék hegyek kushadtak.

Erre a keskeny sírkőszegélyre ült le, így elég volt csak elfordítani a fejét, és máris mindenkit látott, aki arrafelé tartott. Mindennap visszatért ide, néha gyerekek kísérték, s ujjukat szopva vizslatták. Máskor valamelyik férfember vagy asszonyság tartotta szóval útközben, akinek épp a környéken akadt dolga, megint máskor egyedül ment.

– Szegény Tiám, jobban tette volna, ha otthon marad – mondták bölcsen az emberek, mivel gyakran esett az eső.

– És ha pont most jön?! – válaszolta mérgesen.

Rázta a csengettyűket, jobbra-balra forgatta fejét, hol az egyik utat nézte, hol a másikat, hol a harmadikat, hátha jön valaki; és mindig jött valaki. Először csak egy pont, egy egészen kicsi fekete pont, majd lassacskán – ahogy magasabbra ért – a pont nőtt-növekedett: egy vásári árus volt, kirakodó, ahogy errefelé mondják. Ekkor Tia felkelt, majd fejét rázva visszaült.

Volt úgy, hogy a pont kettévált, és gyorsan növekedett: egy szekér volt meg egy ló. Néha egy ember jött biciklin, már messziről ki lehetett találni a lábak játékán, vagy a csillanáson, melyet a fém a tájra vetített. Ilyenkor már fel sem állt, csak a fejét rázta. Az embere csak nem jött.

Mindeközben, hogy messzire ellátott, viszont őt is messziről látták már, az egész falu szeme előtt volt:

– Szegény asszony! Hát nem szomorú?! – mondták néhányan.

Mások előtt mulatságosnak tetszett:

– Azért jó kis tréfa ez. Vajon meddig fog tartani?

Bizony tovább tartott, mint gondolták. Néhányan már azt rebesgették, nem ártana jelteni a hatóságnak, hogy minden időben kiül a templom-

hoz a jelmezében a megszokott helyre. Hol a csengettyűket rázta, hol meg körüljárta a templomot, de a három út közül legalább az egyikén mindig rajta tartotta a szemét, ám sosem az övé jött. Mégsem vesztette kedvét, pedig egyre hidegebb lett, sűrűbben és jobban esett az eső. Tiának pedig csak szorosabban oda kellett simulnia a templom falához, hogy az ereszt megvédje.

*

Az Ifjak Ünnepe mindig szeptemberben tartották, mert csak akkor volt egy kis jó idő. A nagyobb munkákkal már végeztek; az őszi szántást még nem kezdték el. Minden évben három nap jutott szórakozásra – bálal, rezesbandával, táncparkettel és mindenféleképpen, szombaton, vasárnap és hétfőn –, s ez így történt ebben az évben is.

Tia változatlanul a helyén ült, s miután pompázatos színei miatt már messziről látszott, a környékről a faluba özönlő emberek is jól megnézheték. Az emberek csoportokba verődve felé fordultak, és combjukat csapkodták, vagy nevetésben törtek ki; Tia pedig mintha mit sem látott volna. Ezen a napon nagyon el volt foglalva a három út meg a rajtuk folyó közlekedés miatt, hisz általában teljesen kihalt volt valamennyi, most pedig sűrűbben feketélt az emberektől, mint nyáron az asztal a legyektől.

Állandóan járt arra valaki, felé tartott, különösképp este: férfiak, nők, gyerekek és fogatok, biciklik, sőt automobilon is. Így hát egész nap el sem mozdult őrhelyéről, míg az éj el nem vette a látását, egyre csak követve tekintetével mindenkit, aki arra járt, amíg csak ki lehetett venni vonásait, ruháját és mozgását. És mindez nagyon fárasztó volt, s minden alkalommal szertefoszlott a nagy remény. Mert ő nem jött.

Elmúlt a szombat, de még mindig nem jött. Aztán a vasárnap is elmúlt. Késő délután volt, már mindenki felöntött a garatra. A körhinta zajának, a bálban harsogó rezesbanda muzsikájának és a táncparketten kopogó cipők csattogásának különös keveréke hallatszott.

*

A keleti úton, a feketén. Azon, amelyik széles és aszfaltozott, ezért szomorúan ragyog a napban, miután levetkőzte halovány porfátylát, melyet a szél kavart rá a földutakról. A keleti úton. Csak úgy hirtelen, hat óra tájban. Hat óra tájban, kicsivel a közös vacsora előtt, amit az étkezéskor szolgálnak fel házi sonkából, káposztából és krumpliból összeállítva, nem beszélve a több liter borról, a borkedvelők örömeire. Délután egy-két óra körül szinte senki nem járt az úton; akik a tánc miatt jöttek, már ott vol-

tak, akik pedig enni és inni, még nem indultak el. Mivel nagyon meleg volt, látni lehetett, hogy az út megolvad, folyós lesz. Matt és fényes foltok váltakoztak rajta, a fogatok belesüllyedtek a kátrányba, s csak lassan tudtak haladni.

Négy és hat óra között szinte senki. És aztán... Karjait kinyújtva meg-
rázta a csengettyűket. Vajon lát engem? Vajon hall engem?

Vajon tényleg ő az?

Semmi kétsége nem volt, ő az, ő jön; én vártam és ő eljött, na ugye. Noha a sötét úton még alig lehetett kivenni az alakját, Tia felismerte járását, ahogy a kezét tartotta, és ahogy rakta a lábait. Ő az, ő érkezik. Ahogy a férfi Tia felé közeledett, és már tetőtől talpig kivehető volt, a lánynak még inkább megakadt rajta a szeme, minden súlyával rajta felejtette tekintetét, szemöldöke vonalában pedig mély barázda keletkezett.

Azelőtt egy volt, most viszont hirtelen kettévált. A zavaros tömeg, ami látszott belőle, közepén kétfelé vált. S most itt van egész közel, csak ez a kettéválás van, és az a másik darab, amelyik szintén itt van az ember orra előtt, egy szoknyában és kesztyűben lévő valaki, aki kicsit hátrább áll, s kezét a vállára teszi, mikor a másik épp bemenne a kocsmába.

Tia megszólította; rekedt volt a hangja. Megint szólítja, még hangosabban. Ekkor a férfi megfordul. De vajon látta őt? Felkacagott és várakozás nélkül karon fogta az asszonyt, majd benyitott a fogadóba.

A lányt mindenki láthatta. Mindenki, aki a kávézó bejárata előtti kis téren ácsorgott, vagy kissé előrébb, esetleg egészen a templom lábánál.

A lányt mindenki hallotta. Nem bújt el, hanem mindenki szeme láttára lerántja kapucniját, megszabadul a blúzától (a csengettyűk szóltak még egyszer), és kibújik a szoknyájából. Öltözékének darabjait messzire hajította; most úgy volt felöltözve, mint annak idején az igazi életben, a mindennapokban; majd hátat fordítva nagy léptekkel elindult hazafelé.

*

– Hát nem tudja?

Két asszony másnap.

– Nem tudja, hogy Tia...

– Nem.

– Jöjjön csak.

Elmentek, hogy megnézzék. Összekulcsolták a kezüket. Rá sem lehetett ismerni. Nem mintha a ház más lett volna, az még mindig kicsi volt és fehér a mohás tető alatt, de valamivel már messziről kitűnt a többi közül: kertjének szép színeivel. A kertnek nyoma sem volt. Tia mindent kitépett. Csak egy maroknyi puszta föld maradt belőle a ház előtt, ahol a rakásra hányt

virágszárak hervadoztak: az íriszek, a szép liliomok, a sarkantyúvirágok és a rézvirágok. Tegnapról mára két kézzel kitepte az összes virágot, vagy metszőollóval rövidre vágta és összetaposta őket. Kijött kaput nyitni.

– Mit keresnek itt? – kérdezte a két asszonytól.

– Jaj, kisasszony, azok a szép virágok! – mondták.

– Mi közük hozzá?

Egy csillogó, élesre köszörült lapát volt a kezében, melyet a földre döfött, és az asszonyok felé fordult.

Öregasszony lett belőle. Zilált és zsiros tincsei a vállára lógtak. Nem mosakodott. Ráncai nagy fekete túll kalapfátyolként takarták el arcát. Szürke flanelingjének hónalja lyukasan tátongott.

A vadóc

A karjaiban vitte. Az út az erdőn keresztül vezetett. Dél előtt tíz óra körül járhatott az idő. Miután megszökött, erős vihar tört ki, a fák csúcsát még mindig verte a zápor. Megszaporázta lépteit a bükk- és fenyőrengesekben, szorosan ölelve magához a lányt. Nehéz volt. „Biztos van vagy ötven-ötvenöt kiló, de oda se neki!” – gondolta. Büszke volt rá. Lábat kinyújtotta, hosszú derekát kiegyenesítette. Feje felett a madarak tovább rikácsoltak, és szakadatlanul verdestek. Őket nem zavarja az eső, sima tollukról leperog a víz. Ragyogó golyócskákat formál tollaikon, melyek gyöngyként csorognak le csinos kis vízhatlan öltözetükön. Semmilyen körülmények között nem szakítják meg munkájukat, borús időben is csak ücsörögnek és dalolnak a fenyő csúcsán, a piros, barna és fehér színekben pompázó fakopáncs pedig tovaszökken egy fatörzsre, s kis kalapácsként kapaszkodik kérgébe.

Bokáig süllyedt a sárban, csúszkált, és néha a mohában, melyből imitt-amott tajtékként felszínre tört egy kis víz, majd újra egyensúlyba lendült. Közben néha-néha oldalra pillantott a karján pihenő arcra. „Vajon alszik?” – kérdezte magában, mivel a lány szeme csukva volt.

Feszés, kissé zsirosan fénylő szemhéja felett csodálatosan hosszú és vastag szempillák kunkorodtak. Meglepő volt barna orcáját átszelő egyenes, vékony orrának makulátlansága is. Feje kissé előrebiccent. Épp csak sejteni lehetett a fülére lógó hosszú, fekete, hollószárnyszerű hajtincset. Mezitláb volt a piszkos spárgatalpú szandáljában, lábikráira odaszáradt a sár; nyirkos szoknyája csak úgy feszült combján és hasán. Ott feküdt moz-

dulatlanul és elhagyatottan, teljes mivoltában. „Épp ideje volt megtalálni – gondolta –, mert az eső felerősödött.”

Errefelé kétféle eső van: az egyik a felhőkből hull sűrűn és finoman, a másik pedig megül a lombok között, a szellőkések néha-néha kisodornak belőle egy adagot, mintha vödörből öntenék az ember fejére.

Az erdők, leginkább a sűrűbb erdők, sokáig nem engedik át a vizet, aztán meg rázendítenek: az égi esőt megduplázzák azzal, amit addig lombjaikban őriztek.

Kiment az útra, mert az aljnövényzet talaja túl síkossá vált. Egy iszapos szélű árkon kellett átugrania, de hamar legyőzte az akadályt: a következő pillanatban a másik parton találta magát, még csak meg sem ingott.

A nő még mindig a karjaiban, teljes szépségében és a megrázkódtatás ellenére teljesen nyugodtan, csukott szemekkel. „Ez nem lehet – gondolta magában –, biztosan csak színlel. A lényeg, hogy elkaptam, hogy tartom, hogy már nem szökhet el, hogy hazaviszem. Ha akarom, elég, ha csak egy kicsit jobban magamhoz szorítom, s már érzem is a szívverését.”

Csak ment tovább az úton. Aszfaltozatlan erdei út volt, épphogy csak útnak nevezhető. Egy egyszerű mellékút két vízzel teli keréknyommal, melyek síneként csillogtak. Az utat helyenként teljes szélességében pocsolják keresztették. Az ember vagy széles ívben kikerüli őket, vagy térdig belesüllyed. Kicsit vizesebb az ember, vagy kevésbé vizes: mit is számít az most? Egyenesen haladt tovább, az út pedig beletorkolt az égbe. Ha felnézett, látta, hogy a torkolat irányában sima háttéren megannyi kis csipkés szélű felhő szalad. Az égi háttér meg sem mozdult, és egyre ontotta az átlósan szakadó esőt: mintha az ember és az eső kiindulópontja közt titokzatos hárfahúrok feszültek volna.

Az út két oldalát vastag, sűrű árnyék övezte, alig látszott a hatalmas kökörscsinmező, mely azelőtt fehér hótakaróként pompázott, aztán az eső összegyömösölte, összegöngyölte, s már csak gyászos falevelek borítják, itt-ott hiányosan, mint a szivacs üregei.

Perret megállt egy pillanatra. Hirtelen mindenféle közeli és távoli, égi és földi hang zendült a mellkasában megülő nagy csendben: a faágakról csepegő víz hangja, a harkály kopácsolása, a szél zúgása a lombok közt, egy madár hívó hangja, a vadgalambok turbékolása, a szajkók iszonyatos rikoltása, melyeket a fák csak továbbvisszhangoztak.

Az erdő zúgott körülötte, ő meg igyekezett pár szót kipréselni magából, miközben a karjaiban heverő fejet finoman megmozdította: „Lucienne! Hé, Lucienne!” Ekkor a lány gomblyukhoz hasonló kicsiny résre nyitotta a szemét. Rövid pillantása pengeéles volt. Becsukja. Az ember így szólt: „Lucienne, valami baj van? Lucienne, szólj végre! Fáj valamid? Fázol

vagy fáradt vagy? Látod, itt vagyok, vislek, egész hazáig vislek.” A leány azonban nem válaszolt, szemhéját ismét szoroson lecsukta. Az ember mozdulatlanul várt, de továbbra sem jött válasz. Körös-körül csak az erdő lélegzését és a madarak üdvözlő hangját lehetett hallani: voltak kisebbek, de nagyobbak is, hisz a hollók az út és az ég közt feszülő térben még mindig úgy keringtek, mint a tűzből felszálló pernye, melyet a levegő mindenható mozgása véletlenszerűen ide-oda sodor. Micsoda illat! „Lucienne!” Micsoda illata van a gombának, a nedves kéregnek, a letaposott avarnak; lágy, maró és édes illatok keverednek; az ember szinte a szájában érzi, mert a távolról érkező meleg szél mindenféle ízt hoz magával. „Lucienne! Válszolsz végre, te huncut gyerek? Mondd csak, miért szöktél el? Látod, hogy nem mégy vele semmire. Úgyis mindig megtalállak. Meséj csak el mindent szépen!” Hol korholta, hol kedvesen kérlelte. „Talán eláll végre. Nem tudnál egy kicsit menni? Mindjárt hazaérünk.” A leány csak hallgatott, a férfi pedig kissé megrázta. A leány ekkor a száját résnyire nyitotta, és fogai egy pillanatra felcsillantak. „Ó, az ember azt hinné, ébredesz, no, dönts el végre...” Amint az ember elfordult, a leány felkapta a fejét. Az ember harapást érzett a fülén: „Te hálátlan, hagyj békén! Hagyj, vagy megfojtalak!” – mondta félig mosolyogva, félig mérgesen, de a lelke mélyén határtalanul boldog volt. „Hagyjál!” Csakhogy a leány közben kiugrott az öléből, nekieredt az úton, az ember meg utána, úgy, hogy mindketten nyakig sárosak lettek. „Látod, hogy hol vagyunk, itt kell balra menni.” Pár lépéssel messzebb az út egyik oldalán két nagy ázott galagonyabokor között valóban látni lehetett egy ösvényt. A leány odaszökkent, az ember meg utána. Az ösvény a Sorgne patakig vezetett, annak a partján állt a háza.

Csak az utolsó pillanatban lehetett meglátni, olyan alacsonyan kushadt, szinte láthatatlanul, a moha lepte töltés alján, ahova kilyukadtak. A leány még mindig az ember előtt haladt, aki továbbra sem szólt semmit. A meredek lejtőn, mely meghajolt a súlya alatt, egy-egy ágat vagy gyökeret keresett, hogy legyen mibe kapaszkodnia; és tovább csodálta a leányt, aki néha-néha hátrasandított, de valójában füttyült rá, hisz szabadabban és könnyebben mozgott. Spárgatalpú szandáljában, széttárt karokkal haladt, és már jóval előrébb járt.

Csak a felbukkanó akadályra hányt rönkhíd előtt állt meg, melynek alján a tejeskávészínű Sorgne morajlott.

Az ember füttyentett az ujjáival. Jelezte a leánynak, hogy várja meg. Mikor odaért, ezt mondta: „Hallgass ide! Figyelj jól, mert e mögött kell továbbmennünk.”

Vajon hallotta? Az ember karon fogta. A leány hagyta, hogy vezessék, mint kuttyát a pórázon. Megkerülték a házat, elhaladtak a rossz, moha lep-

te kerék mellett, amit már régóta nem használtak. Azelőtt jó ideig szolgált, mivel a házban valaha malom működött. Megérkeztek a kis völgy másik oldalában kialakított udvarra, elmentek a kocsiszín mellett, ahol a gépeket tartották, aztán egy nedvességfoltokkal tarkított emeletes kőhomlokzat előtt találták magukat. Ott az ember csendre intette: „Csak halkan!”

Az ember aztán halkan benyomta az ajtót, és lábujjhegyen belopódzott egy vörös kőpadlós, szűk folyosóra.

A leány spárgatalpának surrogását nem lehetett hallani.

Az ember füle még mindig vérzett.

HÍD

irodalom
művészet
társadalomtudomány

A Híd Kör tagjai:

Barlog Károly
Benedek Miklós
Berényi Emőke
Brenner János
Drozdik-Popović Teodóra
Gyantár Edit
Herédi Károly
Kiss Tamás
Kocsis Árpád
Kovács Hédi
Mikuska Judit
Oláh Tamás
Ördög Mónika
Patócs László
Penovác Sára
Raska Szabina
Sági Varga Kinga
Szügyi Edit
Terék Anna
Vékás Éva
Zabos Ákos

A fedőlapon
Maurits Ferenc
alkotásának részlete

MIC
HÍD

nka

Nemzeti Kulturális Alap

A szám megjelenését
a Tartományi Művelődési Titkárság,
a Nemzeti Kulturális Alap,
a Szülőföld Alap,
a Szekeres László Alapítvány
és a Szerb Köztársaság Művelődési
Minisztériuma támogatta.

ISSN 0350-9079

9 770350 907007

HÍD

HÍD